

Alkmaars groene verleden

Alkmaars groene verleden

Colofon

Uitgave van de gemeente Alkmaar, ter gelegenheid van de Open Monumentendag op 8 september 2012. Tot stand gekomen door samenwerking met het Regionaal Archief Alkmaar en het Stedelijk Museum Alkmaar.

Regionaal Archief Alkmaar

<i>Redactie</i>	<i>Gonna de Reus, Harry de Raad, Nancy de Jong</i>
<i>Vormgeving</i>	<i>Grafisch Service Centrum gemeente Alkmaar</i>
<i>Druk</i>	<i>MarcelisDékavé Alkmaar</i>
<i>ISBN nummer</i>	<i>978-90-819652-0-0</i>

Afbeeldingen zijn afkomstig uit de collectie van het Regionaal Archief Alkmaar, tenzij anders vermeld.

Omslag De Kennemerpoort gezien vanuit de Alkmaarder Hout met op de weg een postkoets en enige wandelaars. In het wed een ruiter. Tekening door B.G. ten Berge, 1862.

Inhoud

Vooraf	5
Inleiding	7
De Alkmaarder Hout daer elck zijn vreughde vind'	13
<i>Harry de Raad</i>	
Een koepeltje in het groen Pleziertuinen en buitenplaatsen rond de Alkmaarse binnenstad	43
<i>Harry de Raad</i>	
Huize de Dieu De natuur als decoratie	69
<i>Harold D.E. Bos</i>	
Tulpomania	91
<i>Peter Bitter</i>	
Thuis tuinieren	97
<i>Peter Bitter en Karin Beemster</i>	
De Alkmaarse Bloemenklok Tijd kost letterlijk geld	103
<i>Emmie Sniijders</i>	
Speeltijd	115
<i>Peter Bitter</i>	

Bedrijvig groen	121
<i>Nancy de Jong</i>	
Binnenstebuiten	127
Een artistieke ommekeer in de Bergense buitenlucht	
<i>Evelien de Wilde</i>	
Ontwerp van huis en tuin als eenheid	135
Nassauplein 23	
<i>Harold D.E. Bos</i>	
Bloem en blad in de stad	141
<i>Carolien Roozendaal</i>	
<i>Rob Roedema</i>	
De Rekerhout	157
Een park voor beweging en beleving	
<i>J.D. ten Hoonte</i>	
Bomen met een verhaal	171
<i>Emmie Snijders</i>	
Momumentaal groen	181
<i>Cunneke Mertens</i>	

Vooraf

Dit boek past bij mij van kaft tot kaft. Als wethouder heb ik erfgoed en groen beide onder mijn hoede en beide hebben ze een warm plekje in mijn hart. Ze geven Alkmaar haar gezicht en identiteit. In Alkmaar voel je je thuis! Geborgen tussen de menselijke maat van historische gebouwen en volop natuur in alle windstreken. Groen maakt de omgeving leefbaar, verhoogt de aantrekkelijkheid van de stad en ik kan er enorm van genieten.

De identiteit van Alkmaar is opgebouwd vanaf haar eerste bewoners en door de eeuwen heen is haar verhaal gegroeid. Voor de bewoners van vandaag is dit verhaal grotendeels onbekend omdat het niet altijd zichtbaar is. Het ligt, zeggend, in een schoenendoos op zolder. Door in te zoomen op oude stadskaarten, foto's, archeologische vondsten, architectuur, kunstuitingen enzovoort, komt groen Alkmaar in al haar facetten in beeld. Publicaties als deze maken dat verhaal toegankelijk en aantrekkelijk. Ik wens u dan ook veel leesplezier over de groene geschiedenis van Alkmaar. Van kaft tot kaft.

Anjo Van de Ven

Wethouder Monumentenzorg & Archeologie en Groen

Inleiding

Een vogelvlucht over het grondgebied van Alkmaar laat grote groene vlekken zien. De Alkmaarder Hout springt direct in het oog en dit boek opent dan ook niet voor niets met een hoofdstuk over dit oudste stadspark. Verder leveren andere parken, weiden, natuurgebieden en volkstuinten het nodige groen.

Stadskaarten uit vroeger tijd laten zien hoe er in de loop van de tijd met het groen in en rond de stad is omgesprongen. Zo groeide in de binnenstad het aantal woningen en nam het groen er af, terwijl na 1600 rondom de stad pleziertuinen verschijnen. Niet alleen de regenten, maar ook de rijkere winkeliers en ambachtslieden, hadden hier hun buitenhuisje of tenminste een pleziertuintje. Als het maar even kon, trok men naar de tuin, om daar de stank en bedrijvigheid

van de stad te ontvluchten. De stadsbewoners beschikten daarnaast sinds 1607 over het stadspark de Alkmaarder Hout, dat in de loop der eeuwen steeds meer werd uitgebreid. Het park werd voortdurend aangepast aan de tuinmode van het moment.

In de negentiende eeuw werd het groen in de stad weer uitgebreid, toen een deel van de oude bolwerken een nieuwe bestemming kregen als stadspark.

De twintigste eeuw bracht vervolgens grote veranderingen. De snelle staduitbreiding van na 1900 deed veel groen rondom de binnenstad verdwijnen.

In 1972 werd Alkmaar tot 'groeikern' aangewezen. Samen met Hoorn en Purmerend moest de stad de 'overloop' van de Randstad opvangen. In het zuiden ontstonden de nieuwe wijken Overdie,

Luchtfoto uit 2009 met zicht op de Alkmaarse binnenstad. Op de voorgrond het Victoriepark, in het midden de groene vesten en linksboven de Alkmaarder Hout. Collectie gemeente Alkmaar.

Hoefplan en de Bergermeer. Ten noorden van de oude stad werd Alkmaar-Noord aangelegd. Dit nieuwe stadsdeel kreeg in 1977 een groot centraal stadspark, de Rekerhout. Dit park gaf vorm aan een ommekeer in het denken over grootschalige groenvoorzieningen voor de Alkmaarders.

Tuinen

Aan het einde van de negentiende eeuw verschenen de eerste geplande woonwijken buiten de singels. Voor elke nieuwe wijk verdween weide en tuin. Zo is de Spoorbuurt in de periode 1880-1915 ontstaan op de weidegrond, moestuinen en plezieruinen die tussen de vesting en het Spoorwegstation lagen. De straatnamen Tuinstraat, Druivenlaan en Snaarmanslaan (naam van een tuinder) verwijzen hier nog naar.

Bij de aanleg van het Emmakwartier, omstreeks 1890 en het Nassaukwartier in 1906, maakten opnieuw weilanden en moestuinen plaats voor woningen voor de gegoede burgerij. Hier kregen de woningen voortuinen: een noviteit.

Ook nieuw was de gemeenschappelijke groene tuin midden op het Nassauplein, waarin een rosarium werd aangelegd.

Deze nieuwe woonwijken kwamen voornamelijk tot stand door particulier initiatief. De gemeente stelde wel regels, maar bemoeide zich niet met de uitvoering. Voor latere stadsuitbreidingen nam de gemeente het roer over. In 1909 werd het eerste stedenbouwkundige plan voor de uitbreidingen vastgesteld, het 'Plan van Uitleg'. Het plan bood regels voor straatbreedtes en bouwhoogtes uitgaande van de kleinschaligheid die paste bij een provinciestad. Het verwoordde in die tijd moderne inzichten over groenvoorziening: in verkeersluwe woonwijken met lage bebouwing, groene pleinen, kronkelende straten met bomenrijen en brede stoepen met voortuinen moest het 'buitenleven' worden ervaren. Dit is in 1910-30 in het Burgemeesterskwartier, Lyceumkwartier en Rochdale in praktijk gebracht. In 1941 verrees de Bergerhof, aangelegd voor Helderse vluchtelingen voor Duitse bombardementen. Hier

Op deze foto uit 1965 is het rosarium op het Nassauplein te zien.

kwamen voor- en achtertuinen en brede stroken openbaar groen tussen de bouwblokken, een wijkopbouw die ook na de oorlog veel werd toegepast.

Parken

Alkmaar heeft diverse grote en kleine parken. Met de aanleg van de Alkmaarder Hout is al in 1607 begonnen. Het is daarmee een van de oudste stadsparken van Nederland. Het park in de loop der eeuwen voortdurend uitgebreid en aangepast aan de veranderende tuinmode.

De vest met de bolwerken is een restant van de verdedigingsgordel om de oude binnenstad. In de 19de eeuw werd het naar ontwerp van landschapsarchitect Zocher een wandelpark. Zijn collega L.A. Springer leverde in 1903 het ontwerp voor een herinrichting ervan samen met die van het Victoriepark, dat tot stand kwam na de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal. Centraal in het Victoriepark staat het Victoriebeeld dat herinnert aan de overwinning op de Spanjaarden in 1573. Het park is onlangs naar aanleiding van de komst van een tweede Friesebrug heringericht tot een open en veilig hondensloopgebied met verblijfsrecreatie aan het water. Het oude Ijkkantoor is de enige bebouwing. Ook het bolwerk is onlangs heringericht met steigers aan het water, bloemrijke plantsoenen en een speelwerktuig.

In de jaren 1960 kreeg Alkmaar er twee parken bij. Allereerst kwam in 1960 in Overdie de Oosterhout en in 1965 werd in het Hoefplan de Egmonderhout aangelegd. Net als de Alkmaarder Hout werden deze parken aangelegd als wandelpark.

Het park Oosterhout was bedoeld voor de bewoners van de wijken Oud- en Nieuw Overdie. Het oudste deel werd vrij strak ingericht met vlakken gras

en bos. Het nieuwere deel, dat op de voormalige vuilstortplaats kwam, is als natuurlijk landschap ingericht.

Enkele jaren geleden is de Oosterhout gerevitaliseerd met medewerking van omwonenden. Nu is het een aantrekkelijk en levendig waterrijk park met een hoge natuurwaarde. Er zijn uiteenlopende voorzieningen zoals een kinderboerderij, een sportcomplex, speelwerktuigen, een vlindertuin, een amfitheater en een avonturenheuvel met vleermuiskelders.

De Egmonderhout ligt aan de rand van de wijk de Hoef. Het is in 1965 aangelegd op weiland, waar het tracé van de ringweg was gepland. Als antwoord op protest uit de wijk is de ringweg verlegd ten gunste van het park. Het park wordt door de Terborchlaan gesplitst in een zuidelijk deel en een noordelijk deel dat in 1975 werd aangelegd. In het noordelijk deel met besloten en open plekken, maken wandelaars graag een ommetje. Er is een speeltuin en trapveld, een hondenuitlaatgebied en er zijn sportveldjes. Het oudere zuidelijke deel is kleinschalig aangelegd met aandacht voor natuurbeleving, inheemse flora -als eerste plek in Alkmaar- en ecologie. In het park is een blindentuin die bezoekers trekt uit het hele land.

In de jaren 1977-1984 bracht de Rekerhout een vernieuwende visie op de functie van groen voor de stedelingen. Hier ging het in de eerste plaats om bewegen. Nadien zijn op diverse plekken in de stad groenstroken en kleinere parkjes gekomen.

De natuurgebieden en parken worden tegenwoordig beheerd met de nadruk op diversiteit in flora en fauna en in recreatiemogelijkheden.

Een bijzonder geval is de Stadskwekerij aan de rand van de Bergermeer, deze is

Knikkers aangetroffen bij archeologisch onderzoek.

direct na de Tweede Wereldoorlog in gebruik genomen. Hier werden planten en bomen gekweekt voor de gemeentelijke plantsoenen. Er stonden grote kassen voor het kweken van kamerplanten en eenjarige en er was een oranjerie. In de jaren 1980 werd de kwekerij overbodig. Tegenwoordig wordt het terrein met inbreng van omwonenden, onder de naam park De Oude Kwekerij heringericht.

Natuurgebieden

De groene gebieden in Oudorp zijn unieke stukjes overgebleven agrarisch landschap binnen de bebouwde kom. We kennen ze nu als Oudorperhout, Strandwal en De Leedjes. Hier grazen nog altijd koeien, paarden en schapen. De Oudorperhout langs de Molenkade kenmerkt zich door grasland en waterpartijen. Het gebied is vooral gericht op passieve recreatie zoals fietsen, wandelen en vissen. Vogelaars komen speciaal voor de grote verscheidenheid aan (weide) vogels. Ruimte voor activiteit bieden speelweides en een skateramp. In het wandelgebied liggen de resten van een tweetal kastelen uit de dertiende eeuw, de Middelburg en de Nieuwburg. De Strandwal aan het begin van de Westersstraat is een kleiner, open stuk grasland met vee en slootjes. Het is ingericht voor

wandelaars uit de omgeving. Het waterrijke natuurgebiedje De Leedjes langs het Kanaal Alkmaar-Kolhorn wordt beheerd door Landschap Noord-Holland met behulp van buurtbewoners.

Buiten spelen

Of het nu spel of sport is, buiten spelen is van alle tijden. Aan de Sportlaan in de Alkmaarder Hout was jarenlang het AZ-stadion waar op topniveau werd gevoetbald.

Aan het einde van de Sportlaan ligt sinds 1920 het Sportpark met een zwembad, voetbalcomplex en een paarden drafbaan. Voordien renden de paarden eens per jaar op de Harddraverslaan in de Hout. Hier waren ook diverse kegel- en kolfbanen die druk werden bezocht. Kolven was eens een populair volksvermaak, dat nu nog door een handjevol verenigingen wordt bedreven.

Van de kinderspelletjes zal een aantal nooit verdwijnen, zoals verstoppertje en touwtje springen. En speelgoed zal er ook altijd zijn, al is het verschil tussen vroeger en nu soms groot. Spellen zoals bikkelen en hoepelen zijn uit het stadsbeeld verdwenen en er zijn nieuwe voor in de plaatst gekomen. Zo beweegt het tijdverdrif mee met het veranderen van de tijden.

Nuttig groen: werken en eten

Evenals vandaag de dag had veel groen in het verleden een economisch doel: het had een functie in het bedrijfsproces of het diende als voedsel.

Het groen werd ingezet voor bedrijven die veel ruimte nodig hadden. Vaak lagen deze aan de rand van de stad, net binnen of buiten de vesten. Zo werden grasweides belegd met linnengoed om het in de zon te bleken. Elders werden over honderden meters lengte bomen rij aan rij geplant voor de touwfabricage. Het verschijnsel volkstuinten, zoals we

dat vandaag kennen, had zijn start in het begin van de twintigste eeuw. In die tijd werden op het platteland moestuinen beschikbaar gesteld voor arbeidersgezinnen. Zij huurden deze tegen lage, soms gesubsidieerde prijzen, om in hun etensbehoefte te voorzien. Vroeger werden de vele warmoezenierstuinen rondom de stad hiervoor gebruikt. Doordat deze werden opgeofferd aan de stadsuitbreidingen, werd elders een oplossing gezocht, die uiteindelijk een vorm vond in georganiseerde volkstuincomplexen, tegenwoordig ‘amateurtuinen’ genoemd. De laatste 15 jaar voeren de hang naar rust en gezondheid de boventoon: er worden vaker bloemen gekweekt en er wordt steeds meer ecologisch en biologisch getuinierd.

Groen als herinnering en inspiratie

Een eeuwenoud gebruik dat nog altijd wordt gebezigd is het planten van een boompje om een gebeurtenis te vieren of te herdenken. De in de Bataafs-Franse tijd opgerichte ‘Vrijheidsbomen’ zijn daar een historisch voorbeeld van. Tegenwoordig is Nationale Boomplantdag een gelegenheid die vaak wordt aangegrepen voor het planten van dergelijke bomen. Diverse herdenkingsbomen prijken vandaag nog in particuliere tuinen en in openbare parken en plantsoenen. Op deze plekken staan ook diverse monumentale bomen, die bijzonder zijn om hun locatie, soort of ouderdom. Ze zijn om die reden opgenomen op een landelijke bomenlijst, waarmee ze bescherming genieten.

Op een rondgang langs de grachten en hoofdstraten zien we dat de natuur altijd een belangrijke inspiratiebron vormde. Vele gevels laten versieringen zien die ontleend zijn aan de vormen van bloemen, bladeren en bomen. De meest vermogende stedelingen lieten in vroeger tijd zelfs hun interieur decore-

ren met tegels, behangsels en stucwerk dat geïnspireerd was op de natuur. In de huizen van de rijkere burgers hingen al vroeg schilderijen met bloemstillevens en landschappen.

Zo kent de geschiedenis van het groen in onze stad vele facetten. Sommige zijn nog zichtbaar, andere behoren inmiddels tot het verleden. Een groot aantal van die elementen komt tot uiting in *Alkmaars groene verleden*.

Oude plataan in de Alkmaarder Hout.
Foto: Ritske Velstra.

De Alkmaarder Hout
‘daer elck zijn vreughde vind’

Harry de Raad

De Alkmaarder Hout *'daer elck zijn vreughde vind'*

Het stadspark de Alkmaarder Hout heeft een lange geschiedenis, die teruggaat tot 1607. Daarmee is het een van de oudste Nederlandse stadsparken, vergelijkbaar met bijvoorbeeld het uit de late zestiende eeuw stammende Haarlemmer Hout. Opeenvolgende stadsbesturen hebben steeds hun best gedaan om de Alkmaarder Hout uit te breiden en te verfraaien. Het werd daarbij steeds aangepast aan de

veranderende mode. Renaissance, Barok, Romantiek, al deze stijlperioden drukten hun stempel op het park.

Met de groei van de stad werd steeds meer gebied aan het park onttrokken en besteed aan andere functies, met name woningbouw. Het stadspark was zeker niet heilig: als het ging om het stellen van prioriteiten, was het groen in de stad vaak een sluitpost.

Toch bleef er bij bestuur en bevolking steeds enthousiasme bestaan voor de Alkmaarder Hout. Ook vandaag de dag is het park nog altijd een belangrijke trekpleister. Het is een heerlijke groene plek om te wandelen, te spelen, muziek te luisteren of gewoon rustig te genieten.

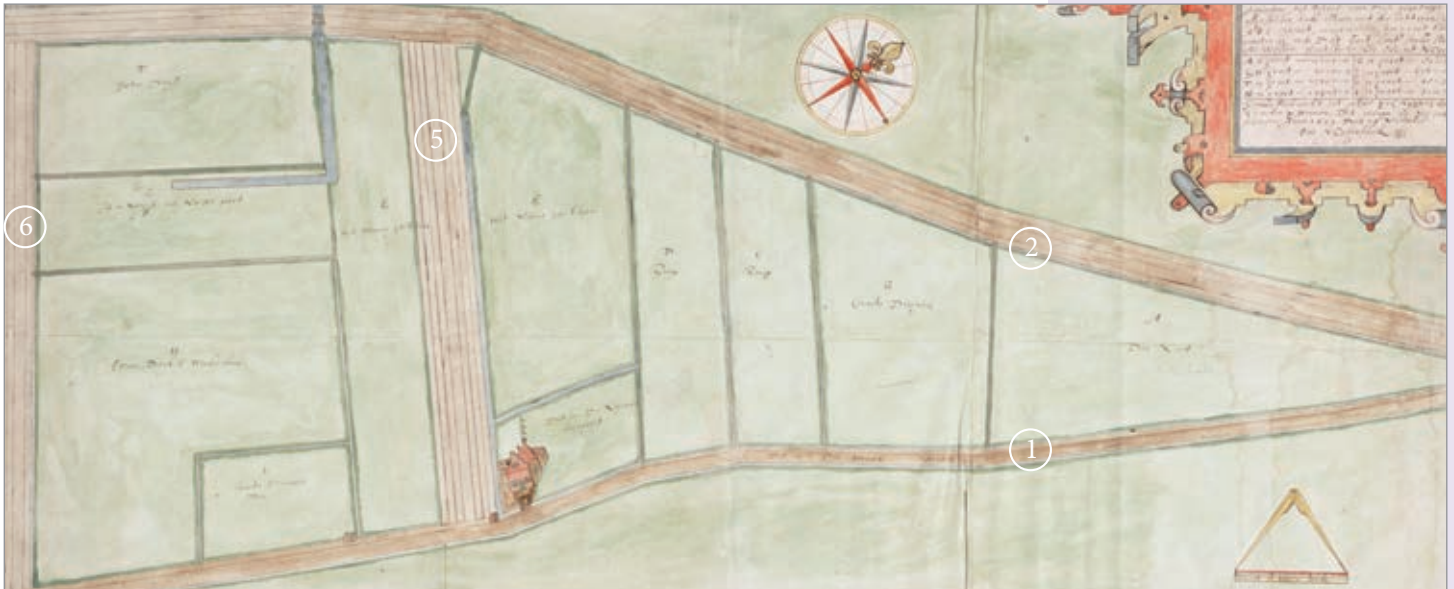
Situatie voor de aanleg

Op de stadskaart van Drebbel uit 1597 is goed te zien hoe het gebied ten zuiden van de stad eruit zag voordat met de aanleg van de Hout werd begonnen. Van enig bos was nog geen sprake. Op de kaart zien we op de oude strandwal akkers en weilanden. Op de grenzen van de akkers en langs de wegen zijn bomen afgebeeld.

Op de oude strandwal zien we van oost tot west drie wegen die de stad uitgaan en over de oude zandrug lopen: de Heren- of Oosterweg (Kennemerstraatweg) de Holle- of Middelweg (de huidige Wilhelminalaan) en de Wester- of Egm onderweg, ook wel Frieseweg genoemd (de huidige Westerweg). Ter plaatse van de huidige Prins Bernhardlaan, vroeger Zuiderhoutlaan geheten, bevond zich een dwarslaan, de Haykenlaan of ook wel de Lelielaan genoemd, als verbindingsweg tussen bovengenoemde drie wegen.

Het gebied ten zuidwesten van Alkmaar op de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597.

Op de kaart zien we dat op de zandrug zand wordt afgegraven. Dit werd gebruikt bij bouwactiviteiten in de stad en elders. Uit de oude Die (de Blekersloot) was een zandvaart gegraven, die in de Herenweg bij het daar gelegen Leproos-huis werd overbrugd. De vaart liep vervolgens door tot aan de Holleweg. Westelijker is op de kaart ook de Oude Zandersloot afgebeeld, waarin Drebbel zandpramen heeft getekend.

Aanleg

De eerste besluiten van de vroedschap tot aanleg van de Hout vinden we in 1607. In november van dat jaar besloot de vroedschap de Holle- of Middelweg door aankoop van grond aan de oostkant te verbreden en aan weerskanten met twee rijen iepenbomen te beplanten. Later werd besloten aan de ene kant drie rijen te planten en aan de andere kant een enkele rij. Ook de Haykenlaan tussen de Holleweg en de Oosterweg zou op soortgelijke wijze beplant en verbreed worden. Tenslotte besloot men een nieuwe dwarslaan van de Holleweg naar Oosterweg, bezuiden het Leproos-huis, aan te leggen en met bomen te beplanten. Dit werd de latere Kruislaan,

vandaag de dag Prinses Julianalaan. In de besluiten spreekt men van een aan te leggen 'plantagie' of ook wel 'planting'. In het stadsarchief is een kaart bewaard gebleven van landmeter Adriaan Bas Medeblick waarop hij in 1607 de plannen heeft vastgelegd.

Op de kaart zien we onder de Hereweg en boven de Holleweg. Tussen beide wegen zijn twee dwarsverbindingen getekend: de Haykenlaan onmiddellijk ten zuiden van het Leprooshuis en verder zuidelijk, links op de kaart, de nieuw aan te leggen dwarsweg die later Kruislaan zou gaan heten. In essentie hield het plan in eerste instantie niet meer in dan het verbreden en met bomen beplanten van een aantal bestaande en een nieuw aan te leggen weg. Met de term 'hout' of 'houten' duidde men vooral de met bomen omzoomde lanen aan.

In de jaren na 1607 werden de plannen uitgevoerd. Daarbij zien we dat het wel degelijk ook de bedoeling was om het door de driehoek besloten gebied in stadshanden te krijgen en ze bij de 'plantagie' te trekken. Zo kocht men in 1609 de percelen die op de kaart van Medeblick met een F en een H zijn aangeduid.

Kaart van de aanleg van de Hout door Adriaan Bas Medeblick, 1607.

Legenda met huidige benaming:

1. Kennemerstraatweg
2. Wilhelminalaan
3. Westerweg
4. Nieuwpoortslaam
5. Pr. Julianalaan
6. Pr. Bernhardlaan
7. Lindenlaan
8. Varnebroek
9. Ropjeskuil

Anonieme kaart uit ca. 1660 van de Hout, met plannen voor verdere ontwikkeling van het gebied. Zie voor legenda blz. 15.

Niet alles werd gerealiseerd zoals gepland. Op kaart van Blaeu uit 1649 zien we westelijk van de Kolversweide geen brede laan, wel bomen. Er staat bij: 'Oude Houten'.

Een tweetal ongedateerde kaarten van het gebied, die we gezien de namen van de eigenaren die er op genoemd worden, kunnen dateren op ca. 1660, laten zien dat de ontwikkeling ervan nog in volle gang was. De verbreding van de Holleweg was nog lang niet gereed. Blijkbaar moesten er nog percelen grond aangekocht worden. Wel zien we dat de latere Kruislaan er al ligt en ruim beplant is. Verwonderlijk was dit niet, want de laan was aangelegd op de landerijen van het Mannengasthuis, waarover de stad de supervisie had. Op de kaart staat hier 'het bos' geschreven. Uit Geertruidenberg, waar de bomen die men voor de nieuwe aanleg nodig had, werden gekocht, waren meer geleverd dan waar waar men om gevraagd had, en dus werd ook een in 1608 van het Leprooshuis overgenomen perceel, met bomen beplant. Men noemde dit terrein later wel

'de Donkere Hout'.

In het zuidoosten van de 'plantagie' bevond zich inmiddels de stads 'enterijé', waar bomen en andere planten werden opgekweekt. De rest van het gebied tussen de wandelwegen werd in beslag genomen door particuliere tuinen, moestuinen en de Kolversweide, waar het in die tijd zeer populaire kolfspel werd beoefend. Naar de stad toe kwamen de wandelwegen naar elkaar toe. Het eerste stukje van de Hout vanaf de Kennemerpoort noemde men blijkens de kaarten 'het Voorhout'. Een paar wandelwegen op de kaarten hebben specifieke namen: de latere Kruislaan heette deels 'Armi(ni)aense houten' en deels 'Zui(d)er houten'; een laantje dat de verbinding vormde tussen deze 'houten' en 'het bos' werd 'Mennonisten houten' genoemd. De 'Armiense houten' kregen hun naam vanwege samenkomsten van remonstranten op deze plek in de jaren na 1618, toen hun leer in de Grote Kerk niet meer verkondigd mocht worden. De naam verwijst naar de theoloog Arminius (1560-1609) waar de remonstranten zich op beriepen. Ter plaatse van de

De 'houten' ten zuiden en westen van Alkmaar op de kaart van Joan Blaeu uit ca. 1649. Zie voor legenda blz. 15.

Parallel aan de rechtgetrokken 'wageweg' werd een wandellaan aangelegd met rijen wilgen en populieren. In 1622 werden de nodige percelen gekocht. De aanleg vond vervolgens plaats vanaf 1625. Het meest ingrijpend was het rechte trekken en verbreden van de Westerweg tot aan de kruising met de weg naar Bergen. Een kaart van landmeter Gerrit Dircksz Langedijck (zie blz. 17) geeft een goed beeld van het uitbreidingsplan. Op de kaart zien we de oorspronkelijke loop van de Westerweg en het nieuwe ontwerp. De kaart maakt duidelijk dat niet alleen de Zuiderhoutlaan aansloot op de nieuwe aanleg, maar dat er ook

een nieuwe laan voorzien was van de Ropjeskuil naar de Westerweg, ter hoogte van de tegenwoordige Lindenlaan. De nieuwe laan heet op de kaart de 'Nieuwen hout'. Langedijck vermeldde op de kaart dat men de Holleweg nu maar beter de 'Oosterhout' zou kunnen noemen.

De wandellaan bij de nieuwe Westerweg kreeg als naam de 'Westerhout'. Zoals gezegd werd vanaf 1625 begonnen met de aanleg van de nieuwe wandelwegen. Men nam er de tijd voor. Zo begon men pas in 1642 met het beplanten van de 'Nieuwe Hout'.

De tuinen tussen de Oude Zandersloot en de 'Wech van Haerlem', de latere Kennemerstraatweg, op de kaart van Blaeu. Zie voor legenda blz.15.

De Hout in een roman

In een roman uit 1814 ('Het leven van Hillegonda Buisman' door A.P. Loosjes) wordt een beschrijving van de Alkmaarder Hout gegeven. De dichteres Maria Tesselschade Roemer Visscher en haar zuster wandelen naar de buitenplaats van laatstgenoemde, het tegenwoordige Bellevue/Tesselschade: 'Nu waren zij genaderd tot aan het Buitenplaatsje van de weduwe Krombalg, Belvedere geheeten. Hillegonda stond opgetogen over den Alkmaarder Hout. Nooit had zij een zoo fraai Bosschaadje gezien, en schoon het zeker in vergelijking van de uitgestrekte bosschen en wouden, die elders gevonden worden, klein mag heeten, en niet bij den uitgebreider Haarlemmer Hout, en nog minder bij het fraaije Haagsche Bosch halen kan; groot genoeg is het, om door de verscheidenheid van zijne wandelpaden te behagen; groot genoeg is het, om door de verschillende soorten van groen der velerhande boomen de oogen te bekoren, en vooral rijk in zingend gevolgelte (...).

De Hout op de kaart van Blaeu

Na het gereedkomen van de nieuwe aanleg was een aantrekkelijk geheel van beschaduwde wandelpaden gerealiseerd. Vanaf de Kennemer- of de Geesterpoort kon een rondwandeling gemaakt worden via de diverse wandellanen. De kaart van Blaeu uit ca. 1649 toont ons de nieuw ontstane situatie (zie blz. 19).

De brede, met bomen omzoomde wandelwegen vallen meteen op. De oude Holleweg heet nu 'Ouden Hout'. De naam Oosterhout had blijkbaar geen ingang gevonden. De nieuwe wandelweg ter hoogte van de oude Westergweg heet op de kaart 'Wester Hout'. De verbindingslaan naar Ropjeskuil wordt ook hier net als op de kaart van Langedijck 'Nieuwen hout' genoemd. Op de kaart tellen de wandelwegen drie tot soms wel acht rijen bomen.

De kaart van Blaeu laat ook goed zien dat niet alleen het stadsbestuur actief was in dit gebied. We zien dat er inmiddels een grote hoeveelheid particuliere tuinen was aangelegd. De meeste ervan bevonden zich ten westen en ten zuiden van de binnenstad. Ten westen van de stad zien we buiten de Geesterpoort ten noorden van de Bergerweg en ten westen van de Westerhout grote tuinencomplexen liggen. Veel ervan zijn duidelijk siertuinen, al zullen er ook de nodige groententuinen zijn geweest. Sommige tuinen zijn voorzien van gebouwen. Daarbij kunnen we denken aan tuinkoepels of woningen van warmoezeniers. Ook ten zuiden van de stad zien we dergelijke tuincomplexen liggen. De meeste ervan bevinden zich tussen de Oude Zandersloot en de 'Wech van Haerlem', de oude Hereweg, later Kennemerstraatweg. Vanuit de stad waren ze goed bereikbaar. Ook bij andere verkeerswegen buiten de stad zien we tuincomplexen: zo bijvoorbeeld ten zuiden

van de Nieuwlanderpoort, bij het Zeglis en bij de Friesepoort.

Onderhoud

De 'houten' hadden voortdurend onderhoud nodig. Het schoonhouden van het terrein was in de zeventiende eeuw een taak van de bierdragers. Ze kregen er jaarlijks 400 gulden voor, een bedrag dat in 1685 werd verhoogd tot 500 gulden. De bomen in de Hout werden om de zoveel jaar gekapt en vervangen door nieuwe. De eerste keer dat dit op grote schaal gebeurde was in de jaren na 1666. Vanaf 1672 speelde mee dat de Republiek in oorlog raakte met Engeland, Frankrijk en de Duitse bisdommen Münster en Keulen, een strijd die zou duren tot 1678. Franse troepen stonden al spoedig aan de grenzen van het west Holland, waar ze door de waterlinie werden tegengehouden. De Hollandse steden maakten zich gereed voor een mogelijke belegering. Zo ook Alkmaar. De vesting werken werden flink onder handen genomen. Onderdeel hiervan was het kappen van de hoge bomen rondom de stad, om een onbelemmerd schootsveld te verkrijgen. De bomen in de Voorhout, het Oude Hout en in het daarbij gelegen 'bos' werden in 1673 en 1674 allemaal gerooid. In het bos stonden toen 674 bomen, waarvan 18 linden en de rest iepen. In het Oude Hout bevonden zich 759 iepen, populieren en linden. De verkoop bracht een kleine vijfduizend gulden op. Dit was niet alleen gunstig voor de stadskas, maar had volgens de kroniekschrijvers ook het voordeel dat het 'gemene volk' op deze manier aan het werk werd gehouden en geen kans kreeg om te 'muiten' in deze economisch gezien slechte jaren. Na het massale rooien werd in de jaren erop, tot en met 1676, nieuwe aanplant gerealiseerd.

Ontstaan van de Geesterhout

In de tachtiger jaren van de zeventiende eeuw werd de Hout opnieuw uitgebreid. In 1684 werd de Kolversweide bij de Hout getrokken en beplant met iepen. In 1687 werd besloten om ook buiten de Geesterpoort een 'plantage' te maken. Een daar aanwezige blekerij met een stukje grond ernaast werd door de stad aangekocht. In 1689 werd het land buiten de Geesterpoort tot het begin van de Westerhout - ter hoogte van de Hoevervaart - met bomen beplant en bij de Hout getrokken. Men sprak al spoedig van de Geesterhout. In 1695 volgde een nieuwe uitbreiding ten zuiden van de Kennemerpoort, waar voor 4000 gulden landerijen werden aangekocht om te beplanten.

De Hout in de achttiende eeuw

In de achttiende eeuw werd veel werk gemaakt van het verder 'invullen' van de terreinen met beplantingen. Steeds meer aaneengesloten stukken kwamen tot stand, die een samenspel boden van wandelpaden, geboomte en struikgewas. Daarnaast vonden er ook in deze eeuw de nodige uitbreidingen plaats van de terreinen. Kenmerkend voor deze periode is de populariteit van sterrenbossen, met veel spannende zichtlijnen. In de tweede helft van de achttiende eeuw werden in de Hout ook sierlijke 'slingerlaantjes' aangelegd.

Evenals in de vorige eeuw, werden ook nu soms hele stukken van de Hout geroid en weer opnieuw ingeplant. Zo werd in 1749 en 1750 de Geesterhout geheel uitgeroid. Ter plekke bevond zich een 'lommerrijk' sterrebos, beplant met ongeveer 1000 iepen. Er is een mooie tekening bewaard gebleven van de bestaande situatie rond 1730.

Op de tekening is goed te zien dat de essentie van het sterrenbos bestond uit

De Geesterhout rond 1730. Tekening door A. Rademaker.

de vele wandelpaden, die verrassende uitzichten boden. Er stonden bankjes en onder de bomen waren geschoren hagen aanwezig. Als we de tekening mogen geloven, was het druk in het park: overal lopen mensen en spelen kinderen. Uit dezelfde serie zijn ook tekeningen bewaard gebleven van een kegelbaan in de Hout en van het 'Menistenbosje' aldaar.

Meteen na het massaal rooien van de bestaande beplanting, werd het sterrenbos opnieuw ingeplant. Van de nieuwe aanleg is een plattegrond bewaard gebleven, opgesteld door stadstimmerbaas Albert van Panders.

De eerste boom van de nieuwe beplanting werd op 18 maart 1750 op de hoek bij het bruggetje van het Hoeververlaat verricht door Jan Hezelman, een weeskind van het Burgerweeshuis. Het nieuwe sterrenbos bestond evenals het vorige uit iepen, met iepenhagen tussen de bomen en kaphout binnen de vakken. Nieuw was dat men voorafgaand aan het opnieuw beplanten van terreinen, de bestaande gronden ophoogde met slik uit de stadsgrachten.

De kegelbaan in de Hout. Tekening door A. Rademaker, ca. 1730.

In 1773 memoreerde stadstimmerbaas Albert van Panders in een door hem bijgehouden register van aangeplante bomen dat bewaard is gebleven in het stadsarchief, dat de gehele Hout in de

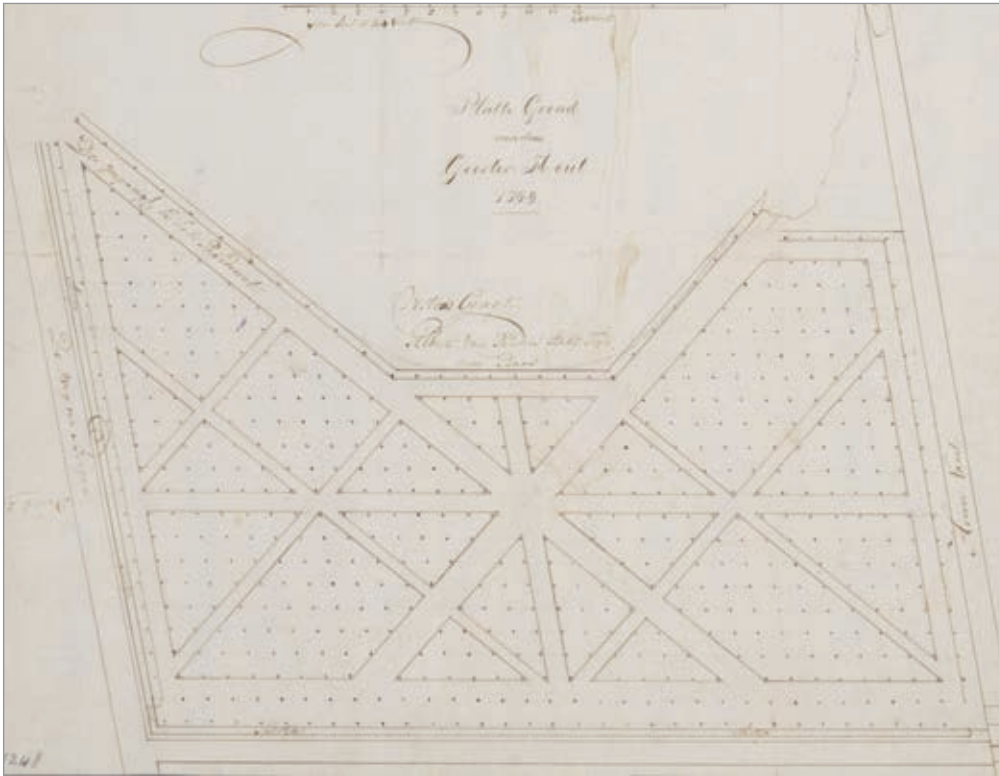
loop van de voorgaande 23 jaar één voet (dertig cm) was opgehoogd.

Dezelfde Van Panders vervaardigde in 1765 een zeer fraaie en uiterst gedetailleerde kaart van het hele terrein van de 'Alkmaarder Houte'. De kaart oogt uiterst precies, al is er een kroniekaantekening bewaard gebleven waarin wordt gezegd dat veel namen nieuw en willekeurig waren en ook sommige lanen in werkelijkheid een ietsje anders liepen.

Het 'Meniste Bosje' in de Hout. Tekening door A. Rademaker, ca. 1730.

Als we het terrein overzien, valt op dat de situatie vergeleken met die op de kaart van Blaeu, inmiddels behoorlijk was gewijzigd. Opvallende nieuwe elementen zijn het sterrenbos bij de Geesterhout, de lange stervormige lanen met tussenliggende beplanting in de zuidwesthoek en het sterrenbos in de zuidoostelijke hoek, het zogenaamde 'Menistebosje' op de oorspronkelijke plek van de stadskwekerij. In de zuidwesthoek zien we dat de zogenaamde 'Kroft' ten zuiden van de Zuiderhoutlaan

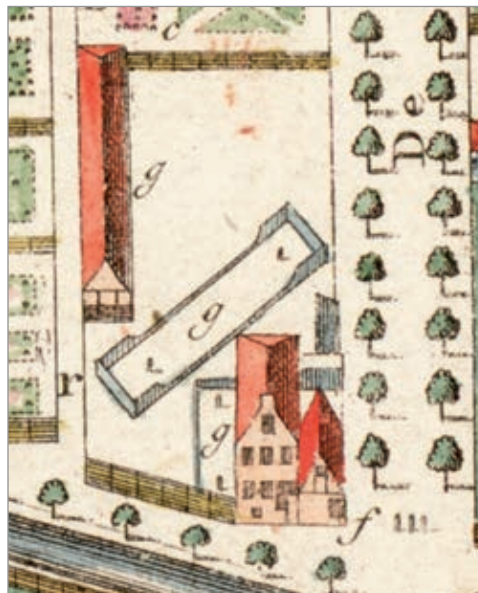
bij de Hout was getrokken. Tussen de wandellanen en bossen zien we nog steeds warmoezenierstuinen en pleziertuinen liggen. De meeste pleziertuinen op de kaart waren voorzien van een (tuin)huis.

Herbergen

In de Hout waren ook de nodige herbergen te vinden, waar de wandelaars hun dorst konden lessen en het kolfspel konden beoefenen. Bij het Geesterhout stond de herberg 'Jeruzalem', helaas net niet op de kaart zichtbaar. Aan het eind van het latere Vannebroek (op de kaart 'Het buurtge' genoemd), ter hoogte van Ropjeskuil, bevond zich de herberg 'de Keyser Otto'. Deze uitspanning is wel op de kaart te vinden. Achter het gebouw zien we een kolfbaan liggen. Helemaal in de zuidoosthoek van de Hout stond de herberg 'de Vier Staten', ook al weer voorzien van een kolfbaan. De naam ervan was ontleend aan de populaire voorstelling van de vier standen: edel-

man, predikant, burger en boer. De oude herberg werd in de jaren twintig van de vorige eeuw gesloopt. Daarna is de naam hergebruikt bij de vervangende bebouwing.

Ook tegenover de buitenplaats Middehout was een uitspanning te vinden, alweer mét kolfbaan. Ook dit etablisse-

Plattegrond van de nieuwe aanleg van de Geesterhout door stadstimmerbaas Albert van Panders, 1749. Iedere stip zal een boom moeten voorstellen.

Israëlitische begraafplaats
De oudste begraafplaats in de omgeving is de Israëlitische begraafplaats aan de Westerweg. Deze is al sinds de jaren 1740 in gebruik. In Alkmaar vonden Joden in de zeventiende eeuw voor het eerst in de Noordelijke Nederlanden -buiten Amsterdam- een tolerant woongebied en zij hadden sinds 1808 een eigen synagoge aan de Hofstraat. Achter het hek van de begraafplaats langs de Westerweg is het metaheerhuis zichtbaar voor de rituele wassing en ceremoniele handelingen. Daarachter ligt het grafveld, dat naar Joods gebruik is begroeid met gras dat zo min mogelijk wordt gemaaid. De begraafplaats wordt overigens door vrijwilligers onderhouden. De circa 350 grafstenen zijn voornamelijk staand geplaatst. Rondom het veld staan bomen, waaronder hele oude. Tussen de bomen achteraan op het veld liggen heren en der grafstenen uit de begintijd. Naar Joods gebruik blijven deze graven eeuwig bestaan.

De herberg 'de Keyser Otto' op de kaart van Van Panders. Achter de gebouwen zien we een kolfbaan.

'Vreughde' in de houten
 Alkmaarders waren trots op hun
 'houten'. De Alkmaarse dichter
 Cornelis Pietersz Schaghen (1599-
 1665) wijdde er in 1621 in zijn
 Alkmaar Lof-dicht, de volgende
 dichtregels aan:

'Of in den Alckmaar-hout, daer
 elck zijn vreughde vind,
 Den Oud, en Jonger-man, de
 Vrijer en het kind,
 Met rusten, wand'len-gaan, met
 peynsen, weeld'rich razen,
 Op Banckjens, met het Wijf, om 't
 Meysken, in de grazen.
 Elck vind hier zijn gheneught:
 Vrouw Venus houwt hier hof
 En huppeld door het groen, en
 rustet onder 't Lof
 En ziet de Minnaars gaan, ver-
 ward in duyst ghedachten
 Van blijdschap en verdriet: zy
 luysterd na haar klachten.'

De 'Alkmaarder Houte' in 1765. Gravure door Albert van Panders.

Herberg de Vier Staten in 1748. Tekening door 'LR.'

ment is op de kaart afgebeeld. Op de kaart zien we aan de rand van de Hout nog het oude Leprooshuis liggen. Het pand diende allang niet meer voor de huisvesting van melaatsen. Na langdurig verval werd het in 1806 op afbraak verkocht. Nog niet verwerkt op de kaart zijn de verwervingen door de stad van de zogenaamde Schagertuinen en het 'land van Rubenpree' langs de latere Lindenlaan. Deze percelen werden gekocht in 1765 en 1766 en toegevoegd aan de Hout. De Schagertuinen werden beplant met 441 eikenbomen en het land van Rubenpree met 246 'bankeboomen'. De bekende jurist en historicus Belonje heeft ooit uitgebreid onderzoek gedaan naar het 'land van Rubenpree'. De naam ervan was afkomstig van Zuid-Nederlandse

edellieden, de Prinsen van Rubempré. Zij waren ooit in het bezit gekomen van Noord-Nederlandse bezittingen en waren onder meer 'patroon' van het Alkmaarse Provenhuis van Zessen. Toen bleek dat de toenmalige Prins niet in het land woonachtig was en er nooit kwam, werd het aan de familie behorende land in de Hout door de stad onteigend.

De Hout in de negentiende eeuw

De negentiende eeuw bracht grote veranderingen in de Alkmaarder Hout. Onder invloed van de romantiek deed een nieuwe stijl van tuinontwerp zijn intrede in Alkmaar, de landschapstuin. De nieuwe mode, in Engeland al in de achttiende eeuw populair, veroverde nu het hele continent. Overal verschenen zogenaamde 'Engelse' landschapstuinen.

Het oude Leprooshuis op de kaart van Van Panders.

Plan voor een nieuwe aanleg van het zuidoostelijke deel van de Hout. Anoniem, ca. 1850. Zie voor legenda blz.15.

Een dergelijke tuin moest vooral een natuurlijke indruk maken. Rechte lijnen waren uit den boze. In 1806 werd de Alkmaarder Hout uitgebreid met een omvangrijk voorheen particulier terrein ten zuiden van de Voorhout. Die particuliere tuinen liepen

oorspronkelijk door tot de sloot aan de zuidkant van het oude Leprooshuis. Van dit gebied werd al rond 1767 een deel aangekocht. Nu volgde de rest, bestaande uit een boomkwekerij en een aantal moestuinen. Het zuidoostelijk deel van de Hout werd

Plan van opzichter Roodenberg voor aanpassing van het aan de Westerweg grenzende deel van de Alkmaarder Hout in Engelse landschapsstijl, 1853.

De oude Westerhoutlaan (Westerweg) gezien naar de Bergerhout voordat deze - aanvankelijk alleen aan de oostkant - bebouwd werd, ca. 1910.

daarmee een doorlopend geheel, vanaf de Kennemerpoort tot aan de Zuiderhoutlaan, de tegenwoordige Prins Bernhardlaan. Het stadsbestuur besloot dat het nieuw aangekochte gebied voorzien moest worden van een 'Engelse beplanting'. Dit is de eerste keer dat we bij onderdelen van de Hout horen spreken over deze nieuwe stijl van parkaanleg. In Alkmaar werd de Engelse landschapstuin voor het eerst op grote schaal

toegepast bij de aanleg in 1829-'30 van de aan de Hout grenzende algemene begraafplaats naar ontwerp van de bekende Haarlemse tuinarchitect Jan David Zocher jr. (1791-1870). Het Kennemerpark op de oude stadsvest werd in 1873 volgens dezelfde beginselen aangelegd door Louis Paul Zocher, een zoon van Jan David.

In de Hout werd in 1853 onder opzichter Johannes Roodenburg begonnen aan een reorganisatie van het stadspark volgens beginselen van de landschapstijl. In het gedeelte van de Hout dat grensde aan de Westerweg werden allerlei bestaande lanen voorzien van bochten. De stervormige structuur van de lanen, zo opvallend op de kaart van Van Panders, werd verbroken. Bochtige lanen waren nu het ideaal. Het plan voorzag onder meer in de aanleg van een beek ter hoogte van de Akerslaan, maar dit bleek niet uitvoerbaar.

J. Craandijk, die in de negentiende eeuw een aantal boeken met wandelingen door Nederland publiceerde, wandelde in 1875 van Alkmaar naar Heiloo. Hij kwam ook langs de 'vernieuwde' hout,

Het gerechtsgebouw aan de Geestersingel op een foto uit ca. 1920. De koepel van het Arendshof - op de foto links - keek niet meer uit op het Geesterhout.

maar het maakte geen bijzonder grote indruk op hem. Zijn mening was dat het 'noch door aanleg noch door houtgewas bijzonder uitmunt, maar niettemin voor niet verwende burgers van vele onzer steden een zeer gewenschte aanwinst zou zijn.'

De stad rukt op

Niet alleen veranderde de hele opzet ervan, maar door de toenemende ruimtebehoefte van de stad, verloor het park aan oppervlakte. Wandellanen werden straten met huizen. Een goed voorbeeld van deze ontwikkeling is de Lindenlaan, in de achttiende eeuw 'Boekenlaan' (boek = beuk) genoemd. Dit onderdeel van de Westerhout was in oorsprong een wandellaan met bomen, waaraan particuliere 'pleziertuinen' grensden met tuinhuizen en koepels. In de loop van de negentiende eeuw veranderde de laan in een straat met doorgaande bebou-

wing. De tuinhuizen en koepels werden afgebroken of bij de huizen getrokken. Hetzelfde gebeurde in de twintigste eeuw met de Westerweg, waar de groene wandellaan eveneens moest wijken voor doorgaande bebouwing.

De ruimtebehoefte van de stad leidde er

De Wilhelminalaan met links de nieuwe Cadettenschool, ca. 1903.

Harddraverslaan met parallel eraan de Wilhelminalaan op een foto van T. Vlaanderen uit ca. 1910. Aan de Wilhelminalaan is al een doorgaande bebouwing te zien, aansluitend aan oudere laagbouw met tuinkoepel.

Op de in 1865 door Hermanus Coster uitgegeven kaart van Alkmaar is 'het Eilandje' in de Hout duidelijk aangegeven. Ten zuiden ervan zien we het huis Nieuw Oosterwijk liggen.

Het 'Eilandje' op een foto van C. van der Aa rond 1903. Rechts het tuinhuis, dat ooit behoorde tot een particuliere boomkwekerij.

ook toe dat, als er behoefte was aan een plek voor een groot gebouw, men al snel het oog liet vallen op de Hout. Zo werd 'de Kroff' opgeofferd voor huisvesting van gevangenis Schutterswei (1884) en werd het nieuwe gerechtsgebouw annex huis van bewaring in 1891-'92 gebouwd op een terrein dat voorheen deel uitmaakte van de Geesterhout. De tuinkoe-

pel het 'Arendshof' keek sindsdien niet meer direct uit op het groen. Andere nieuwbouw grensde vlak aan de Hout en dreigde daarmee het parklandschap aan te tasten. Zo bijvoorbeeld de bouw van de Cadettenschool (1893) aan de latere Wilhelminalaan.

Het Eilandje

In 1817 zag de stad zich gedwongen om vanwege financiële problemen een aantal terreinen die deel uitmaakten van de Hout, te verkopen. Het ging om het zogenaamde 'Eilandje', dat bestond uit een tuinhuis, gelegen in een Engelse parkaanleg met rondom een vijver. Het

maakte deel uit van het in 1806 verworven gebied ten zuiden van de Voorhout, grenzend aan de Kennemerstraatweg.

In 1850 werd een naastgelegen perceel verkocht, waarop een particuliere woning werd gebouwd, Nieuw Oosterwijk. Het 'Eilandje', hoewel in particuliere hand, bleef een aantrekkelijk geheel. Niet

voor niets wordt het complex met naam en al weergegeven op de in 1865 door Hermanus Coster uitgegeven kaart van Alkmaar. In 1902 schreef archivaris en museumdirecteur C.W. Bruinvis in de Alkmaarsche Courant over het terrein. Het was volgens hem een van de 'bevaligheden' van de Hout. Aantrekkelijk vond hij het 'zwaar geboomte' en de grote vijverpartij rondom het gebied. Bruinvis zegt dat er stemmen opgingen om het water te dempen, vanwege malariegevaar en stankoverlast. Dat laatste werd volgens Bruinvis veroorzaakt doordat men het water steeds weg liet lopen, waardoor rottende bladeren bloot kwam te liggen. Zoals Bruinvis al vreesde, werd het grootste deel van de waterpartij rond het gebied in 1905 toch gedempt.

Zijn pleidooi voor behoud van het terrein mocht niet baten. In 1906 moest het Eilandje plaats maken voor de woning annex kantoor van de Alkmaarse industrieel W.C. Bosman, Huize Voorhout genoemd.

Huize Voorhout in 1908.
Foto door A.C. Dane Kz.

Middenhout

In 1891 kocht de gemeente de resten van het aan het zuidende van de Kolvers- of Harddraverslaan (nu Wilhelminalaan) gelegen vroegere buitenverblijf Middenhout - het hoofdgebouw was in 1838 al gesloopt - en trok het in 1892 bij de

Algemene begraafplaats
Een van Alkmaars groene parels is de tuin van de Algemene begraafplaats aan de Westerweg. De eerste steen werd in 1829 gelegd door de zoon van burgemeester Fontein Verschuur. De begraafplaats met het statige poortgebouw is een ontwerp van Jan David Zocher jr. (1791-1870). Hij ontwierp een classicistisch poortgebouw met daarachter een tuin in de Engelse landschapsstijl, een stijl die de natuur nabootst en de bezoeker een verrassende wandeling moest bezorgen. Zocher plaatste hoge grafvelden als eilandjes tussen slingerende waterpartijen en paden, zodat niet duidelijk was waar deze naar toe leidden. In zijn ontwerp had Zocher ook de beplanting opgenomen.

Op diverse grafmonumenten zijn blad en bloemmotieven afgebeeld, al dan niet met een symbolische lading. Een veel geziene combinatie in deze regio is die van de treurwilg met rups en vlinder. De wilg vertegenwoordigt verdriet, de rups staat voor het aardse leven dat via de vlinder overgaat in het zielsleven. De begraafplaats heeft een aantal oude en bijzondere bomen. De natuurlijke omgeving trekt veel soorten bodemdieren en vogels. Zo ligt achter het poortgebouw een prachtig en stil groengebied.

Het huis Nieuw Oosterwijk aan de Kennemerstraatweg waar de weduwe van Dirk van Foreest (1792-1833) woonde. Het huis is in 1908 afgebroken.

Tekening van de Buitensociëteit in de Hout door R.E.J. Roeterink, 1889.

Hout. Het nieuwe terrein werd ingericht op een wijze, waarop later veel kritiek kwam, onder meer van de bekende tuinarchitect Leonard Springer. Er was een vijver gegraven die volgens Springer meer op een diepe kuil in de grond leek. Ook museumdirecteur C.W. Bruinvis, die in de adviescommissie zitting had gehad, was niet tevreden over het resultaat, dat ook geheel strijdig was met het uitgebrachte advies. Er waren coniferen

geplant die volgens Bruinvis ‘in hun stijve pruikerigheid’ slecht in de omgeving pasten.

Sociëteitsgebouwen en de Muziektent

In 1867 werd in de Hout aan de zuidkant van de Grote Kruislaan (de huidige Prinses Julianalaan) een Buitensociëteit gebouwd. Het gebouw werd in 1885 nog eens vergroot. Men noemde het ook wel het ‘Zomerhuis’. Het bouwsel stelde niet veel voor.

Aan de noordkant van de laan stond een houten Muziektent, waar de stedelijke schutterij, en later allerlei harmonie- en fanfarekorpsen, uitvoeringen gaven. In 1884 werd de muziektent geheel vernieuwd naar voorbeeld van de muziektent bij de buitensociëteit in de Haarlemmerhout. Iets verder dan de Muziektent, stond het in 1872 gebouwde onderkomen van de Burgersociëteit.

In 1898 werd na een prijsvraag door de Leidse architect H.J. Jesse een nieuwe Buitensociëteit gebouwd, opnieuw aan de zuidkant van de Grote Kruislaan. Het was een kenmerkend gebouw, met een eigenzinnige romantische vormgeving. Als sociëteitsgebouw voldeed het maar

De latere Prinses Julianalaan naar het westen gezien, met rechts de houten Muziektent, ca 1900. De laan is dan nog een echte wandellaan, let op de bankjes aan de kant.

De nieuwe Buitensociëteit rond 1900.

matig. De Buitensociëteit was namelijk een vrij elitair instituut, dat al spoedig niet levenskrachtig bleek.

Een vaas en een bank

Een opvallend element in de Hout was lange tijd het monument dat er door de Alkmaarse burgerij was geplaatst ter herinnering aan burgemeester Archibald Maclaine Pont, burgemeester van Alkmaar van 1858 tot 1899. Het monument

werd in 1893 onthuld en bestond uit een fontein en een reusachtige vaas.

In 1954 is de van ondeugdelijk materiaal vervaardigde vaas weggehaald, nadat deze uiteen dreigde te vallen. De fontein ging al eerder ter ziele.

Beter verging het de in 1921 onthulde Rippingbank, die de herinnering wakker moest houden aan burgemeester Gerrit Ripping (1899-1919). De bank is nog steeds in de Hout aanwezig.

De Hout in de twintigste eeuw

Ook in de twintigste eeuw gingen delen van de Hout verloren door het toenevend ruimtebeslag van de stedelijke bebouwing. We zagen al dat in 1906 op het

Rooms-katholieke begraafplaats In 1887 werd op het weiland aan het einde van de Harddraverslaan de rooms-katholieke begraafplaats St. Barbara aangelegd. Achter de kapel zijn de grafvelden overzichtelijk met rechte paden ingericht. Rondom vormen hagen en muren de omheining. De komst van de katholieke begraafplaats zorgde voor een herindeling op de Algemene begraafplaats, waar de katholieke gedeelten grotendeels ongebruikt bleven. St. Barbara kreeg bij de aanleg een prominente kapel met een spitse toren.

De bank ter herinnering aan burgemeester Ripping. Foto J. van der Lee.

Links: De pas gereed gekomen vaas ter herinnering aan burgemeester Maclaine Pont, 1893.

De hoofdingang van het Medisch Centrum Alkmaar in 1985.

voormalige 'Eilandje' Huize Voorhout werd gebouwd. Na een forse uitbreiding werd het in 1939 bestemd tot bejaardenhuis. Veel ingrijpender gevolgen voor de Hout was de verhuizing in 1925 van het Stadsziekenhuis naar de gebouwen van de inmiddels opgeheven Cadettenschool. Het ziekenhuis groeide flink in de loop

der jaren, vooral nadat in 1974 een fusie plaatsvond met het katholieke Sint Elisabethziekenhuis. Voor de patiënten en het medisch personeel was de ligging in de Alkmaarder Hout erg prettig, maar voor het stadspark en de andere groene gebieden rondom vormde het ziekenhuis een voortdurende bedreiging. De sterke groei na 1974 leidde onder meer tot het verdwijnen van de Kraakmantuinen, een groot complex met groentetuinen in de Alkmaarder Hout.

Aan de Kruislaan in de Hout (de latere Prinses Julianalaan) werd in 1932 het bejaardenhuis 'Westerlicht' gebouwd. Ook hier gold dat de bewoners erg genoten van het vele groen in hun onmiddellijke omgeving, maar dat anderzijds weer een stuk van het stadspark verdween. De Geester- of Bergerhout had misschien nog het meest te verduren. Het park had in de loop van de negentiende eeuw al veel van zijn aantrekkelijkheid verloren doordat de tuinen en tuinhuisjes rondom het park plaats maakten

De Kraakmantuinen met enkele tuinders. Links Cees Kraakman en rechts Bertus Martensen. In het midden Piet van Zon en zijn vrouw Martha, 1984. Foto: B. Ulrich.

Bejaardenhuis Westerlicht, in 1950 geschilderd door K. de Heer.

voor doorgaande bebouwing. We zagen al dat in 1891-'92 een stuk van het park opgeofferd werd voor het nieuwe gerechtsgebouw annex huis van bewaring. In de jaren 1939-'40 werd naast het gerechtsgebouw het Murmuliusgymnasium gebouwd. Inmiddels was door het geheel bebouwd

raken van de Westerweg, de verbinding van de Bergerhout met de andere delen van de Hout verloren gegaan. Het park moest ook steeds meer wijken voor het verkeer. De bussen uit Bergen hadden er hun halte en in 1966 werd een grote verkeersrotonde in het park aangelegd.

Geesterweg met Bergerhout, ca. 1905.

Hertenkamp, kinderboerderij en stadsboerderij

Ondanks de aantasting door bebouwing en verkeer bleef het grootste deel van de Hout gelukkig bewaard. Wel was er onvrede over de inrichting ervan. Eind negentiende eeuw noemde de plaatselijke VVV-vereniging 'Alcmaria' de Hout een park 'zonder enige architectuur'. Een prijsvraag werd uitgelooft onder tuinarchitecten om het park te reorganiseren.

De ontwerpen waren niet bruikbaar of bleken te duur. Uiteindelijk, om toch maar wat te doen, besloot de gemeente een hertenkamp aan te leggen. Het ontwerp werd geleverd door Leonard Springer. In 1902 vond de aanleg plaats, inclusief de bouw van het hertenhuis. Het jaar erop kwamen de eerste vier herten. In 1923 kwam er een volière bij het complex.

Later werd de hertenkamp geïntegreerd met de in 1977 ingerichte kinderboerderij 'Klein Dierenhof'. De kinderboerderij groeide vervolgens uit tot stadsboerderij 'De Hout'. Ook de volière en duivenhok (vroeger marmottenhuis) maken er deel van uit.

De apenkooi

In 1932 werd een apenkooi ingericht in de Hout in een oude schuur van een groentekwekerij die had moeten wijken toen Westerlicht werd gebouwd. De nieuwe voorziening was een schot in de roos. Apen lijken nu eenmaal erg op mensen, dus het gedrag van de aapjes vermocht het publiek erg te boeien, en dat gold voor zowel jonge als ook oudere

Prentbriefkaart uit ca. 1918.

Alkmaarders.

Vele jaren konden de apen gemakkelijk aangeraakt worden. Je hoefde alleen maar over een laag ijzeren hek te leunen en je hand uit te steken. In 1961 vond men het toch onverantwoord hier nog langer mee door te gaan. In de krant lezen we dat sommige apen nogal agressief waren geweest en zelfs hun 'bijtgrage tanden' in kindervingers hadden gezet. Er kwam een hoog hekwerk rondom de kooi, waardoor de attractiewaarde van de apenkooi afnam. Dat was nog meer het geval toen de apen laat jaren zeventig concurrentie kregen van een nieuw 'kleindierenhof' dat bij de hertenkamp werd gevestigd. De in 1957 aangeschafte apen, voorzover nog in leven, waren inmiddels oud en traag geworden. In 1980 kwam er een einde aan de apenkooi. Het onderkomen was inmiddels geheel uitgeleefd. In 1979 stierven drie van de vijf nog aanwezige apen. De gemeente vond een investering van 130.000 gulden voor een nieuw apenverblijf te hoog. Plannen om de laatste twee apen elders een goed onderkomen te bezorgen, kwamen niet tot uitvoering,

De apenkooi omstreeks 1950.

want ook deze dieren stierven. Het was in juli lange tijd erg koud en nat geweest, vandaar. Zo kwam er een einde aan een klein stukje dierentuin in de Alkmaarder Hout.

De Muziektuin

Soms neemt de geschiedenis een onverwachte wending. Wie had zich in mei 1923, toen in de Alkmaarder Hout een gemeentelijke Muziektuin werd

Prentbriefkaart van het vroegere marmotenhuis, nu het duivenhok, ca. 1928.

Het sociëteitsgebouw in de Muziektuin, gezien vanaf de muzieknis, 1923.

geopend, kunnen voorstellen dat in 2012 alleen de muzieknis nog overeind zou staan? De Alkmaarse burgemeester Wendelaar noemde het ooit 'Neerlands fraaiste buitengebeuren'.

De Muziektuin bestond uit een aantal gebouwen rondom een grasveld met bloemen en planten aan de zuidkant van de huidige Prinses Julianalaan. Het grootste gebouw was in 1898 gebouwd

als 'Buitensociëteit' van een particuliere vereniging en werd in 1923, na overname door de gemeente, vergroot met een tweetal ongeveer 20 meter lange veranda's aan beide zijden. Het geheel zag er met het overstekend dak en de ruime veranda's exotisch uit. Tegenover het oude sociëteitsgebouw, dat nu een horeca-bestemming kreeg, werd een muzieknis gebouwd. Het leek een ideale combinatie: onder het genot van een hapje of een drankje kon er naar de muziek worden geluisterd. En dat alles midden in de prachtige Alkmaarder Hout. De Muziektuin was tot stand gekomen na lang aandringen van het Stedelijk Muziekkorps. Er bestond al een lange traditie van muziekkuitvoeringen in de open lucht. Deze vonden voor 1923 plaats in een tochtige muziektent aan de noordkant van de Prinses Julianalaan die toen nog Groote Kruislaan heette. De gemeente verwachtte de jaarlijkse kosten van het nieuwe complex te kunnen dekken uit de verpachtingsopbrengsten van het sociëteitsgebouw. De horeca-ondernemers mochten op tijden dat er geen concerten waren, het gebouw

De muzieknis, 1923.

als café exploiteren. Men ging aanvankelijk uit van ongeveer 22 concerten per jaar. Voor anderhalve gulden kon men een jaarabonnement kopen op alle voorstellingen.

Aanvankelijk leek alles goed te lopen. Het ging er zeer levendig aan toe, naar blijkt uit herinneringen van de Alkmaarder N.H. Slingers in het 'Alkmaars Jaarboekje' van 1973: " 's Zomers bezochten wij bij goed weer de concerten van het stedelijk muziekkorps in de muziektent in de Hout, waar 'Dichter und Bauer', 'Leichte Kavalerie', 'Ein Morgen, ein Mittag, ein Abend in Wien' en de Radetsky-mars de populairste melodieën waren. Men wandelde dan door de Hout, langs de Maclaine Pont-vaas met fontein naar de hertenkamp en vrijwel tout-Alkmaar gaf daar acte de présence".

De crisisjaren gooiden al spoedig roet in het eten. In 1931 werd het stedelijk muziekkorps opgeheven. De muzieknis werd nu alleen nog incidenteel gebruikt. Door de komst van de radio, waardoor men voor muziek niet meer de deur uithoefde, was er minder behoefte aan openbare concerten. De exploitant van het sociëteitsgebouw klaagde over tegenvallende bezoekerstellingen.

Na de bevrijding in 1945 was sprake van een opleving. Er werden grote dansfeesten georganiseerd, met soms 800 tot 1000 bezoekers. Omwonenden ondervonden geluidsoverlast. Er werd niet alleen geklaagd over de sterkte van het geluid, maar ook over de aard ervan. Een paar dronken bezoekers hadden 'liederlijke versjes' gezongen in de microfoon. In augustus 1945 ging de politie op inspectie uit. In de tuin troffen ze 'onverkwikkelijke tooneelen' aan: 'Op de in den danstuin geplaatste banken zaten jongens met meisjes op een wijze, waar de ouders der respectieve jongelui in ieder geval bezwaar tegen zouden hebben'. Naar aanleiding van de klachten werd de

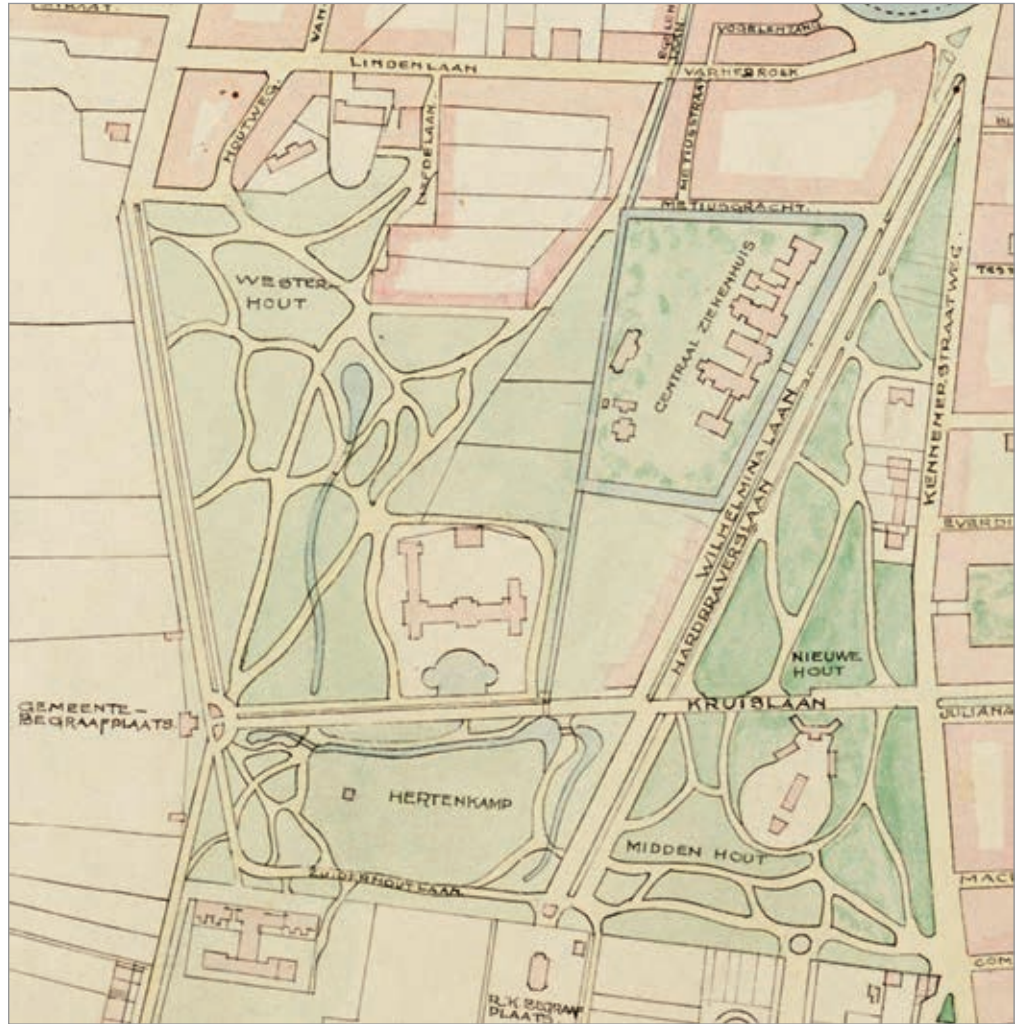
toenmalige pachter in september 1945 de huur opgezegd. Ook in de jaren erna kon er overigens nog steeds gedanst worden in de Muziektuin. De tuinzaal van het complex fungeerde als dancing. Vooral de 'opgeschoten jeugd' zoals men dat toen noemde, maakte er gebruik van.

In 1955 werd het oude sociëteitsgebouw afgebroken, nadat plannen om er een nieuwe bestemming aan te geven, niet realiseerbaar bleken. Alleen de muzieknis en de zogenaamde 'tuinzaal' naast het hoofdgebouw liet men staan. Het plan was om de tuinzaal te verbouwen tot theeschenkerij, maar het provinciaal bestuur wenste niet in te stemmen met deze in haar ogen niet strikt noodzakelijke uitgave. In 1957 kwam ook dit gebouw in slopershanden. Op de vrijgekomen plek werd een speelweide aangelegd, volgens velen een nogal magere vervanging.

Gelukkig eindigt de geschiedenis van de Muziektuin niet helemaal in mineur. De muzieknis werd in 1998 gerestaureerd en sinds 1992 ontplooit de stichting Cultuurpark De Hout tal van initiatieven op

Het oude sociëteitsgebouw als café-restaurant in 1953.

De Alkmaarder Hout op een kaart van Alkmaar uit 1936.

Bronnen

Regionaal Archief Alkmaar: Aantekeningen van C.W. Bruinvis, met name uit de vroedschaps-resoluties, 1565-1853; Collectie Aanwinsten, inv.nrs. 58-60. Register van door de stadsbaas geplante bomen in de stad, 1704-1779; Stadsarchief Alkmaar voor 1816, inv.nr. 1838.

Literatuur

J. Belonje, 'De Hout van Rubempré', *Oud Alkmaar* 3 (1978) nr. 2, pp. 186-192.

C.W. Bruinvis, 'Het ontstaan van den Hout', *Alkmaarsche Courant* 1907 nr. 275

W.A. Fasel, *Alkmaar en zijne geschiedenissen. Kroniek van 1600-1813*, Alkmaar 1973.

Annelies V. Janssen, *Vier eeuwen met liefde in de Alkmaarder Hout*, Alkmaar 2007.

Hans Koolwijk, m.m.v. A. Weeda, 'De Alkmaarse Hout in de schijnwerpers'. *Themanummer Oud Alkmaar* 11 (1987).

Kees Komen en Joop Mutters, *Van Kennemerpark tot Cultuurpark: kaleidoscoop van een Alkmaars stadsparkbos*, Alkmaar 1998.

A. Weeda, *Geschiedenis van de Alkmaarder Hout*, Oudorp 1985.

het oude terrein van de Muziektuin.

De Bloemenklok

Een opvallend element is de Hout is de Bloemenklok. Deze bevond zich oorspronkelijk bij het station, maar werd in 1951 overgebracht naar de Alkmaarder Hout op het eind van de Wilhelminalaan. De klok had veel te lijden van vandalisme van de kant van voetbalsupporters. Naar aanleiding van het 400-jarig bestaan van de Alkmaarder Hout werd de klok in 2009 in oude glorie hersteld.

Namen

De namen van de onderdelen waaruit de Alkmaarder Hout bestond, waren vergeleken met bijvoorbeeld de achttiende eeuw, inmiddels behoorlijk veranderd.

Op een manuscriptkaart uit 1936 bestaat de Hout uit de volgende onderdelen: de Bergerhout, de Westershout, de Hertenkamp, de Middenhout en de Nieuwe Hout.

De Nieuwe Hout sloeg op het terrein dat in 1806 door de stad werd aangekocht en waarvan later weer een deel werd verkocht.

Ook in de namen van de wandelpaden en -lanen trad veel verandering op. Zo werd de (Grote) Kruislaan later omgedoopt tot Prinses Julianalaan en de Zuiderhoutlaan tot Prins Bernhardlaan. De 'Rojaale of Kolverslaan' op de kaart van Van Panders werd in de negentiende eeuw de 'Kolvers- of Harddraverslaan' en

De Alkmaarder Hout nu

Het stadspark is na meer dan 400 jaar nog steeds gezichtsbepalend voor de stad. Ondanks het oprukken van de stedelijke bebouwing en het steeds toenemend autoverkeer, is de Alkmaarder Hout nog altijd een oase van groen, waar het heerlijk toeven is. Twee speeltuinen en diverse speelweiden maken de Hout ook voor kinderen aantrekkelijk. In tegenstelling tot de nieuwere parken in de stad heeft de Hout het voordeel dat

het een lange geschiedenis heeft, die af te lezen valt aan de inrichting en aan de planten. Er zijn veel oude bomen en er is een rijke onderbeplanting aanwezig van onder meer zogenaamde 'stinzenplanten'. Ook bijzonder zijn de vele paddestoelsoorten.

Nog steeds is de Hout, net als in de dagen van C.P. Schaghen een plek 'daer elck zijn vreughde vind'.

De Alkmaarder Hout nu.

A detailed historical map of Alkmaar, showing a grid of garden plots and streets. The plots are rectangular and contain various patterns of trees and paths, indicating different garden designs. A prominent vertical street is labeled 'De Boegjes'. At the bottom, a canal is labeled 'De Boegjes' and 'Warmoeziens'. The map is oriented with North at the top.

Een koepeltje in het groen

*Pleziertuinen en buitenplaatsen rond de
Alkmaarse binnenstad*

Harry de Raad

Een koepeltje in het groen

Pleziertuinen en buitenplaatsen rond de Alkmaarse binnenstad

Op oude kaarten van Alkmaar zien we buiten de stad op allerlei plekken tuinen, vooral ten zuiden en westen van de binnenstad. Een deel ervan werd gebruikt voor de productie van groente en fruit, maar bij de meeste tuinen stond de recreatieve functie voorop. De stadsbewoner die wilde ontsnappen aan de drukte van de stad, koos in vroeger tijden voor ontspanning vlakbij huis. Zijn ideaal was het bezit van een 'pleziertuin' direct buiten de stad, waar je alle spanningen van je af kon laten glijden.

Veel keuze was er ook niet: de gebrekkige wegen en dito transportmiddelen maakten reizen tot een tijd- en geldverslindende onderneming. Daarbij kwam dat vrije tijd schaars was, en het begrip

'vakantie' nog helemaal niet bestond. Voor de elite was de situatie uiteraard anders: de Alkmaarse adel en regenten trokken in de zomer naar hun buitenplaatsen aan de duinrand, bij Heiloo of in de Beemster en Zijpe.

De meeste pleziertuinen rondom de stad waren het bezit van personen die we mogen rekenen tot de Alkmaarse middenklasse, waarbij we moeten denken aan winkeliers, ambachtslieden en kooplieden. Het kwam ook wel eens voor dat een regent zowel een groter buiten verder van de stad af bezat, met daarnaast ook nog een pleziertuin vlakbij de binnenstad. De grens tussen een pleziertuin met tuinhuis en een buitenplaats(je) was een vloeiende.

De kaart die Jacob van Deventer rond 1560 van Alkmaar vervaardigde, laat nog veel open terreinen zien binnen de stadsveste. Collectie Noord-Hollands Archief.

De kaart van Drebbel uit 1597 toont nog nauwelijks tuinen buiten de binnenstad. Rondom de stad zien we akkers en weilanden.

Van die vele pleziertuinen, vaak voorzien van een tuinhuis, is vandaag de dag weinig overgebleven. Op sommige plekken in de stad zijn oude tuinkoepels bewaard gebleven, maar ze staan nu midden tussen de bebouwing. Met de groei van de stad werden de tuinen opgeslokt. Ook koos men gaande de negentiende eeuw steeds meer voor recreatie verder van huis. De verbetering van de wegen en de komst van moderne transportmiddelen zoals de spoorwegen, zorgde voor goed en betaalbaar vervoer. Veel pleziertuinen kregen een nieuwe functie. Ze werden bebouwd of in gebruik genomen als moestuin.

Tuinen in en buiten de stad

Aanvankelijk was er voldoende ruimte voor tuinen binnen de stadsveste. Op de kaart die Jacob van Deventer rond 1560 van Alkmaar maakte is dit goed te zien. Met name aan de noord- en zuidkant van de binnenstad zien we grote onbebouwde terreinen, die in gebruik waren

als moestuin, boomgaard, bleekveld of lijnbaan voor de touwproductie. Ook tussen de bebouwing was er veel ruimte. Er waren grote besloten kloostertuinen, rond de Grote Kerk en op de Paardenmarkt lagen kerkhoven en grenzend aan de bebouwing van de Doelenstraat bevonden zich oefenterreinen van de stedelijke schutterijen.

In de tweede helft van de zestiende eeuw groeide Alkmaar flink. De open stukken binnen de veste verdwenen of werden kleiner. Als we de kaart van Drebbel uit 1597 vergelijken met die van Van Deventer, zien we meteen het grote verschil. Er zijn nog wel open terreinen en binnen de huizenblokken is er nog veel groen, maar het bebouwde oppervlak is enorm toegenomen. Te zien is dat activiteiten die veel ruimte vereisten, zoals bijvoorbeeld blekerijen, buiten de stad werden ondergebracht. Tuinen zijn er dan nog nauwelijks buiten de stad. Langs de uitvalswegen zien we er een paar liggen, dichtbij de stadspoorten,

Deze pagina: Voorbeelden van tuinen op de kaart van Drebbel uit 1597. Boven links: het complex van het 'Hof van Sonoy' bestond uit onder meer een boomgaard en een soort doolhof. Boven midden: besloten tuin in het complex van het Vrouwen- en Mannengasthuis. Boven rechts: siertuin aan het Ritsevoort. Onder: in tuinen van de huizen aan de Oudegracht zien we koepelvormige bouwsels staan.

maar de complexen zijn van bescheiden omvang. Op de kaart van Drebbel zien we ook goed hoe de tuinen in de binnenstad er toen uitzagen. Ze waren door heggen of schuttingen van elkaar gescheiden. Er stonden bomen in en soms waren ze aangelegd volgens een duidelijk geometrisch patroon. Vooral bij deze laatste categorie mag verondersteld worden, dat ze bewust als siertuin waren ingericht. We zien allerlei patronen: stervormige lijnen, diagonale lijnen, vierkanten. Soms lijkt er zelfs sprake van een soort doolhof. Een drietal tuinen aan de zuidzijde van de Oudegracht beschikte zo te zien zelfs al over koepelvormige tuinhuisen. Terwijl we op de kaart van Drebbel nog nauwelijks tuinen buiten de stads-

wallen zien liggen, is de situatie vijftig jaar later radicaal anders. De uit ca. 1649 daterende stadskaat van Blaeu laat zien dat er inmiddels grote tuincomplexen waren gerealiseerd, met name ten westen en zuiden van de stad. De ontwikkeling ervan begon al vrij snel na 1600. Zo lezen we in kronieken dat in 1609 het terrein van een blekerij aan de zuidkant van de stad in percelen werd uitgegeven om er tuinen aan te leggen. De stad was inmiddels behoorlijk gegroeid en steeds meer tuinen in de binnenstad raakten bebouwd. Buiten de stad was er weer voldoende ruimte. Akkers en weilanden kregen een nieuwe bestemming als groententuin, boomgaard of pleziertuin. Soms ook combineerde men deze drie functies.

Plezier- en moestuinen ten noorden van de latere Geesterweg op de kaart van Blaeu uit ca. 1649.

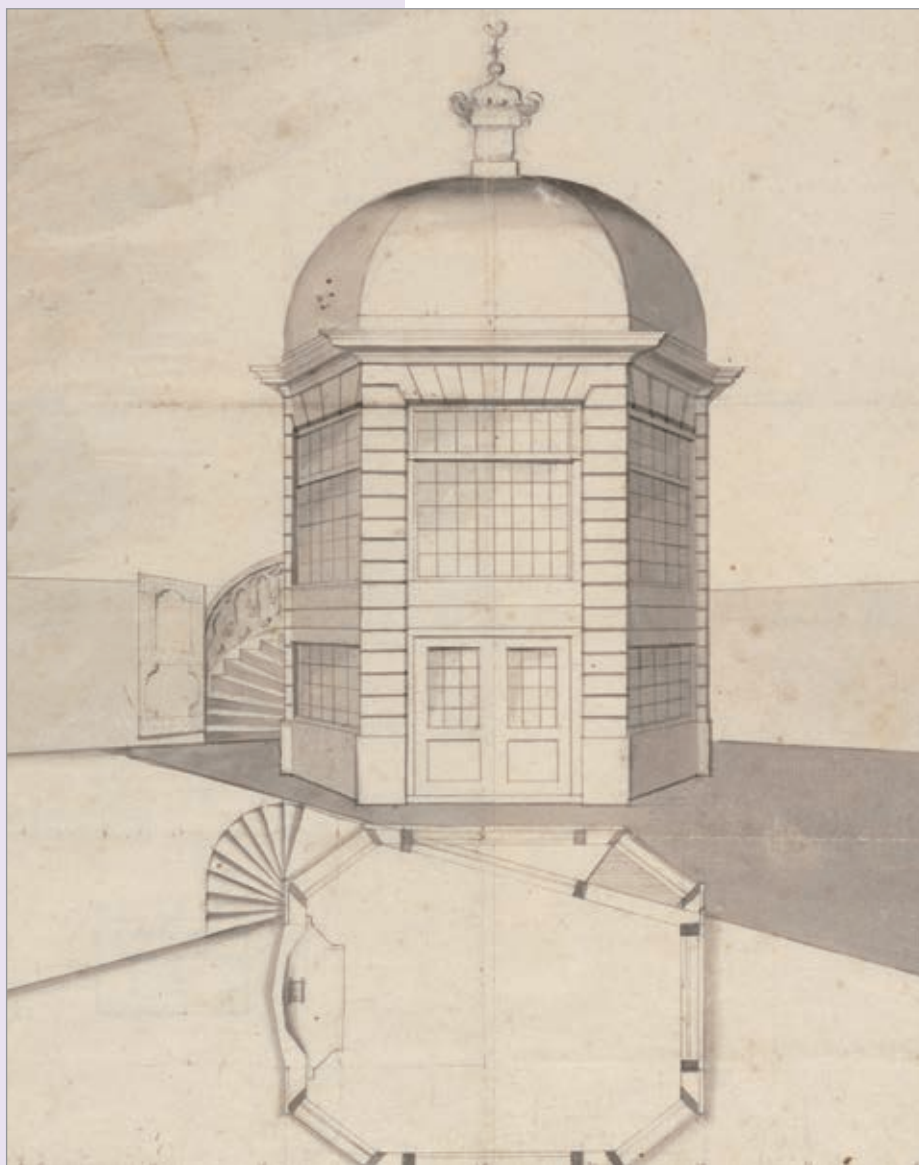
De kaart van Blaeu geeft een prachtig overzicht van de nieuw aangelegde tuincomplexen. De tuinen met geometrische patronen erin zullen pleziertuinen zijn geweest. We zien cirkels, diagonale lijnen, vierkanten, ruitvormige patronen en allerlei combinaties van het een en ander. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de 'bedjes' die ingetekend zijn op de kaart moestuinen moeten voorstellen. Zo te zien waren veel siertuinen gecombineerd met moestuinen, maar we zien ook complexen die alleen de ene of de andere bestemming hadden. Her en der onderscheiden we ook boomgaarden.

De meeste tuincomplexen zien we liggen in de buurt van de door de stad aangelegde wandelwegen, de 'houten' waaruit zich later het stadspark de Alkmaarderhout zou ontwikkelen. Maar ook bij andere uitvalswegen van de stad, buiten de Friese poort, de Boompoot en de Nieuwlanderpoort, bevonden zich tuinen. De vele pleziertuinen laten zien

dat de welvaart van de stadsbewoners inmiddels flink was toegenomen. Ook de Alkmaarders profiteerden volop van de Gouden Eeuw.

Tuinen ten zuiden van de Nieuwlanderpoort op de kaart van Blaeu uit ca. 1649.

Tuinkoepel, in 1736 gebouwd aan de Popelmanslaan (of Popmanslaan) voor Jan Bruinvis. Tekening door C.W. Bruinvis, 1844.

Pleziertuinen en tuinhuisen

Het kwam steeds meer voor dat men op de eigen tuin ook een tuinhuis had staan. Op de kaart van Blaeu zien we al bij veel tuinen huizen of huisjes staan. Het is niet altijd duidelijk in hoeverre het tuinhuisen betrof dan wel de woningen van warmoezeniers.

Bewaard gebleven boedelinventarissen en andere akten in de notariële archieven geven ons meer duidelijkheid over de inrichting van de pleziertuinen. De in 1726 overleden Nicolaes Cloeck, oudvroedschapslid en oud-schepen, bezat

blijkens de boedelinventaris die na zijn dood werd opgemaakt door de Alkmaarse notaris Van Eijck, meerdere buitenhuizen en -tuinen. Hij woonde zelf in de Langestraat. Buiten de Geesterpoort had hij 'een erfpagts tuijn' en verder bezat hij een buitenhuis voorzien van 'plantagie, landerijen en elsenbosch' in de Zijpe. In zijn tuin buiten de Geesterpoort stond een 'tuinhuijs' voorzien van een tafel, drie zitbanken en drie stoelen. Dat er koffie en thee gedronken werd, spreekt vanzelf. Een 'keulse treckpot' was aanwezig en een 'blicke theebosje'. Verder beschikte hij in het tuinhuis over 19 'tafelborden', 4 'wijnkelkjes' en - heel praktisch - een 'secret koffertje'. Een spiegeltje, een kapstok, een rekje, een 'kamerstoof' en een 'oude kamerbesem' completeerden de inrichting. Het zal duidelijk zijn dat de inrichting van zijn buitenhuis in Zijpe veel luxer was.

Het aan de Oudegracht woonachtige echtpaar De Blois van Ginderdeuren was blijkens een boedelinventaris uit 1710, opgemaakt door de Alkmaarse notaris Heymenberg, eigenaar van een tuin met tuinhuis in de 'Druijflaan' buiten de Bergerpoort. In het tuinhuis was een eiken 'trektafel' (uitschuiftafel) aanwezig, met 3 'spaensleere' stoelen en een dito armstoel. Men dronk er onder meer koffie, getuige een 'blikke koffiketel', maar de '9 leege flessen' die men er aantrof, wijzen ook op andere genotmiddelen. De tuin was ingericht met '2 pedestallen' waarop 2 'beelder' stonden. Voor het tuinieren was er een schoffel, een hark en een 'molle val' aanwezig. We beschikken over aanwijzingen dat sommige tuinen ook gebruikt werden voor bloementeel. Ten tijde van de bekende 'tulpenmanie' in de zeventiende eeuw werden in Alkmaar tulpen gekweekt in tuinen buiten de Kennemerpoort en aan het Zeglis. Zelfs in de binnenstad groeiden tulpen, zo bijvoorbeeld in de tuin van Wouter

Winckel achter de Oude Doelen. Ook in de achttiende eeuw komen we in de bronnen tuinen tegen waar bloemen werden gekweekt. De Alkmaarse chirurgijn Nicolaas Fijter, die in 1719 overleed, had in zijn tuin, waarvan we helaas de ligging niet kennen, 26 bedjes met tulpen, hyacinten en andere bloemen. Van een van de hyacinten deelde hij het bezit met twee Haarlemmers.

De tuinhuizen hadden allerlei vormen. In de achttiende eeuw werd de koepelvorm heel populair. Gemeentearchivaris C.W. Bruinvis vervaardigde in 1844 een tekening van een dergelijke achtkantige tuinkoepel aan de Popelmanslaan, die in 1736 voor zijn betovergrootvader Jan Pietersz Bruinvis was gebouwd. Het was een fraai vormgegeven koepel, bestaande uit twee verdiepingen en voorzien van een bolvormig loden dak. Begin negentiende eeuw was het in bezit van een pastoor van de Banenkerk. Via een buitentrapp was de bovenkamer bereikbaar. De koepel werd in 1848 gesloopt.

Overspel in het tuinhuis

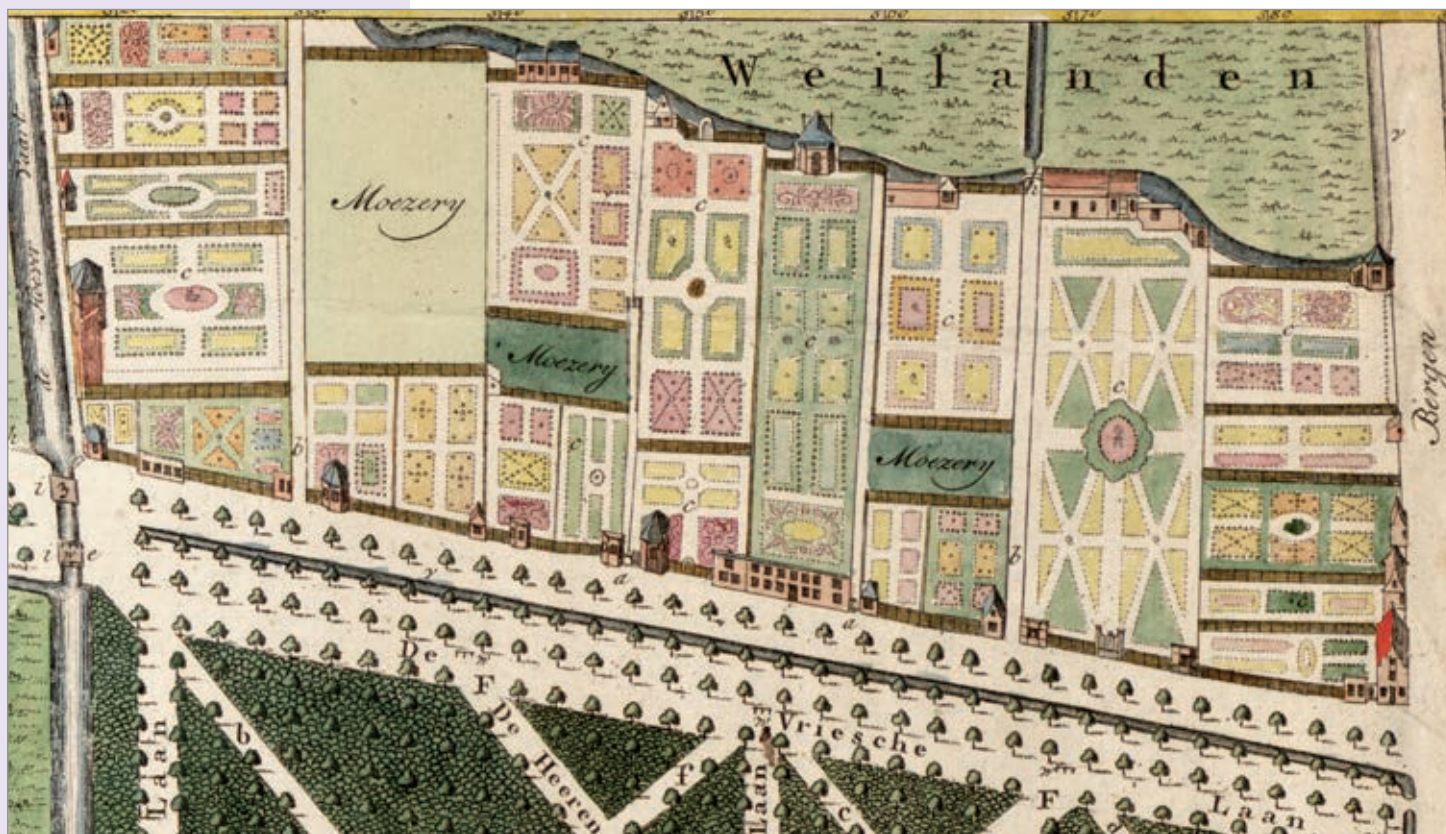
Zodra het weer het toeliet, brachten de

stadsbewoners een groot deel van hun vrije tijd door in hun tuinhuizen. Soms werd een tuinhuis ook wel eens gebruikt voor activiteiten die het daglicht niet konden velen, zoals geheim damesbezoek. Zo kreeg bakker Willem Schagen in 1733 in zijn tuinhuis in de 'Mennonite houten' regelmatig bezoek van zijn minnares Gerretje van der Steeg. Zijn vrouw betrapte het stelletje op heterdaad. Met het oog op een mogelijke scheiding liet ze een notariële akte opmaken over het overspel van haar man, die bewaard is gebleven in het archief van de Alkmaarse notaris Arent Klaver. De notaris heeft het gebeuren met verve beschreven. We lezen dat de vrouw van de bakker, Susanne Blensma, met twee andere vrouwen op een zondag naar de tuin ging, die afgescheiden was met een hoog hek. Door een spleet in de tuindeur zagen de dames die een tijdlang vergeefs op de deur hadden geklopt, dat een vrouw in onderkleding uit het tuinhuis kwam en zich verstopte in een ernaast gelegen houthok.

Even later deed bakker Schagen de tuindeur open. Hij zag er 'ontstelt en

Seggen
 dat by eerste getuyghe daer op wedel
 siens door de Voorn: Sebeint off
 reed, de meergen: Schagen Sag gaen
 na + voor Leide Tuyn Tuys, en op Zyn
 kromst aldaar uyt het Selve, al
 ghuypende en Onkkende Langs de
 Aarde retireren een Vrouwspeerson
 meerendeels Ontsteet, en alleen een
 Onderrobyj Sondet jak off ~~af~~
 onthobbende, sig begerende in Selve

Met smaak beschreef notaris Klaver wat de vrouwen zagen door een spleet in de tuindeur.

Pleziertuinen en tuinhuisen ten westen van de Geesterhout. Detail van de kaart van Van Panders, 1765.

vermoeyt' uit en was in onderkleding. Zijn overige kleren lagen in het tuinhuis op een bank, samen met enkele kussens. Het gezelschap ging naar het tuinhuis waar Willem, nog steeds 'seer ontstelt' op een bank gingen zitten en zijn bezoekers koek en bier aanbod. De dames gingen niet op dit aanbod in en eisten de sleutel van het houthok. Toen Schagen tijd probeerde te winnen door te beweren dat hij de sleutel kwijtgeraakt was, begaf zijn vrouw zich woedend naar het houthok en wrikte met een mes de deur open. In het hok zagen de dames vervolgens Geertje zitten, die druk bezig was met het aantrekken van haar kleren. De bakkersvrouw joeg haar de tuin uit en Geertje vertrok 'met de kleederen op de arm, nog meest in haar ondergoed'. Of deze affaire het einde heeft betekend van het huwelijk van broodbakker Schagen weten we helaas niet. De akte geeft een mooie inkijk op een

18de-eeuwse pleziertuin. We lezen over een groot hek, dat de tuin afschermd. Alleen door spleten in de deur ervan kon je iets zien van wat er zich binnen afspeelde. In de tuin stond een tuinhuis, voorzien van een of meer banken en ander huisraad. Er werd gegeten en gedronken: Schagen biedt immers zijn gasten koek en bier aan. In een afzonderlijk houthok werd het hakhout droog bewaard.

Pleziertuinen op de kaart van Van Panders uit 1765

De pleziertuinen uit de achttiende eeuw zijn goed te zien op de kaart van de Alkmaarder Hout die stadstimmerbaas A. van Panders in 1765 vervaardigde. De kaart gaf zoals de titel ervan al vermeldt, niet alleen de Hout weer, maar ook de daarin liggende 'Woon- en Tuinhuisen, Plezier en Warmoezierstuinen, Boom- en Bloemkwekerijen, Boerewoningen,

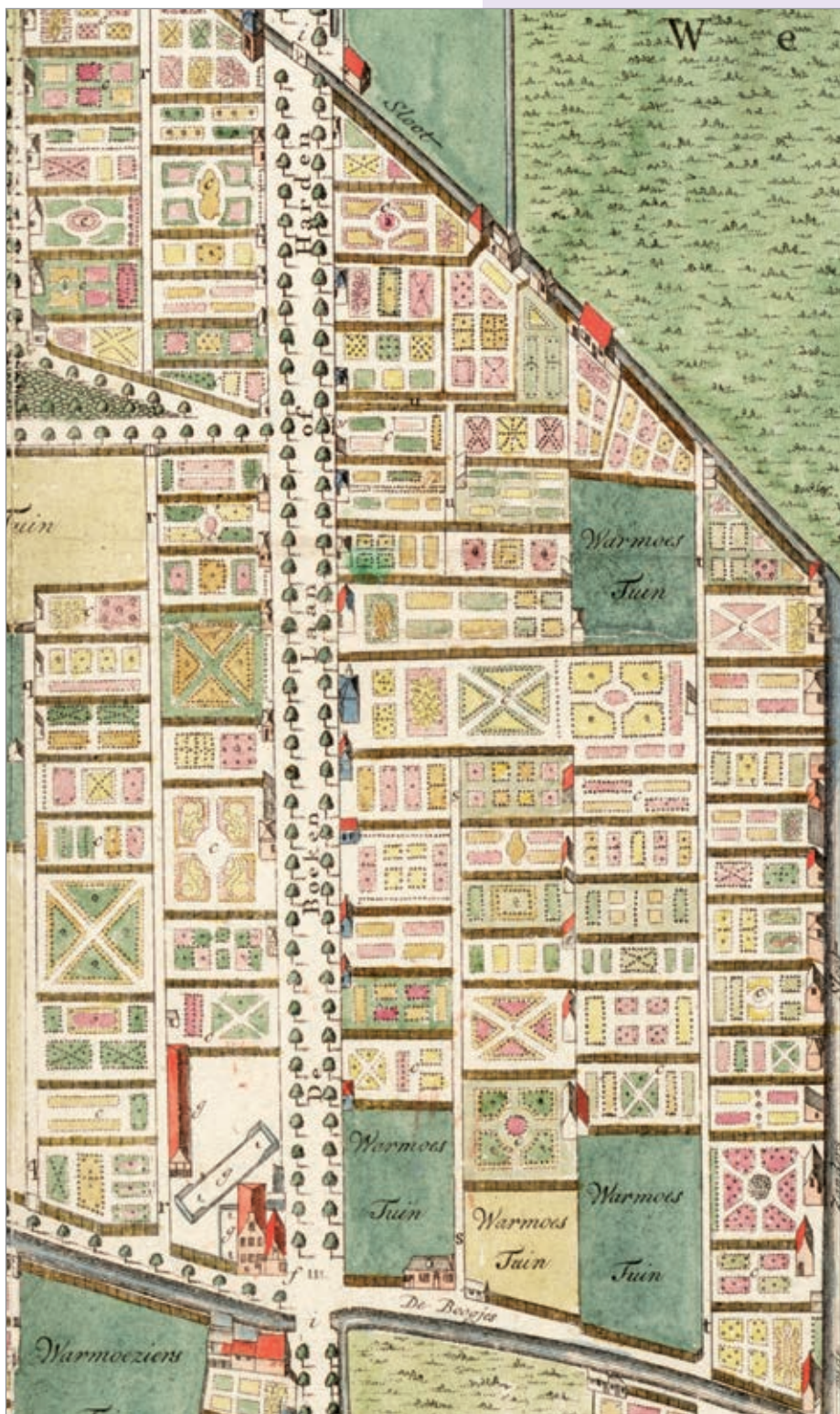
Landerijen enz.’

De kaart is uiterst gedetailleerd, al was er bij het uitkomen ervan wel kritiek. Niet alle laantjes zouden er goed op staan en de namen klopten niet altijd.

Op de kaart zien we een grote hoeveelheid pleziertuinen. Het verschil met groentetuinen is goed zichtbaar: de pleziertuinen herkennen we aan de geometrische patronen, de groentetuinen worden aangeduid met de term ‘warmoestuin’. Pleziertuinen zien we vooral ten westen van de Geesterhout, aan beide kanten van ‘Het Buurtje’ (het tegenwoordige Varnebroek) en van de ‘Boekenlaan of Harden Hout’ (de tegenwoordige Lindenlaan), langs de Kennemersingel, aan de latere Wilhelminalaan en aan de zuidkant van de ‘Steeweg’, de latere Kennemerstraatweg. Veel pleziertuinen zijn van tuinhuisen en -huisjes voorzien, vaak met een koepelvorm. Ook Van Panders had een tuinhuis met pleziertuin in de Hout en wel aan het begin van het Molenlaantje. Tuin en huisje zijn op de kaart ook afgebeeld. Het is misschien niet geheel toevallig dat zijn tuinhuisje juist op een punt lag van waaruit meerdere lanen overzien konden worden.

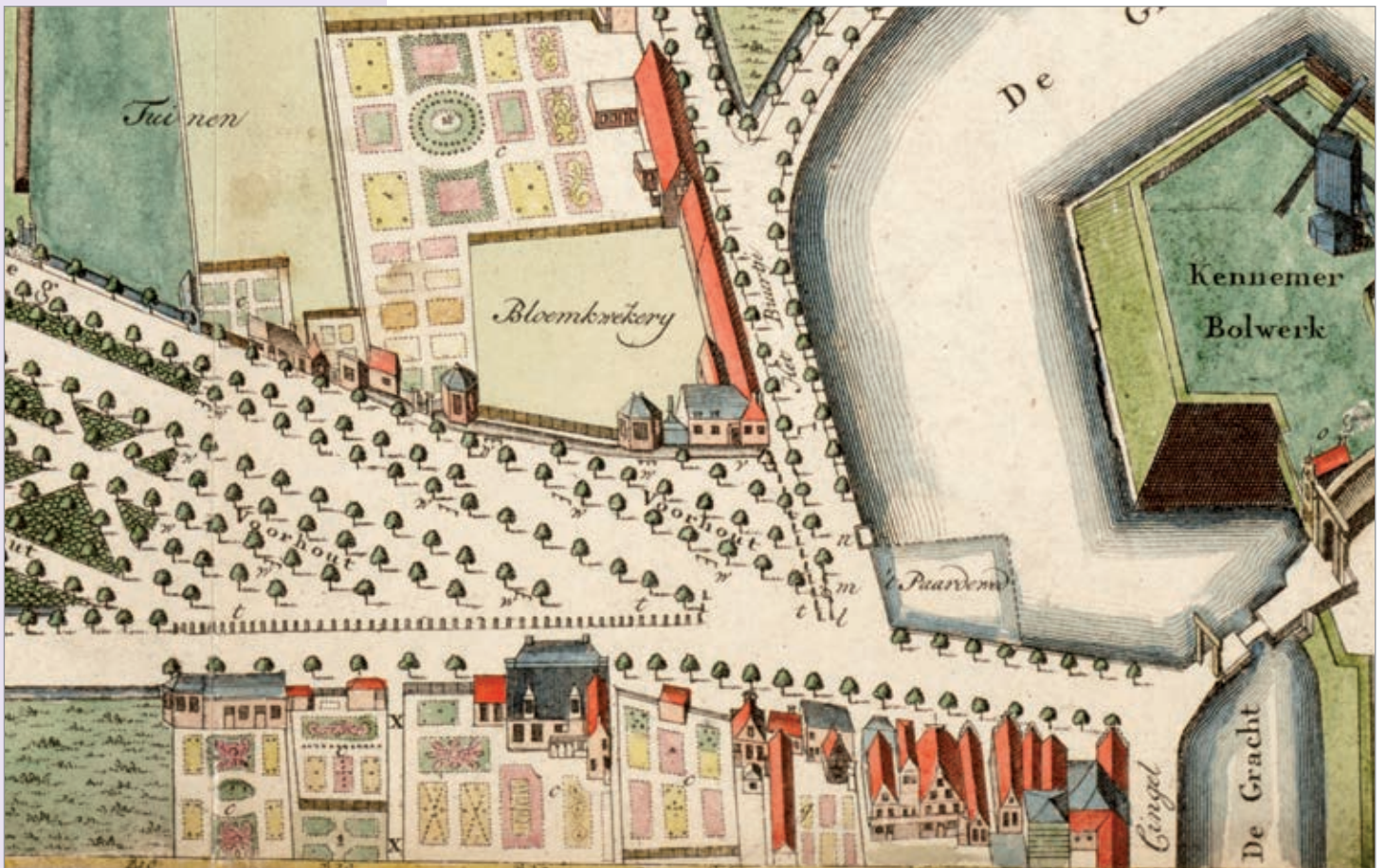
Van koepel tot buitenplaats(je)

Er is een glijdende overgang van de eenvoudige pleziertuin met tuinhuis naar een buitenplaats. Op de oudste minuutkaarten van het kadaster uit 1822 is er vlakbij de stad slechts één redelijk grote buitenplaats te vinden. Het gaat om het buiten ‘Middenhout’, dat inderdaad middenin de Hout gelegen was, ter hoogte van waar tegenwoordig het eind van de Wilhelminalaan is, bij de begraafplaats St. Barbara. De buitenplaats werd in 1796 en in 1816 door Jacobus Andreas Crescent getekend. Er is ook een plattegrond uit 1822 van het terrein bewaard gebleven. Het huis had een vierkante

vorm. Op de beide tekeningen zien we een langgerekt stenen huis, zonder etage, op de aan de Hout grenzende hoek voor-

Pleziertuinen en tuinhuisen aan weerszijden van de ‘Boekenlaan’, de tegenwoordige Lindenlaan. Detail van de kaart van Van Panders, 1765.

Pleziertuinen en tuinhuizen aan de latere Kennemerstraatweg en Wilheleminalaan. Detail van de kaart van Van Panders, 1765.

Buitenhuis Vredenhof van burgemeester Lucas Dijl. Kopie door C.W. Bruinvis van een tekening van Jacobus Andreas Crescent uit ca. 1800.

zien van een koepelvormige uitbouw. Bij het buitenhuis hoorden diverse bijgebouwen en een grote tuin, die in 1822 deels was ingericht als Engelse landschapstuin en deels als groentetuin.

De Engelse tuin had fraaie slingerpaden en een via twee bruggetjes te bereiken eilandje. In 1822 was het eigendom van de Alkmaarse rechter mr. Joachim Nuhout van der Veen, die het in 1816 had gekocht. In 1839 werd het gesloopt, aanvankelijk met uitzondering van het tuinmanshuis, de paardenstal en de orangerie.

Naast het grote Middenhout vallen de andere 'buitenplaatsen' in het niet. Van sommige ervan zijn oude tekeningen bewaard gebleven. Zo bijvoorbeeld van het buiten 'Stad-Wyk' gelegen aan de latere Kennemerstraatweg aan de noordzijde van de Blekerslaan. Crescent heeft het buiten in 1812 getekend. Het was veel eenvoudiger van aanleg dan de Middenhout. Op de tekening zien we een redelijk eenvoudig, deels houten hoofdgebouw, voorzien van een koepelvormige uitbouw.

mige uitbouw en een poort, geflankeerd door walviskaken. De buitenplaats was gebouwd door Timon Hendrik Blom, de rijke eigenaar van een ijzerhandel en spijkermakerij.

Ook van de achttiende-eeuwse buitenplaats van de Alkmaarse burgemeester Lucas Dijl is een tekening bewaard gebleven, die teruggaat op een oudere tekening van - alweer - Crescent. Het complex droeg de naam 'Vredehof' en was gelegen op de hoek van de huidige Lindenlaan en Egelenburgerlaan.

Op de tekening zien we een statig, vrij klassiek herenhuis, waarschijnlijk geheel van hout. De naam Vredehof was ontleend aan de naam van een buiten in de Zijpe, dat Dijl in 1792 had verkocht. De Alkmaarse buitenplaats brandde in 1814 af en werd niet herbouwd.

Dergelijke kleinere buitenplaatsen zijn

Vanuit zijn tuinhuis aan het begin van het Molenlaantje had Van Panders een prachtig uitzicht op meerdere wandellanen van de Hout. Detail van de kaart van Van Panders uit 1765.

er veel meer geweest rondom de stad. Van sommige ervan zijn uitvoerige beschrijvingen bewaard gebleven in de aankondigingen van openbare verkopen in de Alkmaarsche Courant. Zo werd in januari 1821 'Rozenlust' verkocht, een enkele jaren daarvoor nieuw gebouwd 'Zomer-Buitenverblijf' vlakbij de Kennerpoort aan de latere Wilhelminalaan. Het was lang in bezit geweest van een

Tekening uit 1796 van de buitenplaats Middenhout door Jacobus Andreas Crescent. Rechts zien we de latere Wilhelminalaan, toen de 'Rojaaale of Kolverslaan' genoemd. Collectie Noord-Hollands Archief.

De buitenplaats Middenhout in 1816. Kopie door C.W. Bruinvis uit ca. 1888 van een tekening door Jacobus Andreas Crescent. Geheel links het bij de buitenplaats behorende tuinhuisje.

zekere Jan Hendrik Ruys, houder van de Bank van Lening, en werd nu verkocht aan burgemeester Cornelis van Oostveen, die toen ook het aan de oostkant van de Kennemerstraatweg gelegen buiten 'Beyershof' bezat. Rozenlust omvatte volgens de advertentie in de krant een 'royale' koepel en verdere vertrekken, waaronder een keuken en een 'kelderkas'. Het was voorzien van 'alle huishoudelijke gemakken'. De erbij gelegen tuin bezat

onder meer een 'Engelsch plantsoen' en een 'Goud-Viskom'. De buitenplaats had een 'zeer uitgestrekt' uitzicht over de straatweg en op de landerijen.

Het buiten Beyershof wordt in een verkoopadvertentie uit 1822 omschreven als een 'alleraangenaamst Zomer en Winter Buiten-Verblijf' voorzien van een 'Royale Koepel', een 'uitgestrekte tuin' en een 'Goudvisch-vijver'.

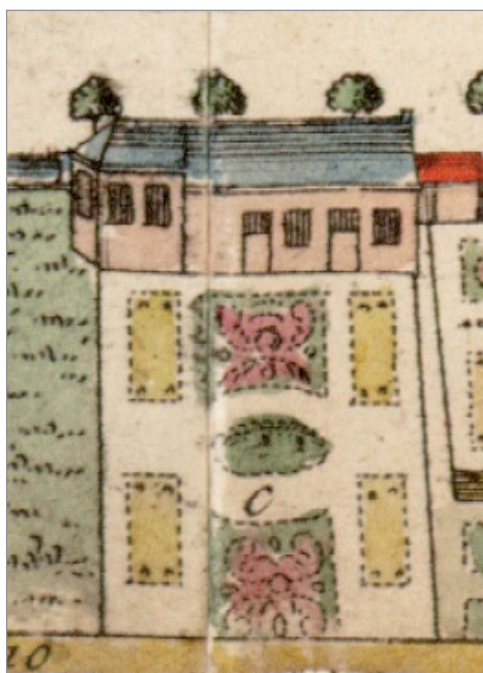
Bij de verkoop van een naamloos buitenverblijf grenzend aan de Geesterhout wordt in 1808 gezegd dat het beschikte over een 'ruime behangen Steene Koepel, een behangen Beneden en twee Boven Kamers, een Keuken, Kelder, Loots, Regenbak en andere Geryfkyheden, het Engels Plantsoen van 't zelve, versierd met Priëlen, Viskom, weldragende Vrugtboomen, Bloemen en Grasperken &c.'. Bij de buitenplaatsen maakte een tuinkoepel vaak onderdeel uit van een groter geheel. Bij het buiten 'Ons Genoegen' in de Geesterhout bestonden de gebouwen uit een 'zeer ruime behangen koepel, naast dezelve, twee behangen kamers, voorts kookkeuken en verdere commoditeiten'.

Tekening van de buitenplaats Stad-Wyk buiten de Kennemerpoort ter hoogte van de Blekerslaan, door Jacobus Andreas Crescent, 1812.

Opvallend is dat vijvers vaak in combinatie met goudvissen worden genoemd. Het kweken van deze vis zou in Nederland geïntroduceerd zijn door de achttiende-eeuwer Job Baster in Zierikzee. Hij gaf de vis weg aan zijn relaties en zo verspreidde het kleurige visje zich over Nederland.

Slechts een van deze buitenplaatsen is tot op de dag van vandaag bewaard gebleven: het aan de Kennemerstraatweg gelegen 'Bellevue', dat we beter kennen onder de huidige naam 'Bellevue-Tesselschade'. Het is ooit eigendom geweest van een zuster van de zeventiende-eeuwse dichteres Maria Tesselschade Roemer

Visscher. In de negentiende eeuw werd aan het huis de naam 'Tesselschade' toegevoegd, omdat een toenmalige eigenaar meende dat de dichteres er zelf gewoond had. Van de buitenplaats is een verkoopadvertentie bewaard gebleven uit 1823. Het werd toen gepresenteerd als een 'Zomer- en Winter- Buitenverblijf' en was in bezit van de weduwe Calkoen, een rijke rentenierster. Het pand beschikte toen op de begane grond over twee

ruime voorkamers, waarvan de een 'met een fraaijen koepel' was voorzien. De stookplaatsen hadden marmeren schoorsteenmantels. Ook de gangen en de keukens waren 'met marmeren steenen' bevloerd. Op de bovenverdieping was een voorkamer voorzien van een balkon met een 'alleraangenaamst' uitzicht.

Het oude buitenplaatsje Stad-Wyk heeft op deze foto uit 1901 veel van de vroegere charme verloren.

Links: Beyershof op de kaart van Van Panders uit 1765.

Nog steeds draagt het huis dat op de plek staat van het vroegere buitenplaatsje Beyershof de oude naam. Het huis heeft ook nu nog de typische vorm van een huis met 'koepel'. Foto: auteur.

Het statige als 'zomer- en winterbuitenverblijf' gebouwde Bellevue-Tesselschade met de fraaie koepel-uitbouw is goed bewaard gebleven en verleent nog steeds veel allure aan het begin van de Kennemerstraatweg. Foto auteur.

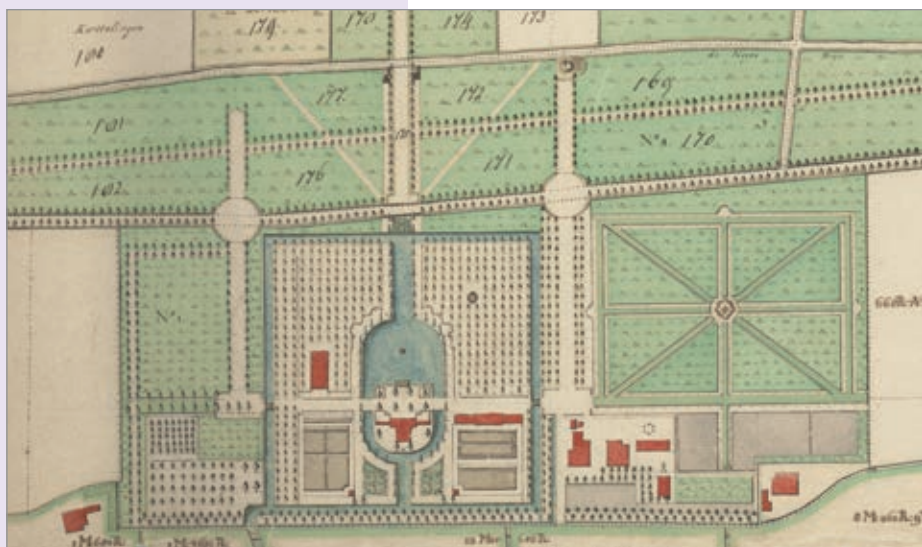
Achter de keuken was een 'brillante' trap naar boven, waar zich nog eens drie logeerkamers bevonden en kamers voor knechten en meiden. Ook was er een grote droogzolder aanwezig. Als extra aanbeveling vermeldt de advertentie van 1823 dat het gebouw nog maar enkele jaren oud was en 'geheel van steen' was opgetrokken. Achter het pand bevond zich een 'fraai aangelegden grooten en met vele exquise weldragende vrucht-

boomen beplante en van eenen ruimen vijver voorzienen tuin.'

Grotere buitenplaatsen bij Heiloo

Grote buitenplaatsen zoals de Middenhout vond je wel verder van de stad af, met name in de richting van Heiloo. Nog vrij dicht bij Alkmaar lag daar de oude buitenplaats Nijenburg van de familie Egmond van de Nijenburg, later Van Foreest.

Kaart van de buitenplaats Nijenburg bij Heiloo, met bossen, lanen, wegen en een deel der landerijen, in 1761 vervaardigd door D. de Vries. Detail.

In oorsprong ging het hier om de buitenplaats van een in Alkmaar woonachtige familie. Het werd in de loop der jaren steeds verder uitgebouwd. In de negentiende eeuw gaf de familie Van Foreest het huis in de stad op en ging het hele jaar door op het landgoed wonen. Verderop aan de latere Kennemerstraatweg stond ter hoogte van de huidige Kerkelaan, de buitenplaats 'Langgewenscht', later 'Mariënstein'. In de achttiende eeuw was het in bezit bij de Alkmaarse burgemeestersfamilie De Dieu. Crescent maakte er in 1806 een tekening van. We zien een groot huis met etage. In de tuin

De buitenplaats Mariënstein bij Heiloo, in 1806 getekend door Jacobus Andreas Crescent.

is een fraaie houten tuinkoepel zichtbaar. De buitenplaats is in twee etappes in de jaren 1861 en 1868 gesloopt.

Pleziertuinen rond 1832

Terug nu naar Alkmaar. Naast de Middehout en een aantal kleinere buitenplaatsen, telde de stad rond 1800 een groot aantal pleziertuinen met tuinhuisen en tuinkoepels. In de oudste kadastrale registers, die opgemaakt zijn rond 1832, wordt 161 keer een 'koepel' of 'huis met koepel' genoemd, vaak met een 'aanleg tot vermaaktuin' erbij. De meeste bevonden zich evenals in de zeventiende en achttiende eeuw, ten zuiden en westen van de stad aan de rand van de binnenstad of in de Alkmaarder Hout. Als we beginnen aan de westkant, zien we een eerste concentratie pleziertuinen met koepels langs de oost- en noordkant van de Geesterhout. Naar het zuiden en zuidoosten gaande, vond je er vervolgens veel aan de Singels, aan het latere Varnebroek, de Lindenlaan (voor ca. 1815 Boekenlaan genoemd), de Kennemerstraatweg en de latere Wilhelminalaan. Meer naar het oosten was er ook een concentratie van dergelijke gebouwen ten zuiden van de oude Nieuwlan-

derpoort, waar nu de Popelmanslaan zich bevindt en de Dr. Schaepmankade. Hier keek men vanuit de koepels uit op de weidse landerijen van Overdie.

Een bijzondere toepassing van de tuinkoepel zag je in de binnenstad bij de noordelijke stadswal, die pas in de tweede helft van de negentiende eeuw

Verdwenen tuinkoepels aan de achterkant van de huizen aan de noordelijke stadswal (later Kanaalkade), 1865. Tekening door E. Masdorp.

Het begin van de Kennemerstraatweg in 1870. Links tussen de bomen de oude buitenplaats Bellevue. Iets verderop zien we een grote tuinkoepel. Ook op de hoek Wilhelminalaan/Kennemersingel zijn koepels zichtbaar.

werd afgegraven. De huizen die aan de wal grensden, beschikten veelal in de tuin over een hoog opgebouwde koepel van waaruit er over de wal gekeken kon worden. Als we kijken wie de eigenaren waren van de in de kadastrale registers genoemde koepels, komen we allerlei beroepen tegen, onder meer boekverkooper, makelaar, ijzerkoper, cipier, schilder, metselaar, leerkoper, winkelier. Meerdere keren blijkt een tuinman of een kastelein eigenaar van een koepel of een koepelhuis. Veel eigenaren zullen behoord hebben tot de redelijk gegoede mid-

denklasse. Een enkele keer komen we echter ook mensen tegen die het ongetwijfeld niet erg breed hadden zoals een werkmans en een vatdrager. De dagloner Hendrik Sanders was eigenaar van een huis met koepel aan de Hoevervaart. Bij deze koepel hoorde een moestuin. Met de producten ervan zal Sanders in zijn levensonderhoud hebben voorzien.

Pluspunten

Verkoopadvertenties in de Alkmaarsche Courant geven een goed beeld van deze tuinen en laat goed zien wat de tijdgeno-

Op deze foto uit ca. 1910 is geheel rechts nog een koepel te zien op de hoek van de Wilhelminalaan en de Kennemersingel.

ten belangrijk vonden bij de aanschaf ervan. In 1801 wordt een pleziertuin in de latere Lindenlaan als volgt omschreven: 'Men presenteert bij Openbare Veiling te verkopen Een Plaisir-Thuin, gelegen in de Boekenlaan, met een steene Tuinhuis, Keukentje, Regen- en Putwater, en verdere gemakken.' Van belang was de aanwezigheid van een liefst stenen tuinhuis, waar ook gekookt kon worden. De beschikbaarheid van water was ook een pluspunt. Natuurlijk telde ook de ligging mee: des te dichter bij de Hout, des te beter. Het gold ook als voordeel dat er een goed uitzicht was 'over laanen en bosschen'. Soms wordt ook de aanwezigheid van 'weldragende vruchtboomen' apart vermeld. Bij een pleziertuin aan de Blekerslaan wordt in 1807 speciaal genoemd dat er naast vruchtbomen ook een grote 'kerse-bogaart' en een 'slingerlaan' met lindenbomen aanwezig was. De tuinen werden meest in volle eigendom overgedragen. Soms betrof het erfpacht. In oktober 1813 werd de eigendom van maar liefst 20 pleziertuinen,

waarschijnlijk bij Ropjeskuil gelegen, verkocht. De tuinen waren in 1803 voor 60 jaar verhuurd aan de opstalhouders voor een bedrag van iets meer dan 92 gulden per jaar.

Pleziertuinen worden moestuinen

Op de oudste foto's van Alkmaar zien we nog het een en ander terug van het buitenleven met koepels en pleziertuinen. Zo is er een mooie foto bewaard

Het in 1939 gesloopte café 'Hout en Landszicht' op de hoek van de Kennemerstraatweg en Nieuwpoortslaan was voorzien van een mooie koepel. Tekening door R. Bankert, 1936.

Deze foto van een wielervedstrijd rond 1905 toont een huis met aangebouwde tuinkoepel aan de Akerslaan. Op de koepel is het opschrift 'Hout en Landzigt' aangebracht.

gebleven uit 1870 van het begin van de Kennemerstraatweg, waarop we het buitenverblijf Bellevue goed zien liggen (zie blz.58). Iets verder de straatweg in en ook aan de overkant zijn tuinkoepels zichtbaar. Ook op andere oude foto's en tekeningen zien we huizen met aangebouwde tuinkoepels. Veel straten die later bebouwd zouden raken, ademen nog een landelijke sfeer. We zien veel

tuinen en tuinmuren.

Dat de traditie van het tuinhuis in Alkmaar en omgeving nog lang levend werd gehouden, bewijst de in 1891 gebouwde tuinkoepel op het landgoed Ter Coulster bij Heiloo.

Toch lijkt het er op dat het aantal pleziertuinen in de tweede helft van de negentiende eeuw sterk afnam. De door de firma Hermanus Coster in 1865

De aan de Kennemersingel gelegen uitspanning 'Mariënhof' met koepel rond ca. 1860. Tekening door C.W. Bruinvis. In 1889 werd het pand omgebouwd tot woning; in 1943 kwamen er zelfs twee woningen in.

uitgegeven kaart van Alkmaar en omgeving toont op het eerste oog nog weinig veranderingen buiten de binnenstad. Maar opvallend is wel dat veel van de terreinen waar in de achttiende en begin negentiende eeuw pleziertuinen gelegen waren, op de kaart nu worden aangeduid met de term 'moestuinen'. Dit geldt voor het gebied aan weerszijden van de Lindelaan (hier Beukenlaan genoemd), de terreinen ter hoogte van Ropjeskuil en het gebied ten noorden van de Geesterhout.

Met name door de opkomst van de spoorwegen zal er voor de meer kapitaalkrachtige Alkmaarders een alternatief zijn ontstaan voor de pleziertuin vlakbij de binnenstad. Het snelle en comfortabele nieuwe transportmiddel maakte vakantiebestemmingen in heel Nederland gemakkelijk bereikbaar. Verder is het ook goed mogelijk dat pleziertuinen minder in trek raakten toen de

woonomstandigheden voor de beter gesitueerden in de binnenstad verbeterden door allerlei nutsvoorzieningen zoals bijvoorbeeld de levering van kwalitatief goed drinkwater en de efficiëntere afvoer van afvalstoffen.

Door de verbeterde transportmogelijkheden werd er in de steden ook meer en kwalitatief beter voedsel aangeboden. De eigen tuin werd dus minder belangrijk

De in 1891 gebouwde tuinkoepel op het landgoed Ter Coulster bij Heiloo op een prent van J. Pannekeet uit 1976.

De nog zeer landelijke Nieuwlandersingel, ca. 1890. Te zien zijn kleine huisjes en de muren en hagen van grote tuinen langs de Kennemerstraatweg.

Op de kaart van Coster uit 1865 valt te zien dat veel pleziertuinen (zoals bijvoorbeeld hier bij de Lindenlaan) inmiddels waren veranderd in moestuinen.

als voedselleverancier. Aan de andere kant was er door de snelle stijging van de Alkmaarse bevolking meer behoefte aan groente, fruit en bloemen. Het werd

dus lucratiever om een pleziertuin om te zetten in een moestuin.

Verdwijnen van tuinen door stadsuitbreiding rond 1900

Rond de eeuwwisseling veranderde er veel in de stad. Het aantal inwoners nam snel toe. Nadat terreinen in de binnenstad waren volgebouwd, begon de stad zich ook buiten de stadswallen uit te breiden. Grenzend aan het oude Geesterhout, nu vaak Bergerhout genoemd, kwam tussen 1880 en 1915 de Spoorbuurt tot stand. De daar gelegen plezier- en moestuinen maakten plaats voor huizen. Namen zoals Tuinstraat,

De nog landelijke Lindenlaan, waar vandoord veel pleziertuinen te vinden waren, ca. 1895.

Druivenlaan en Snaarmanslaan (een eigenaam van een tuinder) herinneren nog aan de vroegere bestemming. Daarna volgde de aanleg van het Nassau- en het Emmakwartier, gevolgd door het Lyceumkwartier wat opnieuw veel tuinen verloren deed gaan.

Her en der bleven voormalige tuinkoepels nog lange tijd bewaard tussen de huizen. Zo zien we op oude foto's van de Lindelaan en de singels nog een aantal koepels staan, omgebouwd tot woning. Een oude foto van de Hoevervaart ten westen van de Westergweg laat eveneens

Vervallen tuinkoepel aan de Popelmanslaan, in 1929 met bijbehorende schuur en de grond verkocht aan de gemeente Alkmaar voor woningbouw. De foto dateert uit ca. 1925.

Twee koepels tussen een rijtje huizen aan de Hoevervaart westelijk van de Westergweg, ca. 1900. De koepel rechts bestaat vandaag de dag nog steeds (zie de foto op blz. 65).

Links: koepel ter hoogte van Lindenlaan 54. Deze foto werd in 1963 gemaakt. Het gebouw is inmiddels gesloopt.

Rechts: koepelwoning aan de Lindenlaan, in 1939 getekend door Rein Bankert. De bewoner was toen een zekere Jaap Pannekeet, die er als een soort kluisenaar leefde. Na zijn dood in 1941 werd het gebouwtje gesloopt.

een tweetal koepels zien, inmiddels onderdeel geworden van een rijtje kleine huizen.

Tuinkoepels vandaag de dag

Aan de rand van het oude Geester- of Bergerhout, nu een bomenrijke rotonde, zijn vandaag de dag nog drie grote tuin-koepels bewaard gebleven, die ooit uit-

zicht boden op een prachtig stadspark, maar nu vooral op druk autoverkeer. Het mooist bewaard is de tuinkoepel van de voormalige buitenplaats 'Arendshof' aan de Geestersingel.

Totdat in 1891/'92 vlak ernaast in het park een nieuwe arrondissementsrecht-bank werd gebouwd, keken de bewoners onbelemmerd uit over de lanen van het

Rechts: de voormalige buitenplaats 'Arendshof', een mooi ensemble bestaande uit een huis met aangebouwde koepel. Begin negentiende eeuw was het in bezit van de Alkmaarse uitgever Hermanus Coster. Foto: auteur.

Het latere Arendshof op de kaart van Van Panders uit 1765. Toen stond de koepel nog aan de Hoevervaart.

Voormalige tuinkoepel aan de Westerweg.
Foto: auteur.

stadspark. De overige twee bewaard gebleven koepels bevinden zich op de hoek Westerweg/Westerhofje en aan de Hoevervaart.

In de Alkmaarder Hout en directe omgeving is bij huize Mariënhof op de hoek Kennemersingel/Mariënlaan de oude koepel, hoewel sterk verbouwd, nog steeds herkenbaar. In de Lindenlaan is nog steeds een oude koepelwoning, hoewel sterk verbouwd, herkenbaar. Verderop staat er aan het eind van de Akerslaan ook nog een huis met een kenmerkende koepelvormige uitbouw.

Aan de Kennemerstraatweg schittert nog steeds het statige vroegere 'zomer- en winterbuitenverblijf' Bellevue-Tesselschade met de kenmerkende koepelvormige uitbouw.

Zelfs binnen de oude stadswallen is aan de Gedempte Baansloot is nog een oud

tuinhuisje bewaard gebleven. Vanouds stonden daar enkele koepelvormige tuinhuizen, met uitzicht op de lijnbanen aldaar en de stadswal.

De oude koepels houden de herinnering levend aan een tijd dat de Alkmaarse

Bewaard gebleven koepel aan de Hoevervaart.

De tuinkoepel van Mariënhof is, hoewel verbouwd, nog steeds goed herkenbaar. Foto: auteur.

binnenstad omringd was door een groene rand vol van plezier- en moestuinen, met soms iets van de allure van een buitenplaats. Een pleziertuin met een tuinhuis, al of niet koepelvormig, was

zoals we zagen een veel gekoesterd ideaal voor de rijkere Alkmaarder, een ideaal dat vaak ook werkelijkheid werd.

Links: aan de Lindenlaan is nog een sterk verbouwde koepelwoning aanwezig. Foto: auteur.

Rechts: huis met koepel aan de Akerslaan. Foto: auteur.

Tuinhuis met erker aan de Gedempte Baansloot. Foto: auteur.

Bronnen

Regionaal Archief Alkmaar:

Register van door de stadsbaas geplante bomen in de stad, 1704-1779; Stadsarchief Alkmaar voor 1816, inv.nr. 1838.

Notariële archieven Alkmaar (mede dank aan Jan Klinkert).

Literatuur

J. Belonje, 'De Hout van Rubempré' *Oud Alkmaar* 3 (1978) nr. 2, pp. 186-192.

C.W. Bruinvis, 'Het ontstaan van den Hout, *Alkmaarsche Courant* 1907 nr. 275 .

C.W. Bruinvis, 'Van koepels en een vijver', *Alkmaarsche Courant* 1902 nr. 127.

W.A. Fasel, *Alkmaar en zijne geschiedenissen. Kroniek van 1600-1813* (Alkmaar, [1973]).

Annelies V. Janssen, *Vier eeuwen met liefde in de Alkmaarder Hout* (Alkmaar, 2007).

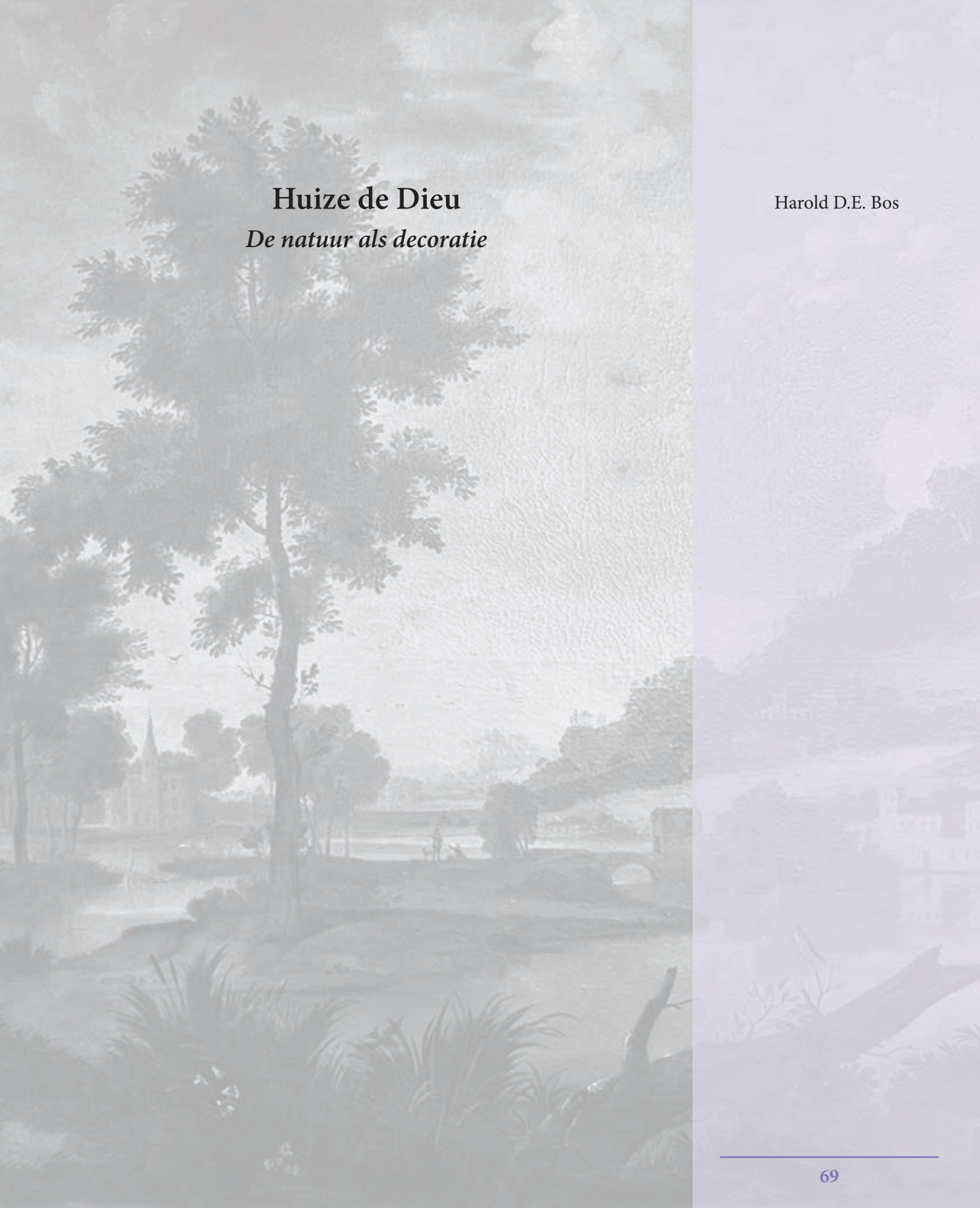
Kees Komen en Joop Mutters, *Van Kennemerpark tot Cultuurpark: kaleidoscoop van een Alkmaars stadsparkbos* (Alkmaar, 1998).

Hans Koolwijk, m.m.v. A. Weeda, 'De Alkmaarse Hout in de schijnwerpers.' *Themanummer Oud Alkmaar* 11 (1987).

A. Weeda, *Geschiedenis van de Alkmaarder Hout* (Oudorp, 1985).

Huize de Dieu
De natuur als decoratie

Harold D.E. Bos

Huize de Dieu

De natuur als decoratie

Geschilderde kamerbehangsels waren in achttiende-eeuws Alkmaar voorbehouden aan de rijke elite. Uit deze periode zijn drie behangselschilderingen bewaard gebleven.

Eén is ondergebracht in het depot van het Stedelijk Museum Alkmaar. Een tweede is afkomstig uit een andere

stad en de derde is nog altijd op zijn oorspronkelijke plek. De twee laatst genoemde behangselschilderingen zijn beide te bewonderen in het voormalige woonhuis Langestraat 114.

Zelfs toen het 65 jaar geleden een kantoorfunctie kreeg, bleven de originele wandschilderingen onaangeroerd. Het huis heeft zowel van buiten als van binnen nog grotendeels hetzelfde uiterlijk. Hierdoor draagt Langestraat 114 tot op de dag van vandaag nog de naam van zijn bouwheer 'Huize de Dieu'.

Aangekocht en reatimmert

Het royale woonhuis is gebouwd in opdracht van het echtpaar Carel de Dieu en Anna Bregitta de la Croix. De Dieu liet hier in 1744 een modern huis bouwen met een zeer rijk gedecoreerd interieur. Binnen kreeg de natuur een centrale plaats, een door de eeuwen heen geliefd thema. Kosten noch moeite werden gespaard, aangezien De Dieu naast Alkmaarse bouwers ook vakmanschap uit Amsterdam en verder weg inhuurde. Daarmee werd het een pretentieuze project. De Dieu noteerde hierover eigenhandig in zijn 'Staatboek der bezittingen 1744-1789', dat hij opstelde voor de belastingen: 'Huijs aan de Noordzijde van de Langestraat gebouwd bij willig decreet van schepenen op den 22 may 1742 voor de somma van totaal fl. 2.750', 'Aangekocht en reatimmert uijt de boedel van mijn vrouw.' 'Het hele huijs uijt de grond op nieuw getimmert en aan diverse personen voor arbijdsloon als leverantie van materialen betaalt fl. 47.250, totaal fl. 50.000', 'In okt. 1744 hebben wij het huijs met én woon [metterwoon, ofwel daadwerkelijk] betrokken.'

Hiernaast: Details van de voorgevel.

Hieronder: Rechts de zandstenen gevel van Langestraat 114, daarnaast 't Hooge Huys.

Een voorname gevel

De voorgevel is opgetrokken in kostbaar Bremer zandsteen en uitgevoerd in een vroege vorm van de Lodewijk XVde stijl, ook wel rococo genoemd. Het ontwerp is van de hand van de Amsterdamse architect Jean Coulon (1732-1789) wiens oudere broer Anthonie (leerling van Daniel Marot) als architect werkte voor het Stadhouderslijk hof in Leeuwarden. Het aannemerswerk werd uitgevoerd door één van de grote timmerbazen van Alkmaar, Daniel Willemsz. (van) Kleeff (1686-1757). Jean Coulon tekende voor hem op getimmerde schotten malleen op ware grootte. De gevel werd geplaatst door de Amsterdamse steenhouwer Francois Absil, die daar fl. 3578.18 [3 duizend en 578 gulden en 18 stuivers] voor rekende. Coulon kreeg voor zijn ontwerp en de bestekken fl. 201.6.

Het middenrisaliet, het iets naar voren geplaatst middenveld, heeft op de begane grond een centrale voordeur en op de verdiepingen daar boven ieder een raam. Bovenin zijn tegen de gootlijst onder een kroon twee wapens uitgehakt; één in

schildvorm van De Dieu en één in een ovaal van De la Croix. Aan weerszijden van de middenrisaliet is op iedere bouwlaag één groot venster die uiterst rechts en links begrenst zijn met uitspringende, geblokte pilasters met een beeldhouwde kapiteel die doorlopen tot aan de dakgoot. De beeldhouwde ornamenten van de gevel zijn uitgevoerd in een lichte, ingetogen asymmetrische vorm van de Lodewijk XVde stijl. De huidige metalen roedenverdeling in de vensters is uit circa 1960, van origine waren dit smalle houten roeden met kleine ruiten.

Notabele leefstijl

Carel de Dieu is geboren op 15 oktober 1708 'te Burg op Texel' en overlijdt op 25 oktober 1789 in Alkmaar. Carel stamt uit een Amsterdamse regentenfamilie; zijn moeder Adriana is een Six. Zijn verre Brusselse voorvader Ludovicus de Dieu is kamerheer en lijfarts van keizer Karel V en op 4 juni 1540 bij diploma in de adelstand verheven, aldus de stamboom De Dieu (van 1889). In 1731 trouwt Carel in Amsterdam de vermogende Anna Bregitta de la Croix geboren in 1711 te Purmerend en overleden 'op hare buitenplaats Lang Gewenscht te Heilo'

't Hooge Huys

In 1891 wordt de Noord-Hollandse Levensverzekeringsmaatschappij NV opgericht door Jan Hofstee (1852-1935). Zijn enige zoon Henk (1889-1970) werd directeur in 1922 en liet in 1931 't Hooge Huys bouwen. Hij was goed zakenman, zeer sociaalvoelend en geïnteresseerd in cultuur. Hij investeerde een deel van de polispremies succesvol in vastgoed en richtte in 1951 een fonds op voor ondersteuning in de studiekosten van kinderen van zijn personeelsleden. In 1960 richtte hij de Dr. Hofsteestichting op waaraan hij veel vermogen schonk. Zijn enige dochter, Anna Gertrude Hofstee (1914-2003) trouwde met Nico Buur (1914-1988), die in 1959 directeur werd. Het echtpaar zette de charitatieve traditie met hart en ziel voort, door vele projecten, vooral in de derde wereld, financieel te steunen. Zij richtte in 1989 de Stichting Buur-Hofstee Mariahoeve op; een landgoed met een boerderij voor dagrecreatie voor gehandicapten en ouderen. In 1990 werd de Stichting Noord-Hollandse 't Hooge Huys opgericht, om 'haar inkomsten te verdelen onder instellingen met een algemeen maatschappelijk belang'. In 1984 verkocht het echtpaar het meerderheidsbelang in het bedrijf aan NV Bouwfonds Nederlandse Gemeenten. In 2004 zijn de verzekeringsactiviteiten overgenomen door Reaal Verzekeringen NV. De drie stichtingen bestaan nog altijd en worden tegenwoordig beheerd door een zevenkoppig bestuur vanuit Huize de Dieu.

Hoog bezoek

Van 5 tot 8 oktober 1799 verblijft er een belangrijke logé in Huize de Dieu; de Hertog van York, de tweede zoon van de Engelse koning, dit had waarschijnlijk te maken met de Engels-Russische invasie van dat jaar.

Einde kader

in 1771. Het echtpaar vestigt zich vanuit Amsterdam in oktober 1744 in Alkmaar. Carel de Dieu is al spoedig benoemd tot Raad in de Vroedschap van Alkmaar en in 1750 burgemeester, een ambt dat hij in totaal 20 maal uitoefent. Daarbij was hij Houtvester (beheerder van bos en natuur) van Holland en West-Friesland, secretaris van de Beemster, schepen van

Purmerend, dijkgraaf van Heer Hugowaard enzovoort.

Carel en zijn vrouw Anna Bregitta bewonen het fraai ingerichte huis met twee huisknechten en drie dienstboden. Van de vijf huispersoneelsleden 'verhuurt de huisknecht Dirk Willem Noleke zich voor fl. 62 halfjaars', hij krijgt het meeste

Gang met stucwerk met zicht op de tuindeuren.

betaald, 'diensbode Trijntje Roesbrugge' vangt fl.30. De tuin van het huis loopt door tot aan de (nu Gedepte) Nieuwe-sloot, waar naast de paardenstal in 1761 een 'kamer' wordt aangekocht; 'en 't selve tot een wagenhuijs laten apmopriieren [veranderen], kost met vertimmeren fl. 250'.

Het personeel bewoont de zoldervertrekken. Het echtpaar De Dieu gebruikt op de begane grond twee voorkamers aan de Langestraat en een achterkamer gelegen aan de tuin. Op de verdieping zijn de slaapvertrekken, de garderobe en het boudoir. Voort bezitten zij 'twee huizen naast elkaar in Amsterdam op de Singel' en in Heiloo een huis en buitenplaats 'Langgewensch'. In de Beemster tegen de ringdijk bij Schermerhorn hebben zij 'aangekogt uit de boedel van vader de la Croix' de buitenplaats 'Hofstede Portugaal', bestaande uit 'een huijsinge en een plantagie'. Ondanks alle weelde van een royaal stadshuis is ook voor de elite het verblijf in de natuur op een buitenplaats, zeer in trek en een uitkomst om in de zomer aan de benauwde en onwelriekende stad zonder rioleringen te kunnen ontsnappen.

Als Anna Bregitta in 1771 overlijdt, blijft Carel tot zijn dood op 25 oktober 1789 in het huis wonen. Het echtpaar blijft kinderloos. Bij recent onderzoek door Corrie Boon in de Doop Trouw en Begraafboeken van Amsterdam, Alkmaar, Beemster, Purmerend, Schermerhorn en De Rijk zijn van hen geen kinderen aangetroffen. Carel had in januari 1761 in de Grote Sint Laurenskerk te Alkmaar een grafkelder gekocht, gelegen op het Choor, zerk 757, groot tien graven. In de periode tussen 1761 tot 1771 zijn daar geen jong overleden kinderen van hen bijgezet. Anna Bregitta is de eerste die hier op 1 september 1771 is begraven.

Carel volgt haar pas op 3 november 1789 waarna er een groot gebeeldhouwd en beschilderd rouwbord in de kerk bij het koor is opgehangen voorzien van zijn acht kwartieren; de acht wapens van zijn voorgelacht.

Het traphuis met ballusters van beeldhouwer Asmus Frauen.

Deze pagina: De trapleuning heeft een rijk versierde trappaal en een wrong.

Een royale erfenis

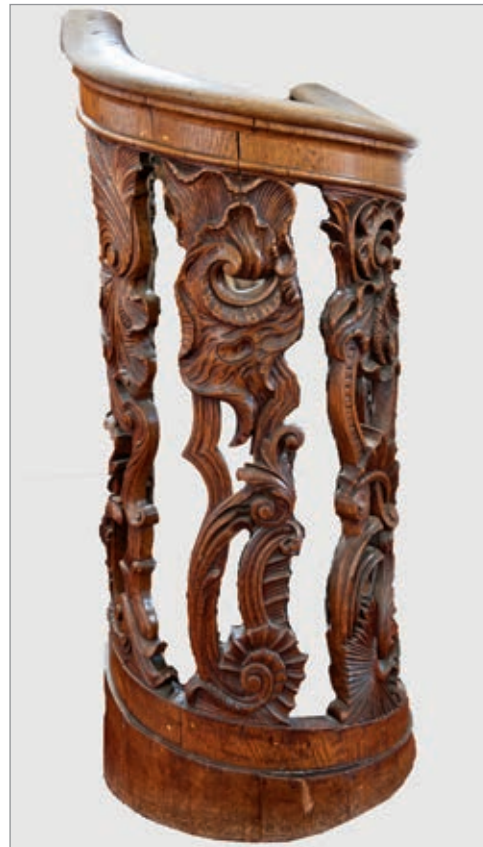
Carel laat het woonhuis na aan zijn Amsterdamse neef Daniel Carel, de enige nog in leven zijnde zoon van zijn broer Willem.

In het testament van Carel van 9 juli 1787 is dit als volgt verwoord: 'Wijders begeerde de Heer Testateur, met opzichte tot zijn voornoemde Neef, de heer Daniel Carel de Dieu, dat dezelve zal moeten overnemen zijn Huis en Erve, staande en gelegen alhier in de Langestraat met de Stalling, Koets en Wagenhuizen uitkomende op de Nieuwesloot, met alle de Tapijten, Matten, Gordijnen voor de Glazen, met de Kussens in de zitbanken voor de glazen liggende, tot zodanigen prijze, als bij der Heer Testateurs Boeken gemeld staat'. Een jaar voor zijn overlijden vermaakt Carel de Dieu per toegevoegd 'codicille' aan zijn testament aan neef Daniel Carel de Dieu 'mijn buite Plaats geleegeen te Heijlo;

genaamt Lang gewenst met de landerijen daarbij behorende, Actum 5 november 1788, C. de Dieu'.

Daniel Carel de Dieu is gedoopt op 6 maart 1748 in de Zuiderkerk te Amsterdam en overlijdt op 9 januari 1801 te Alkmaar. Hij volgt zijn oom op als burgemeester van Alkmaar en wordt in maart 1789 Raad en Rentmeester Generaal der Domeinen. Hij trouwde 16 mei 1773 met Eva Maria van Foreest uit Hoorn. Zij is geboren op 14 oktober 1753, dochter van de zeer welgestelde Agatha en Joan van Foreest te Hoorn.

Tot de dood van Carel Daniel, in 1801 woont het gezin in Huize de Dieu. Zijn weduwe Eva Maria vertrekt daarna naar de buitenplaats 'Langgewenscht' te Heiloo, dat na haar overlijden naar haar wordt vernoemd en omgedoopt tot 'Mariënstein'. Van hun zes kinderen zijn er drie jong overleden, allen begraven in

het graf van oom Carel ‘in den kelder op het choor’: Joan oud 7 maanden op 25 mei 1776, Anna Bregitta oud 14 maanden op 5 juni 1778 en Ludovicus oud 5 jaar op 2 september 1783. Van de drie volwassen dochters trouwt Cornelia Frederica de Dieu (1779-1851) in 1797 met Gijsbert Fontein Verschuur, staatsraad, burgemeester van Alkmaar en lid van de 1e en 2e kamer der Staten Generaal. Zij bewonen vervolgens het huis aan de Langestraat dat in familiebezit blijft (met een korte onderbreking van 1886-1890) tot 1947. De laatste bewoners zijn jonkvrouw Cornelia Frederica Fontein Verschuur (1859-1944) en Bartout van der Feen (1857-1921), door naamswijziging bij koninklijk besluit van 1897 ‘Van der Feen de Lille’ genaamd. Na Cornelia’s overlijden is Huize de Dieu nog 3 jaar in het bezit van de erven; twee dochters en een zoon. In 1947 is het pand verkocht aan de huidige eigenaar De Noord-Hollandse Levensverzekeringsmaatschappij ‘t Hooge Huys, die sinds 1931 gevestigd is in het linker buurpand. Beide panden zijn nadien op de begane grond intern met elkaar verbonden. De verdiepingen van Huize De Dieu werden ingericht als kantoor, de parterre met de rechtervoor- en achterkamer bleven als representatieve ‘kamers’ in gebruik.

Rococo ornamenten

Achter de voordeur ligt een brede fraaie gang met stucwerk wanden en plafond. Dit is van de hand van Hermanus van Gorkum. Van Gorkum start op 26 juni 1743 met het pleisterwerk, na een voorschot van fl. 1.600, op de totale aanneemsom van fl. 2.963 bij voltooiing. De basis van het stucwerk is nog geheel Lodewijk XIVde echter de asymmetrische rococo ornamenten en detaillering vertegenwoordigen reeds de Lodewijk XVde stijl. De begane grond is door de

centrale gang in twee woonbeuken verdeeld. In de rechterbeuk zijn twee grote kamers; een voorkamer en achterkamer die door dubbele deuren zijn verbonden. De linkerbeuk heeft een kleinere voorkamer. Daarachter liggen een monumentale trap en een keuken, waaronder een kelder voor huishoudelijk gebruik. Beide voorkamers zijn voorzien van een uitbundig gedecoreerde rococo schouw, door de Amsterdamse beeldhouwer Asmus Frauen (1707-1779). Voor zijn werk krijgt hij ruim fl. 700 inclusief het fraaie beeldhouwwerk aan de eiken trapbalusters van de monumentale, centraal in de linker zijbeuk gelegen trap. Hij werd daarbij geassisteerd door de in Alkmaar woonachtige Brusselse beeldhouwer Willem Straetmans, aan wie fl. 250 uitbetaald is. Brand in de Kapelkerk aan de Laat brengt Asmus Frauen in 1760-62 opnieuw naar Alkmaar voor het snijwerk van het nieuwe kerkorgel en de preekstoel. Dit was waarschijnlijk op voorspraak van zijn oude werkgever Carel de Dieu, die als burgemeester van Alkmaar nauw betrokken is bij het herstel van deze kerk.

Rijke aankleding

Van de wandbekleding in de kamers boven en beneden zijn enkele posten voor beschilderde goudleerbehangsels in de rekeningboeken vermeld, waarvoor Johannes Remmerts op 5 juni 1744 fl. 346.10 krijgt. Het betreft naast ‘enige banen ter reparering’ (waarschijnlijk ten behoeve van kostbaar goudleerbehang dat Carel uit zijn vorige huis heeft meegenomen) ‘om een behangsel op een bovenkamer met groene blomme op een parrelkleuren grond geschilderd’, ‘een groot aantal ellen tot een bovenkamer met geelle grond en groenne blomme’ en ‘tot de benedenkamer mooie parrelkleurige grond en fraaie groenne blomme als een stoffepatroon’ en om nog wat

Stucwerkornament in de gang.

Schouw linker voorkamer opgebouwd uit drie onderdelen.

‘goudleer aan baanen met een morzelje goud en blaauwe paarze blomme’. Het genoemde goudleer ‘tot de benedenkamer’ is bestemd voor de wanden van de linkervoorkamer. Het goudleer behang in het huis is niet bewaard gebleven. De Amsterdamse huisschilder Jan Ponse krijgt op 20 september 1745 samen met

zijn knechts fl. 812.11 voor arbeidsloon en levering van de bijzondere verven over de periode van 24 augustus 1744 tot 19 juni 1745. Een tweede schilder Jan Peereboom ontvangt over 1742 fl. 135.1.8 en over 1743 fl. 635.5.8. Hij deed waarschijnlijk de voorbereidende grondlagen van al het houtwerk.

Van de oorspronkelijke inboedel van Huize de Dieu is niets in het huis bewaard gebleven. Door de opgave van de ‘Staat des boedels van den heer Burgemeester Carel de Dieu, zoo als dezelve door zijn Wel Edelgestrengde op den 23 November 1788 is opgemaakt, om daar na den 25e penning (belasting) te voldoen’, krijgen we wel een beeld van de ongetwijfeld luxueuze inrichting. Daarvan is de waarde aan porceleijnen fl. 2.500, goud en juwelen fl. 6.000 (o.a. ‘een gouden snuifdoos met diamanten omzet, alsmede de ring met extra groote en kostelijke diamanten steen’), zilver fl. 5.507 en aan schilderijen fl. 500 Carel bezit daarnaast een kostbaar ‘pourtrait van hare keizerlijke Majesteit de keizerin van Rusland’ (Catharina de Grote), aan contanten is er fl.18.548. Het totale vermogen bedraagt fl. 445.433,60 een groot kapitaal voor die tijd. Een nota van fl. 252.18 vermeldt een vloertapijt dat op 10 maart 1744 aan Jacob Senior Coronel is betaald. Per testament van 9 juli 1787 legateerd Carel aan neef Daniel Carel; ‘alle zijne kleederen van Zijde, Linnen en Wolle stoffe tot zijn lijfsgebruik eenigzins behorende, alsmede het Pourtrait van hare keizerlijke Majesteit de keizerin van Rusland, aan zijn Heer testateurs oudste overleden broeder, aldaar in Ambassade zijnde, vereerd’. Per codicile van 8 oktober 1789 krijgt neef Daniel Carel daarbij; ‘alle mijne meubelen die in mijn huis binnen deze stad en buiten op Langgewenst zig bevinden zoo van goud zilver als alle

andere zaken' en moeten 'de cabinetten met het beste linnen tussen hem en neef en nig Paludanus verdeelt worden ieder voor de helft'.

Het meubilair dat tegenwoordig in de rechtersvoorkamer staat is geplaatst door 't Hooge Huys: een wit verguld neorococo ameublement door hen aangekocht uit de boedel van koningin Emma. De bank en stoelen zijn 18e-eeuws koloniaal en zeldzaam.

Schouwen in de voorkamers

De beide voorkamers zijn ieder voorzien van een monumentale schouw, die door Asmus Frauen met rijk snijwerk zijn gedecoreerd. De schouw in de linkersvoorkamer was traditioneel van opzet. Dit was de dagelijkse huiskamer, waar De Dieu onder andere zijn zakelijke contacten ontving. In deze kamer werd overigens niet door het echtpaar gegeten, al lag deze dicht bij de keuken.

De rechtersvoorkamer was een representatieve kamer, bedoeld om bezoekers te imponeren. Hier werd dan ook flink uitgepakt met een moderne uitbundig versierde schouw en plafond- en wandschilderingen. In het decoratieve beeldhouwwerk, snijwerk, stucwerk en schilderijen is de handel terug te zien, met als hoofdmotief de natuur.

Naar alle waarschijnlijkheid dateert het witte schilderwerk van schouw en betimmeringen uit het einde van de 19de eeuw. De oorspronkelijke kleur zal donker zijn geweest, waardoor de schilderijen meer dieptewerking krijgen.

Graan, bier en visserij

De schouw in de linkersvoorkamer is samengesteld uit drie delen, traditioneel naar de mode van rond 1700. Het onderste deel bestaat uit een stookplaats met een mantel van marmer. Het midden-deel, de boezem, is rijk in hout gestoken

Schouw rechter voorkamer opgebouwd uit twee onderdelen.

met een fraai geschulpte spiegel. De ornamenten en de boezem zijn in verschillende tinten olijfgroen geschilderd en deels verguld.

Het nu lichter geschilderde rookkanaal is eenvoudiger recht gemodelleerd. De oorspronkelijke kleur was eveneens grijsgroen en vormde daardoor een

eenheid met de boezem. Het heeft aan de voorzijde een grisaille-schildering in een gesneden gebogen lijst met asymmetrisch rococo snijwerk met een voorstelling van 'De oogst' verbeeld door drie putti ofwel kleine kindertjes. Eén heeft met behulp van een ladder vruchten uit een boom geplukt en geeft ze aan het meisje links vooraan, die ze op haar beurt in het mandje van de derde legt. Op de voorgrond ligt een bundel korenaren met een sikkel, een kleine gebogen zeis en links vooraan enkele geplukte bloemen. De signatuur van de schilder rechts onderaan is helaas niet meer leesbaar.

De kooflijst tegen het plafond heeft houtsnijwerk van eveneens bloemen en

Deze pagina: Details van de schouw in de linker voorkamer.

korenaren die ook zijn gemodelleerd in de stucwerkdecoratie van Hermanus van Gorkum op het plafond. Het snijwerk op de boezem is exorbitant uitbundig en geheel opgebouwd uit C- en Svorm bladkrullen van acanthus en andere bladmotieven. Afgewisseld met 'rocailles' van zogeheten 'rots- en schuimwerk'.

De rijkdom van de natuur wordt hier op meerdere wijze geïllustreerd. Links op de schoorsteenboezem zijn korenaren gecombineerd met zakken graan en enkele biertonnen, ook zijn verschillende vruchten zoals eikeltjes en bloemtakken in het snijwerk opgenomen. Rechts verwijzen de waterplanten, zoals de lisdode met rietsigaar, naar zoetwatervisserij. De harpoen verwijst, als attribuut van de walvisvaart, naar de zeevisserij.

Carel de Dieu bezat diverse porties (aandelen) in schepen en obligaties in de walvisvaart op Groenland en de Verenigde Oostindische Compagnie in de kamer van Enkhuizen en de kolonie Suriname.

De godenwereld

De schouw in de rechtervoorkamer is buitengewoon imponerend en naar de laatste mode gemaakt. Deze bestaat niet meer uit drie, maar uit twee delen. De decoraties zijn zowel door Asmus Fauén die de voornaamste sierpartijen leverde als door zijn assistent Willem Straetman vervaardigd.

Onderaan een witte mantel met royaal stookgat en twee naar buiten geplaatste hoeken, versierd met een verguld, breed krullend acanthusblad. De zeer rijk gedecoreerde boezem draagt in het midden een langwerpige geschulpte hoge spiegel. Opvallend is dat links en rechts uit de boezem twee bijna levensgrote figuren uit een hoorn des overvloeds komen: links een bebaarde 'Zeus' met in zijn rechterhand een bliksemschicht; rechts 'Venus' met ontbloot bovenlichaam, met in haar linkerhand een scepter. Met één arm omhoog geheven dragen beide de kroonlijst van de schoorsteen in de vorm van een baldakijn met een geschulpte rand, een zogenaamde lambrequin met

franjes. In het midden recht boven de spiegel is in een gesneden lijst een bol, ovaal ornament aangebracht met daar middenboven een half uitkomende open markiezenkroon. Zo'n kroon werd in de 18e-eeuws vaak gebruikt als verwijzing naar de adellijke status. Links en rechts is een bloemslinger ofwel guirlandes. Uitbundig van beweging is het plastische snijwerk van Asmus Frauen: de twee figuren, rocailles langs de spiegellijst met rietsigaren, acanthusblad, korenaren, eikentakken en vruchtentakken, bloemen en overig bladwerk. Al deze decoraties, tonen de vruchten van de natuur als

Deze pagina.: Details van de schouw in de rechter voorkamer.

middel ter meerdere glorie en welvaart van de mens. De ornamenten zijn uit hout gesneden, verguld en vervolgens aangebracht op een nu licht gekeurde ondergrond, wat het effect van de decoraties onbedoeld versterkt.

Omringd door de natuur

Het effect bij het binnentreden van de rechtervoorkamer is verbluffend. Je waant je midden in de natuur! De schouw is, zoals we al zagen, op zichzelf al een blikvanger maar deze concurreert danig met zijn omgeving. De wanden zijn compleet rondom en doorlopend over kamerdeur en kastdeuren heen voorzien van geschilderde behangsels in olieverf op linnen. Zelfs, of beter uiteraard, is ook het plafond beschilderd.

Hemelse muziek

Het plafond van de rechtervoorkamer heeft in het middenveld een olieverf schildering op linnen binnen een ovaal geschulpte stucwerkrand. De schildering wordt in de boedelinventaris vermeld onder nummer 169 als 'Het concert' voor fl. 400. De voorstelling is niet gesig-neerd en is gemaakt naar voorbeeld van een bestaande prent of ontwerptekening. Het is een allegorische voorstelling uit de Klassieke Oudheid over de muziek. Midden in een wolkenhemel zit Pallas Athene omringd door een gezelschap van negen musicerende muzen, die zowel uit een liedboek zingen als clavecim-bel, fluit, luit en viool bespelen. Rechtsboven op een wolk speelt Apollo op zijn Harp, links het vliegende paard

Overzicht van de rechter voorkamer.

Pegasus. De schildering is in de jaren 1970 gerestaureerd en verdoekt, door restaurateur P. de Dood uit Amsterdam. Door de ingreep oogt het lichter dan de wandschilderingen in deze kamer, die enigszins donker zijn geworden. De voorstelling op het plafond is toepasselijk voor deze voorkamer, waar talloze concerten zullen zijn gegeven.

De schildershand

De wandschilderingen zijn zo op het oog niet gedateerd of gesigneerd. Op stilistische gronden dateren ze vrijwel zeker uit de bouwtijd en zijn ze dus door Carel zelf besteld. Hoewel het een aanzienlijke kostenpost zal zijn geweest, noemt hij ze niet in de opsomming van zijn kostbare stoffering. Wellicht was het voor hem samen met de betimmering zó verbonden

met het huis dat het in zijn ogen een onlosmakelijk geheel was.

Het is zeker dat zijn erfgenaam neef Daniel Carel niet de opdrachtgever was. Die woonde hier namelijk pas vanaf 1790 en de schildering is dan al te 'ouderwets' om nieuw aangebracht te kunnen zijn.

Naast de stilistische datering geeft ook de schildershand aanwijzingen voor de leeftijd van de schilderingen. Het is duidelijk dat belangrijke figuren op de wand van dezelfde hand zijn als de plafondschildering. Met name de wolkenpartij met de figuren met verkort weergegeven hand op het plafond, vertonen grote gelijkens met de wolken en de herderin op de wanden.

De schilderingen zijn mogelijk werk van Nicolaas Verkolje (overl. 1746) of

Allegorische voorstelling op het plafond van de rechter voorkamer.

Deze pagina en hiernaast onder:
Linkerwand in de rechter voorkamer en
details.

van zijn jongere broer Johannes (overl. 1760). Deze schilders werkten voor de toenmalige elite en onder meer in Noord-Holland. In Hoorn vervaardigde Nicolaas portretten van verschillende leden van de Hoornse familie van Foreest. En het echtpaar de Dieu zal zijn werk hebben gekend, aangezien hun neef Daniel Carel aan deze trouwt met Eva Maria.

Een andere mogelijkheid is dat een familielid van de De Dieu's huisschilder Jan Ponse het werk uitvoerde. In deze

periode is namelijk in Dordrecht een behangselschilder Jorris Ponse (1723-1783) werkzaam. Of de twee verwant zijn is overigens niet bekend.

De wanden van de rechter voorkamer zijn volledig beschilderd met een omringend groen landschap. Tussen de boompartijen zijn doorkijkjes naar heuvels en waterpartijen. Ook de kamerdeur naar de gang maakt in gesloten toestand deel uit van de schildering. De wandschildering is in de loop van de tijd tamelijk donker geworden en contrasteert daarvoor nu sterk met de witte, deels vergulde kamerbetimmeringen van lambrisering, schoorsteen en de dubbele deuren naar de achterkamer. Voor de bewoners was het modieus en ook aangenaam om als het ware door natuur te zijn omgeven. Het is buitengewoon sfeerbepalend en in de praktijk functioneerden dergelijke schilderingen als welkome en aangename 'conversatiestukken' en boden zo gespreksstof tijdens ontvangsten.

Qua stijl is de schildering zowel klassiek als romantisch gestoffeerd. Zo staan boven op een berg enkele klassieke gebouwen en her en der zijn romantische details tussen het groen verspreid. Pra-

Boven: portret van Bregitta de la Croix en
Carel de Dieu. Collectie Stichting
De Dieu, Heiloo.

tende figuren naast een inrijpoort, een vissende man op een brug, een waterpartij met zwaan, vissers in een bootje, opvliegende eenden bij een eendenkooi, verschillende vogels en vee aan de rand van een plas. In dit weelderig groene, fantasie landschap, nemen vier figuren; een vrouw, man en twee kinderen naast enkele dieren; een bok, enkele schapen, koeien en een zwaan een prominente plaats in. Op het wandvlak tegen de gangmuur links, tussen de voorgevel en de centrale kamerdeur, zijn twee grote figuren geschilderd. Het is een herderin met twee schapen en rechts van haar kijkt een knielende herder haar aan. De

herder is geschilderd op de binnenzijde van de kamerdeur en is pas goed zichtbaar als de deur geheel gesloten is. De kleding van de figuren is volgens kunsthistorica Irene Groeneweg als volgt te duiden; De herderin is 'klassiek' gekleed naar voorbeeld van een kostuumvorm uit circa 1630-'40. De bovenmouw is gesloten met een lint en de manchet omgeslagen met een kantrandje. De bovenrok valt open waardoor de onderrok zichtbaar is. De schilder moet naar een voor hem 'klassiek' voorbeeld gewerkt hebben om deze japon zo te kunnen schilderen, waarschijnlijk een portret of prent. Het kostuum lijkt antiek maar is slechts één

De laatste bewoonster Cornelia Frederica van der Feen de Lille-Fontein Verschuur, Vrouwe van Heiloo heeft zich in 1895 met haar gezin door een fotograaf laten portretteren in de rechter voorkamer.

eeuw oud. Op haar hoofd draagt de herderin een tijdloze zonnehoed van stro. De herder heeft klassieke fantasiekleding aan en is meer antiek 'Romeins' gekleed, hij draagt een tuniek met wellicht een onderhemd. Zijn voeten zijn gestoken in 'Romeinse' laarzen met open teenstuk.

Op zijn hoofd draagt hij een grijze Abé pruik naar de mode van circa 1750.

Uit familieoverlevering binnen de familie van der Feen de Lille is 'bekend' dat er familieleden op de wandschilderingen staan. Wie zijn dan deze afgebeelde figuren? Van Carel de Dieu en Anna Bregitta de la Croix zijn geschilderde portretten in de familie bewaard. De herder en herderin tonen enige gelijkenis met deze portretten al zijn ze hier jonger. De herder draagt zelfs eenzelfde grijze pruik als Carel. Als de behangselschildering uit circa 1744 dateert, dan zijn de afgebeelde herder 33 en de herderin 30 jaar oud, hetgeen overeenkomt met de leeftijd destijds van Carel en Anna Bregitta.

Het wandvlak rechts van de kamerdeur toont een landschap met een waterpartij met eilandje, een stadje met kerk en enkele huizen een brug en op de achtergrond bergen met wat bebouwing. Min of meer in het midden is op de achtergrond tussen het groen een

Anonieme foto uit circa 1950 van de achterkamer van Langestraat 43. Aan tafel zit de bedrijfsleider van de firma Lienesch, de heer Nottelman, die de kamer bewoonde. Op de achtergrond is een deel van de wandschildering zichtbaar.

kasteel geschilderd. Rechts vooraan staan twee jonge kinderen. Een jongen en een jonger meisje. Links naast de jongen staat een bok die hij met zijn rechterhand aan één hoorn vasthoudt, in zijn linkerhand heeft hij een met rood-witte spiraal versierd zweepje. Zijn jas is een zogenaamde Poolse jas zoals in de zeventiende eeuw al gebruikt werd door

ruiters. Denk aan de 'de Poolse ruiter' van Rembrandt van Rijn. Kenmerkend voor dit jasje, zijn de van koord gemaakte tressen om de jas te sluiten en typisch uit de eerste helft van de achttiende eeuw zijn de manchetten omgeslagen tot aan de elleboog, dit is nog tot 1750 mode. De jongen draagt geen jurkje meer maar een korte broek, dit wijst op het feit dat hij circa vijf à zes jaar is. Zijn blauwe overrijkousen zijn met een net nog zichtbaar bandje bevestigd, de schoenen zijn voorzien van zilveren gespen. Het meisje, met

Behangschelderingen in museumdepot
Het Stedelijk Museum Alkmaar herbergt één van de drie behangschelderingen die in onze stad zijn bewaard. Het is een vijftal beschilderde behangschelderingen van Joh. P. Horstok, afkomstig uit het voormalige woonhuis Langestraat 43. De schilderingen zijn te dateren omstreeks 1780-1800 en dat leidt ons tot de opdrachtgever: notaris Cornelis van Oostveen (1753-1822) die hier in 1778-1822 met zijn vrouw en twee kinderen woont. Hij hertouwt twee maal als weduwnaar. Van Oostveen klimt op tot raad en in 1815 tot burgemeester. Hij bezit dan inmiddels het buitenverblijf Beyershof aan de Kennemerstraatweg dat hij later verruild voor het nabijgelegen Roozenlust.

Van Oostveen liet de wanden van zijn achterkamer rondom beschilderen met landschappen. De vijf schilderingen werden onderbroken door de kamerdeur, de schouw en het raam in de achtergevel die uitkeek op de tuin.

Van 1904 tot in de jaren 1950 was op deze plek de deftige damesmodezaak Lienesch gevestigd. Toen de zaak werd beëindigd heeft mevrouw Lienesch de behangschelderingen geschonken aan het museum.

Tegenwoordig is hier damesmodezaak Miss Etam gevestigd. Boven de winkelpui heeft het pand nog zijn statige allure.

Uit de rechter voorkamer:
 Boven: Detail linkerwand.
 Onder: Details rechterwand.

Schilders van eigen bodem
Alkmaar telde in het laatste kwart van de 18e eeuw, als kleine provinciestad, een tweetal kunstschilders die plaatselijk enige bekendheid genoten: Johannes Petrus Horstok en zijn leerling Adrianus de Visser.

Horstok (1745-1825) was een portretschilder uit Overveen. Hij woont en werkt van 1773 tot 1801 in Alkmaar, waarna hij naar Haarlem vertrekt. Het is opmerkelijk dat hij een veelzijdig schilder is. Zo beschildert hij in 1782 in de Grote kerk de deuren van het Van Covelensorgel in de noordelijke omgang en in 1783 maakt hij een ontwerp voor de voorstelling van het tegeltableau op de gevel van de Waagtoren. In het R.K. Oudemannenhuis schildert hij 'De aanbidding der drie koningen' en 'De oprichting aan het Kruis'. In de R.K. Dominicus een 'Kruisiging' en 'De Heilige Dominicus', ook schildert hij zowel Dames- als Herenportretten en een 'Patriotische beweging te Alkmaar' nu in het Stedelijk Museum.

Adrianus de Visser (1762-1873) komt op 5 jarige leeftijd als geboren Rotterdammer naar Alkmaar. De Visser studeert na zijn leertijd bij Horstok aan de Academie in Antwerpen bij B.P. Ommeganck en komt in 1790 terug in Alkmaar. Zeer waarschijnlijk heeft hij Horstok geassisteerd bij de wand-schilderingen aan de Langestraat 43. De Visser is een verdienstelijk schilder van vooral landschap- en vee, maar hij maakt ook portretten. Het Stedelijk Museum Alkmaar herbergt een damesportret van zijn hand en een herenportret uit 1812. De Visser is leermeester van Pieter Plas en in 1825 is hij benoemd tot stadstekenmeester.

enkele bloemen in haar handen, draagt een wit mutsje waarop een zogenaamd 'valhoedje' is gezet. Dergelijke hoedjes waren van zacht, stevig materiaal dat als een ronde bolle rand rondom het kinderhoofd past, en met een bandje onder de kin met zilver gespje is vastgezet. Het dient ter bescherming bij een valpartij. Deze hoedjes waren in gebruik

zolang een kind nog niet zelfstandig kon lopen, of -bij voorzichtig personeel- iets langer. In ieder geval tot een leeftijd van twee à drie jaar. Het meisje zal dan ook niet ouder dan drie jaar zijn. Het jurkje is van eenvoudige snit en heeft een ovale halslijn. De kleding van de kinderen is daardoor te dateren in de jaren veertig van de achttiende eeuw, in ieder geval

vóór 1750. Zoals eerder vermeld, heeft archiefonderzoek geen kinderen van Carel en Anna Bregitta aangetoond. Wie het zijn is niet bekend. Wellicht zijn het geen portretten van bestaande kinderen maar meer een ideaalbeeld in dit groene paradijs.

We vervolgen de schilderingen met de hoek mee naar rechts; de korte kamerwand met in het midden dubbele deuren naar de achterkamer, die links en rechts zijn omgeven door hoog opgaande groene bomen en struiken. Haaks rechts daarop is de lange kamerwand door de hoge schouw in tweeën gedeeld. Op de linkerzijde is een gemetselde boogbrug met een visser en een waterpartij met een grote witte zwaan te midden van weelderig groen lover afgebeeld. Rechts van de schouw staat aan de rand van een waterplas een groepje koeien, de rechter koe heeft haar kop omgedraaid en kijkt de beschouwer aan. De koeien lijken -hoewel ze op de voorgrond staan- in verhouding met de zwaan, iets kleiner geschilderd. Dit kan zijn ontstaan doordat ze door verschillende schilders zijn aangebracht. De wand van de voorgevel met in het midden het raam heeft links en rechts in de groene hoge boompartijen een meegeschilderde kastdeur.

De eetkamer

In de achterkamer werd door de diverse bewoners bij gelegenheden met grote gezelschappen gedineerd. Hier waren de wanden vol gehangen met vier eeuwen familieportretten, die nog grotendeels in familiebezit zijn. Toen de laatste bewoner het woonhuis verliet, waren de wanden van de achterkamer leeg. Om deze kamer dezelfde allure te geven als de voorkamer, liet 't Hooge Huys hier op zeker moment een serie van negen geschilderde behangsels aanbrengen uit de tweede helft van de achttiende eeuw.

Niet alleen de periode was smaakvol gekozen ook het onderwerp sloot prachtig aan: landschappen.

De Opgaande Son

De wanden van de achterkamer zijn behangen met vier smalle en vijf grote doeken met landschapsschilderingen. Deze schilderingen komen oorspronkelijk uit een kleiner vertrek van waarschijnlijk

Deze pagina en hiernaast:
Details van de paneelschilderingen in de rechter achterkamer.

Onder: Herberg De Opgaande Son.

een Amsterdams grachtenpand, waar ze dicht bij elkaar waren geplaatst als onderdeel van een houten betimmering. Om de grotere achterkamer aan de Langestraat te vullen, kregen de afzonderlijke ingelijste doeken tussenruimten van verschillende breedten. Men waant zich daardoor minder in de overweldigende vrije natuur, dan bij de doorlopende voorstelling van het landschap in de voorkamer.

Eén paneel rechts naast het achterraam is gesigneerd. Linksonder vermeldt een grote grijze steen: J.M. Alkens. Dit is de Amsterdamse behangsel- en portretschilder Johan Martin Alkens (1748-1828).

De landschappen zijn zorgvuldig geschilderd en licht van toon. Ze vertonen berg- en heuvellandschappen, rivieren, weiden maar ook oud-Hollandse taferelen zoals een herberg genaamd 'De Opgaande Son' met boerenfiguren. Naast zware solitair staande kerktorens zijn er ook dorpjes met kerkjes met een spitse toren, een kasteel op een berg, vee, vogels en wandelaars afgebeeld. Duidelijk is dat hier geromantiseerde beelden van de natuur zijn weergegeven.

Een goede buur

Zoals eerder vermeld, wordt het woonhuis na het overlijden van Cornelia Fredrika van der Feen de Lille-Fontein Verschuur, in 1947 door de erfgenamen verkocht aan de directe burens links naast het huis; De Noord-Hollandsche Levensverzekeringsmaatschappij van 1891. Toenmalig directeur Henk Hofstee had in 1931 het imposante hoekpand laten bouwen door architect Alexander J. Kropholler (1881-1973).

Onder zijn directie worden beide panden intern verbonden door architect N. Bijl (1919-2000). Huize de Dieu wordt vooral op de verdiepingen aangepast aan de nieuwe kantoorfunctie. De representatieve parterre blijft behouden en de achterkamer is zelfs verfraaid met wandschilderingen. Bovendien zijn de kamers met bijpassend meubilair aangekleed.

Het is mede te danken aan het kunst- en erfgoed minnende echtpaar Buur-Hofstee en de huidige stichtingsbestuurders, dat ruim twee en een halve eeuw na de bouw, Huize de Dieu zo prachtig bewaard is gebleven.

Hiernaast: Achterkamer met behangsel-schilderingen van J. M. Alkens. Deze pagina: details van de behangsel-schilderingen in de achterkamer.

Met dank aan

De heer Drs. H.J. Bosman en mevrouw A. Tromp; ambtelijk secretaris en administrateur van de Dr. Hofsteestichting, Stichting Buur-Hofstee Mariahoeve en Stichting Noord-Hollandsche 't Hooge Huys.

Bart van der Feen de Lille te Heiloo, voor het beschikbaar stellen van documentatie, informatie en foto's van de portretten van Carel de Dieu en Anna Bregitta de la Croix.

Bronnen

Regionaal Archief Alkmaar: Archief De Dieu; testament, staatboek der bezittingen, codicil, bouwdocumenten/ rekeningen over het huis, Genealogie De Dieu opgemaakt door Bartout van der Feen (IV 1) 1889, etc.

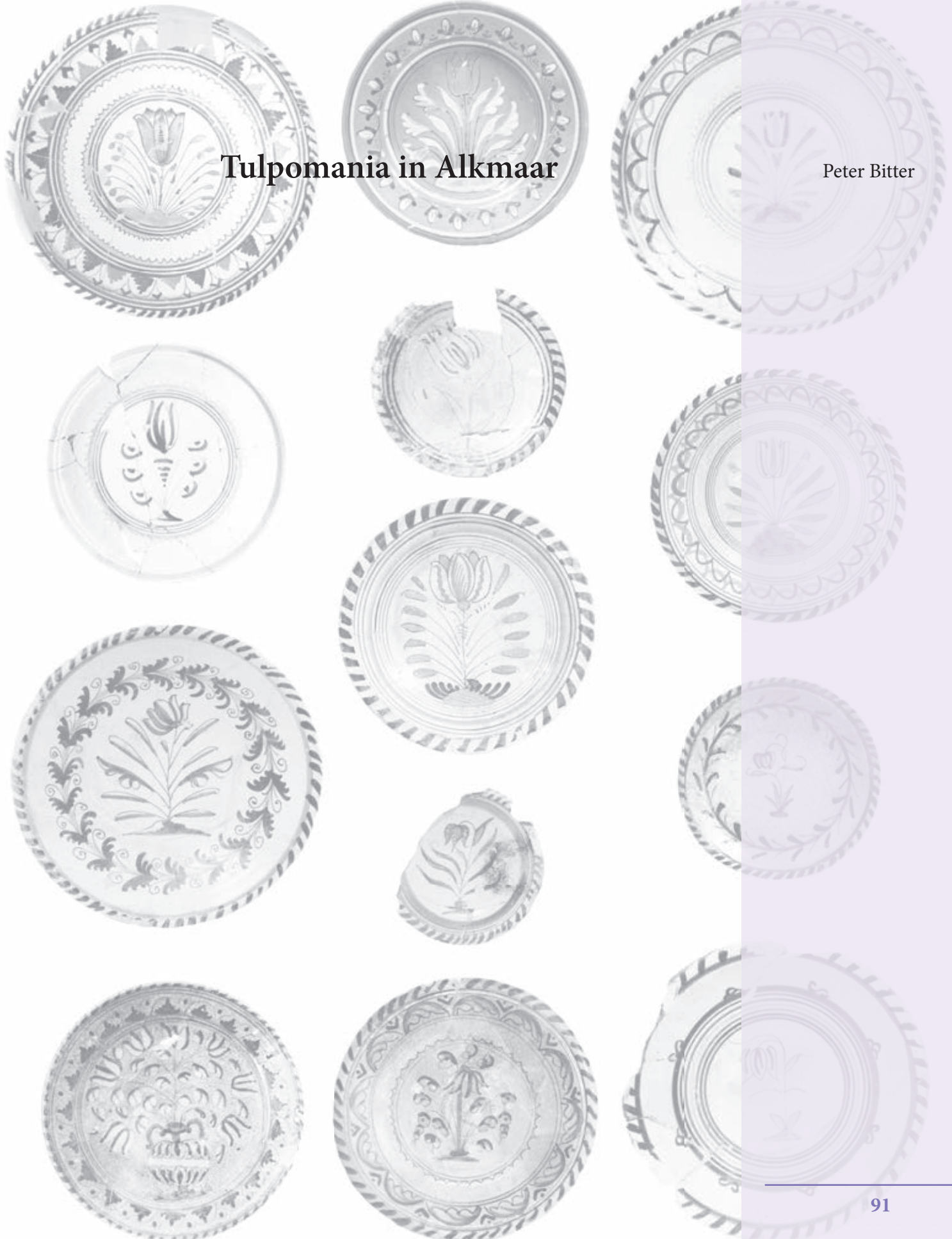
Foto's

Joop Elsinga tenzij anders vermeld.

Tulpomania in Alkmaar

Peter Bitter

Tulpomania in Alkmaar

Boven:: een bloemrijke kelder: een sortering aan tegels uit de eerste helft 17de eeuw in een kelder van Koningsweg 27. Het merendeel behoorde tot één partij, versierd met tulpen en kievitsbloemen.

Een verzameling majolica borden met tulpen (a-h) en kievitsbloemen (i-m), circa 1600-1640.

Ze zijn opgegraven bij: a een modaal huis bij Luttk Oudorp / Wortelsteegplein, b een modaal huis Boterstraat 6/8, c een arme kamerwoning Ruitesteeg-Oost, d een rijk huis Oudegracht 26, e-f een modale provenierswoning van het Manengasthuis, g een rijk huis Langestraat 73, h en i modaal huis Ritsevoort 32, j een rijk huis Oudegracht 26, k-l een modaal huis aan de Turfmarkt, m een rijk huis Luttk Oudorp / Wortelsteegplein.

In de Alkmaarse bodem worden zo nu en dan borden en tegels gevonden met tulpen als versiering. De tulpen zijn van een opvallend weelderige soort en dat is geen toeval. Ze houden namelijk vermoedelijk verband met de tulpenmanie die in de vroege 17de eeuw in Holland floreerde en in Alkmaar haar roemruchte einde beleefde.

De tulpenborden zijn van zogenaamd 'majolica'-aardewerk, waar op de bovenzijde een witte laag tinglazuur is aangebracht met een kleurrijke beschildering. Deze techniek werd begin 16de eeuw vanuit Italië door gespecialiseerde pottenbakkers overgebracht naar de zuidelijke Nederlanden en verspreidde zich vandaar uit naar het noorden, onder andere naar Haarlem en Harlingen. Zo'n 'geleywerker' schijnt zich in 1605 ook gevestigd te hebben in Alkmaar. Helaas hebben we tot op heden nog geen productie-afval van Alkmaarse makelij

opgegraven zodat we niet weten wat hier ter plekke is vervaardigd.

De tegels hebben een soortgelijke Italiaanse voorgeschiedenis. Vanaf eind 16de eeuw worden ze ook in steden in de Lage Landen vervaardigd, maar hierover is minder bekend dan over het majolica serviesgoed. De decoratiemotieven vertonen grote overeenkomsten met de majolica, maar ze zijn in aparte bedrijven vervaardigd.

Hoewel men vooral de Italiaanse decoratie imiteerde en vanaf begin 17de eeuw ook het Chinees porselein, maakte men daarnaast wel eigen ontwerpen. Een typisch regionaal motief in (Noord-) Holland en Friesland waren de tulp en de op het oog eraan verwante kievitsbloem met hangende bloemen. Dat heeft te maken met een uitzonderlijke tulpenmanie.

Voor sier en plezier

Tuinieren voor je plezier kwam in de 16de eeuw in de mode. Dit kwam ten

dele door de opkomst van bijzondere groenten en meer exclusief voedsel op tafel, bijvoorbeeld tijdens banketten. In kookboeken verschijnen dan allerlei recepten voor de bereiding maar zelfs ook instructies voor het kweken van de gewassen. Daarnaast waren er tuinen voor medicinale doeleinden, met name bij kloosters die immers in de Middeleeuwen een hoofdrol hadden in de ziekenzorg en in de medische wetenschap. De eerste serieuze plantkundige onderzoeken waren dan ook alle gericht op medicinaal gebruik. Zij grepen vaak terug op antieke kennis, zoals het werk *De Materia Medica* van de Griek Pedanius Dioscorides uit de 1ste eeuw na Chr. Het kweken van sierplanten kwam in de 15de eeuw over uit het Moorse Spanje, waar de tuinkunst op hoog niveau stond en waarvandaan de eerste exoten naar West-Europa kwamen, zoals de anjer. In de 16de eeuw trokken de siertuinen van de Turkse sultans de aandacht. De Vlaamse edelman Ogier Ghiselin de Busbecq verbleef als ambassadeur van keizer Ferdinand I van Oostenrijk in Constantinopel en beschreef uit liefhebberij planten. Hij maakte daarbij een bijzondere vergissing. Bij een bloem die in het Turks 'lalé' werd genoemd, kreeg hij te horen dat ze met 'tulipand' te maken hadden - het bleek dat de sultans ze in hun tulband staken. Hij stuurde een partij naar het hof in Wenen en sindsdien draagt de bloembol de naam Tulipa. Enkele bollen gingen naar de befaamde botanicus Charles de l'Ecluse, die toen aan het hof werkzaam was. Deze geleerde, beter bekend onder de Latijnse naam Carolus Clusius, werd in 1594 aangetrokken als professor aan de nieuwe Universiteit van Leiden en beheerder van de Hortus Botanicus. Hij nam onder andere zijn collectie tulpenbollen mee en bracht hiermee een tulpen-rage op gang. De Turkse tulpen waren van origine

smal met spitse bladeren, maar in West-Europa kweekte men de bekende bolle vorm, waarbij men probeerde om ze in twee kleuren te krijgen met prachtige vlammen en strepen.

Inmiddels waren siertuinen populair geworden onder de rijkere bevolking en men begon planten te kweken alleen voor hun schoonheid. Zo deed ook de kievitsbloem (*Fritillaria*) vanuit Perzië zijn intrede. Door de boekdrukkunst waren inmiddels ook allerlei botanische studies alom verkrijgbaar, herdrukken van Dioscorides maar ook geïllustreerde nieuwe werken. In Alkmaar werden vanaf 1600 buiten de stad allerlei moesen siertuinen aangelegd. In 1597 zijn er op de kaart van Cornelis Drebbel overal nog akkers en weiden rond Alkmaar, maar op de stadskaart van Ioan Blaeu uit 1650 zien we de stad omringd met honderden kleine rechthoekige tuintjes. Men verbouwde er gebruiksplanten maar er waren ook fraai aangelegde pleziertui-

De tulp van de soort *Semper Augustus*, een aquarel van een onbekende tekenaar, eerste helft 17de eeuw. Waterverftekeningen als deze dienden de schilders van de majolica en wandtegels als voorbeeld.

Literatuur

M. ten Berge en H. de Raad, *Tulpenmanie in Alkmaar, Oud Alkmaar* 33 (2009), 1-10.

P. Hobhouse, *Gardening through the Ages*, New York/London 1992.

D. Korf, *Tegels*, Haarlem 1979.

D. Korf, *Nederlandse Majolica*, Haarlem 1981.

J. Pluis, *De Nederlandse tegel. Decors en benamingen / The Dutch tile. Designs and names 1570-1930*, Leiden 1998.

De tegels zijn afkomstig uit de collectie Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar.

nen waar liefhebbers speciale planten kweekten.

Uitwassen

Deze hobby leidde in de jaren dertig van de 17de eeuw tot uitwassen, letterlijk en figuurlijk. De meest bijzondere bloem was toch wel de tulp, waarvan men met moeite en geduld de ene uitzonderlijke tulpensoort na de andere kweekte. Een aantal Alkmaarse kwekers en handelaars zijn bekend uit de archiefbronnen, zoals de kastelein van de Oude Doelen die tulpen kweekte in zijn tuin achter het gebouw aan de Doelenstraat. Ook Wijnkoopman Gerrit Leendertsz Bosch had in zijn tuin op de singel buiten de Kennemerpoort een aantal 'bedden' met

tulpen staan. Veel later (in 1646) had hij een bloementuin buiten de binnenstad 'opt Seggelis'. Velen waren welvarende middenstanders, die met deze bijverdienste gedurende een aantal jaren een fortuin vergaarden.

Van andere Alkmaarders weten we alleen dat ze handelden in bloemen. Hun achtergrond was heel verschillend. In de bronnen komen we de volgende beroepen tegen: een schoenmaker, een kruidenier, een jurist, een 'spijkermaecker' en de rector van de Latijnse School. Het is moeilijk om een goede inschatting te maken van de sociale positie van deze personen. De spijkermaker bijvoorbeeld legde in 1660 een verklaring af waarin hij beweerde over de jaren 1617 tot 1637

Lijste van eenige Tulpaen, verkocht aen de meestbiedende, op den 5 Februarij, 1637. op de Zael van de Nieuwe-Schutters Doelen; in't by-wesen van de E. Heeren Wees-Meesteren, ende Vooghden, gekomen van Wouter Bartelmiesz. Winckel, in sijn leven Gasteleyn van de Oude-Schutters Doelen, tot Alckmaer.	
<i>In den eersten</i>	
Een Veranderde Butterman van 563 Azen gheplant.	263
De Scipio van 82 Azen gheplant.	400
Een Parragon van Delft, oft Mols-wijck, van 354 Azen gheplant.	605
Een Bryne Purper, van 320 Azen geplamt.	2025
Een Viferoy, van 410 Azen geplamt.	3000
De Monastier, van 510 Azen geplamt.	830
Een Vroege Blijenburger, van 443 Azen gheplant.	1300
Een Gouda, van 187 Azen geplamt.	1330
Een Julius Caesar, van 82 Azen geplamt.	650
De Tulpa Kos, van 477 Azen geplamt.	300
Een Botterman, van 400 Azen geplamt.	405
Een Schapesteyn, van 246 Azen geplamt.	375
Een Bellaert, van 399 Azen geplamt.	1520
Een Parragon van Delft, oft Mols-wijck, van 294 Azen geplamt.	650
Een Ammerael Liefkens, van 59 Azen gheplant.	1015
Een Viferoy, van 658 Azen geplamt.	4203
De Monastier, van 542 Azen geplamt.	920
Een Vroege Blijenburger, van 171 Azen gheplant.	900
Een Gouda, van 244 Azen geplamt.	1500
Een Tulpa Kos, van 485 Azen geplamt.	305
Een Butterman, (schoon) van 246 Azen gheplant.	250
Een Wit Purper Jeroen, van 148 Azen gheplant.	475
Een Parragon van Delft, oft Mols-wijck, van 123 Azen geplamt.	500
Een Anvers Vekus, van 52 Azen geplamt.	510
Een Sjery Catelij, van de beste soort 7 van 619 Azen geplamt.	2610
Een Ammerael van der Eyk, van 446 Azen gheplant.	1620
Een Grebber, van 95 Azen geplamt.	615
Een Gouda, van 156 Azen geplamt.	1165
Een Tulpa Kos, van 117 Azen geplamt.	205
Een Parragon Schilder, van 106 Azen gheplant.	1615
Een Laroy, van 306 Azen geplamt.	510
Een Sjery Na-by, van 129 Azen geplamt.	755
Een Fama, van 158 Azen geplamt.	700
Een Fama, van 130 Azen geplamt.	605
Een Affet van Sjery Catelij, van 206 Azen geplamt.	1280
Een Somer-Schoon, van 368 Azen gheplant.	1010
Een Ammerael van der Eyk, van 214 Azen geplamt.	1045
Een Parragon Casteleyn, van 100 Azen gheplant.	450
Een Gouda, van 125 Azen geplamt.	1015
Een Ammerael Catelij, van 181 Azen gheplant.	225
Een Gevlamde Jacots, van 100 Azen geplamt.	94
Een Wit-Purper van Buscher, van 134 Azen geplamt.	110
	Een

een totale omzet te hebben gehad van over de honderdduizend gulden met de verkoop van 'ijzeren roeden.' Hij zou van een Alkmaarse kaaskoper nog 17 tot 18.000 gulden tegoed hebben wegens verkochte tulpen. Onder de bloemisten waren in ieder geval veel welvarende middenstanders, die met deze bijverdienste gedurende een aantal jaren een fortuin vergaarden.

Windhandel

Verzamelwoede en pronkzucht brachten vanaf 1635 een ongekende speculatie in de tulpenhandel op gang. Rijke stedelingen verzamelden en verhandelden zeldzame tulpen voor duizenden guldens - per stuk! De Gouden Eeuw was een periode met allerlei nieuwigheden en uitvindingen, ook op financieel-economisch gebied. Zo verschenen er aandelen in ondernemingen, met de VOC wel als meest beroemde. Een andere nieuwigheid was de handel in opties, dat wil zeggen in het eerste recht om iets te kopen zonder het product daadwerkelijk al in eigendom te hebben. In Alkmaar begon men te speculeren in opties op tulpen die nog niet eens geoogst waren. De prijzen bereikten een hoogtepunt in 1636 en begin 1637. Direct na een spectaculaire veiling op 5 februari 1637 in de Oude Doelen stortte de markt echter in, toen kopers hun vertrouwen verloren en zich massaal terugtrokken. De prijzen daalden tot pakweg 5% van de oude waarden.

In binnen- en buitenland kreeg deze 'tulpomania' een legendarische bijklank. Pronkzucht, geldzucht woeker en windhandel gingen hier samen! Met natuurlijk de gepaste straf: zware geldverliezen voor onvoorzichtige speculanten. In onze streken wilden velen deze beschamende episode eigenlijk vergeten. Het is dan ook geen wonder dat na 1637 de tulpen als versiering op borden en tegels

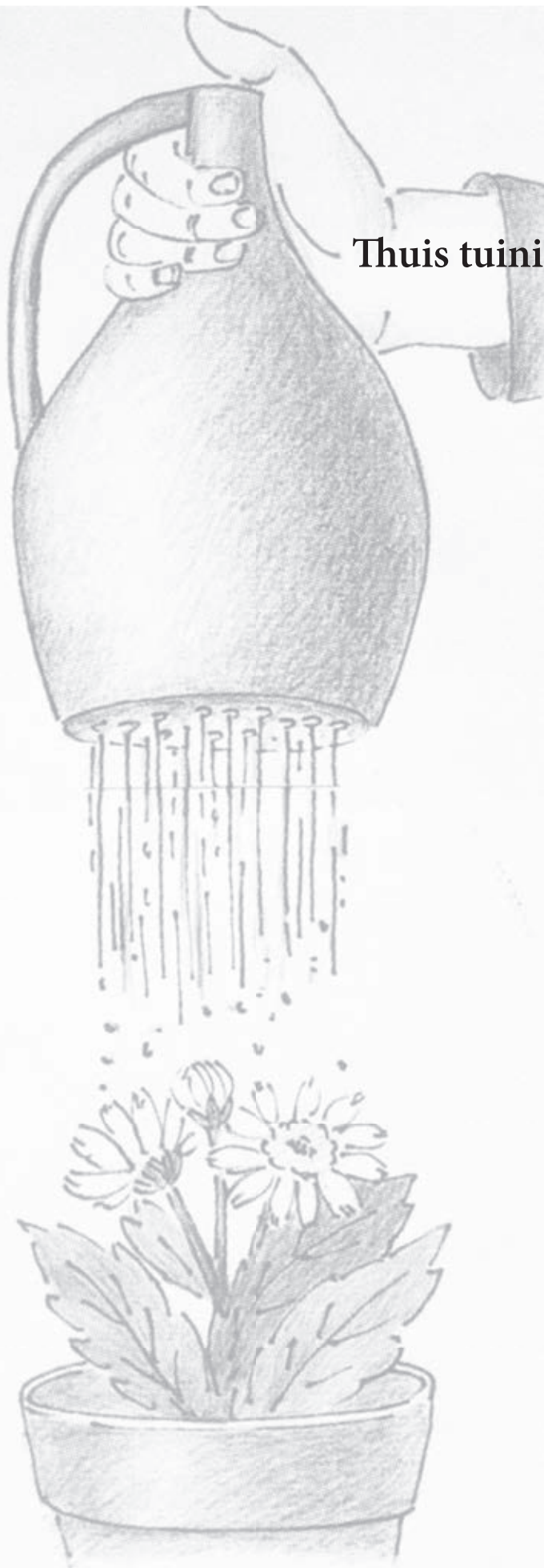
veel minder populair waren! De tulpenhandel verdween natuurlijk niet helemaal, maar men ving er niet meer zulke krankzinnige bedragen voor. De tulp bleef een bijzondere, wat prijzige bloem. De manie had echter de interesse vanuit het buitenland aangewakkerd en stimuleerde de kweek van tulpen voor de export, vooral rondom Haarlem. In zekere zin legde de tulpomania dus de basis voor de hedendaagse Hollandse bloemenexport.

Hiernaast: Tijdens de windhandel bereikten de tulpenprijzen hun hoogtepunt op een veiling in Alkmaar in 1637 in de Nieuwe Schuttersdoelen. Afgebeeld is een lijst met de prijzen waarvoor de tulpen toen werden verkocht, opgenomen in een pamflet uit 1643.

Titelpagina van een van de pamfletten over de windhandel, geschreven door de Alkmaarse schoolmeester Cornelis van der Woude.

Thuis tuinieren

Peter Bitter
Karin Beemster

Thuis tuinieren

De liefde voor planten en bloemen is iets van alle tijden. Op zeldzame momenten zijn bij archeologisch onderzoek in Alkmaar enkele bloempotten en een gieter gevonden. Aangezien aan gebruikvoorwerpen hoofdzakelijk keukenvaatwerk wordt aangetroffen is dit bijzonder. Hoewel niet veel bekend is over tuinieren in het verleden, laat een handvol archeologische vondsten zien dat mooi gedecoreerde bloempotten werden gebruikt en dat er een slimme oplossing was om de planten water te geven.

Bloempotten uit de grond

De oudste bloempot uit Alkmaarse

bodem is 15de-eeuws en komt van het kasteelterrein van De Middelburg, bij de Munnikenweg. Hij is in 1942 geborgen uit de kasteelgracht bij opgravingen van J. Renaud van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Het is een fors exemplaar dat is versierd met een dubbele kantelenrand. De planten stonden dus als het ware in een burcht! De gebruiksfunctie laat zich aflezen aan de lekgaten onderin de bodem en de twee stevige horizontale oren. Hij is afgewerkt met loodglazuur. De kantelen zijn vrij kwetsbaar en de bloempot kon dan ook niet ruw gehanteerd worden. Met zo'n versiering zal hij een prominente

Een forse bloempot van rood aardewerk met groen loodglazuur, 27,5 cm hoog, diameter 26 cm, op lobvoeten. De rand is versierd met een dubbele rij getrapte kantelen. Opgegraven in 1942 in de gracht van kasteel de Middelburg, dat in 1517 is verwoest.

Linksboven: Drie simpele rood aardewerken bloempotjes met platte bodem: links uit de beerput van Fnidsen 81, 2de-3de kwart 17de eeuw; midden uit de beerput van Langestraat 113, 18de eeuw; rechts uit het riool van herberg De Schelvisch vlak buiten de Boampoort, 2de helft 18de of begin 19de eeuw.

Linksonder: Rood aardewerken bloempot met dikke kraagrand, op een standring, uit een beerput bij Langestraat 66, 18de eeuw.

Rechtsboven: Twee rood aardewerken bloempotten met afgeronde kraagrand, op een standring, de kleinste met één oortje, uit een afvalkuil bij een van de pleziertuinen in de Ropjeskuil, 19de eeuw.

twee nokken op de buik, en de bovenrand is haaks naar buiten geknikt om een brede platte lip te verkrijgen. Door deze lip zijn vier gaten gestoken; recht eronder zitten ook gaten in de oren en de speciaal daarvoor aangebrachte nokken. Deze gaten dienden om vier verticale stokken in te plaatsen die op een paar decimeter hoogte met een hoepeltje werden verbonden tot een soort plantensteun.

In de 17de eeuw deden grote aardewerken en natuurstenen sierpotten hun intrede, maar daar hebben we archeologisch niets van gevonden. Wel hebben

te plek hebben gehad. Of er dan ook een zeldzaam kruid of een sierplant in heeft gestaan, is natuurlijk giswerk.

Uit later tijd hebben we voornamelijk vrij grove rood aardewerken bloempotten met een lichte trechtersvorm en voorzien van een lekgat in de bodem. Deze directe voorlopers van onze moderne rood aardewerken bloempotten dateren van de 17de tot de 19de eeuw. Ze waren ofwel voorzien van een standring en zo zelfstandig te gebruiken, ofwel afgewerkt met een plat standvlak om eventueel als binnenpot in een overpot te plaatsen. Een bijzonder exemplaar is gevonden bij een verzameling huisafval die in het tweede kwart van de 17de eeuw in een beerput achter Gedempte Nieuwesloot 31 was gedeponerd. Hij heeft een knik in de onderhelft naar een smalle standring, twee stevige horizontale oren en

Rood aardewerken bloempot met gaten voor plantensteunen, midden 17de eeuw.

Miniatuur tuinpotje van witte pijpenaarde, uit de beerput van Luttk Oudorp 18, 18de eeuw.

Rechtsboven: Boven- en zijaanzicht van een plantenbak van grof rood aardewerk, kennelijk vanwege de vorstschade gedumpt in de beerput van Gedempte Nieuwesloot 31, midden 17de eeuw .

we er een miniatuur-speelgoed versie van uit de 18de eeuw, gemaakt van witte pijpenaarde. Hij is opgegraven in een beerput bij Luttk Oudorp 18, een rijke patriciërswooning.

Uit de beerput van een zeer rijk huishouden bij Langestraat 73 kwam een fraaie sierpot uit het midden van de 18de eeuw. De pot is van Engels steengoed met zoutglazuur ('saltglazed stoneware') versierd met reliëfs van leeuwenmaskers en guirlandes. Uit deze put komen ook twee identieke overpotjes van Engels creamware, versierd met heldergroene geribbelde horizontale banden. Ze zijn vervaardigd in de streek Staffordshire in Noord-Engeland in de tweede helft van de 18de eeuw.

Al deze bloempotten hebben een lekgat onderin de bodem en ze zullen wel op een schotel hebben gestaan. Er zijn tot dusverre echter nog geen bloempotschoteltjes gevonden - maar dat kan toeval zijn.

Een merkwaardig object werd in 2008 gevonden in de beerput van Gedempte Nieuwesloot 31, tweede kwart 17de eeuw. Het is een zwaar uitgevoerde rechthoekige bak van 36 bij 22 cm, nu nog 16 cm hoog. Hij is ongeglazuurd en heeft zijwanden van 1 tot 1,3 cm dik. Aan de ene korte zijde zit nog een zwaar horizontaal oor, de andere is afgebro-

Twee versierde creamware overpotjes en een steengoed pot op voet, geïmporteerd uit Noord-Engeland, tweede helft 18de eeuw, gevonden in de beerput van Langestraat 73.

ken. De platte bodem heeft zes ronde lek-gaten en we denken met een plantenbak van doen te hebben. Hij zal buiten hebben gestaan, waardoor hij flink is afgeschilferd door vorstschade.

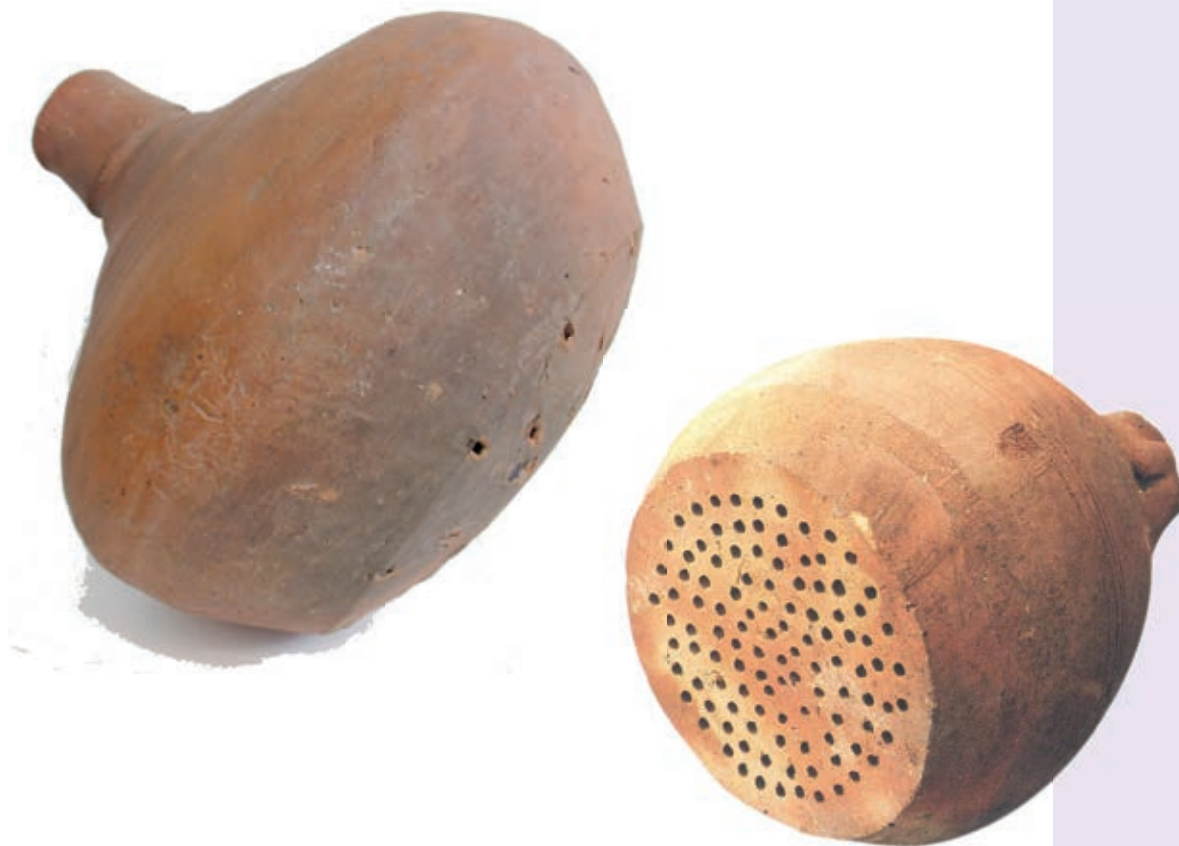
Het is niet te zeggen wat men in deze bloempotten heeft laten groeien, vermoedelijk kruiden en vruchtendragende planten maar ook planten voor de sier. Ongetwijfeld vangen we in onze opgravingen slechts een glimp op van hetgeen men destijds in huis had!

De gieter van een gardenier

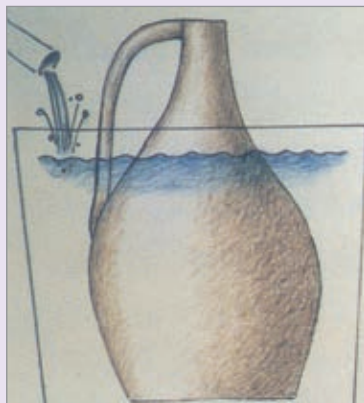
De gardeniers uit voorbije eeuwen besproeiden hun gewassen met een vernuftige gieter. In de collectie van het Archeologisch Centrum Alkmaar bevindt

zich zo'n gieter. De vindplaats en leeftijd van de vondst is onbekend. Hij stamt grofweg uit de zestiende of zeventiende eeuw. Deze voorganger van onze zinken en kunststof gieter was van aardewerk, wat het sproeien tot een zware klus maakt moet hebben.

De gieter kan het beste worden omschreven als een dikbuikige fles met een enigszins afgevlakte bodem met een twintigtal gaten. De pottenbakker draaide de flessen en gaf deze een hengel, of zoals bij onze gieter een handvat. Het handvat, waarschijnlijk een oor of knop, is afgebroken. De gieter is van roodbakend aardewerk, met hier en daar een zweem glazuur. Hij is ooit geschonken aan het Stedelijk Museum Alkmaar en

Links: De Alkmaarse gieter. De diameter van de buik is 22 cm.
Rechts: De gieter gevonden in Lüneburg.

Deze pagina: Gebruik van de gieter (uit Kröll 2002).

Auteurs

Bloempotten uit de grond

Peter Bitter

De gieter van een gardenier

Karin Beemster

Vondsten collectie Archeologisch
Centrum Alkmaar.

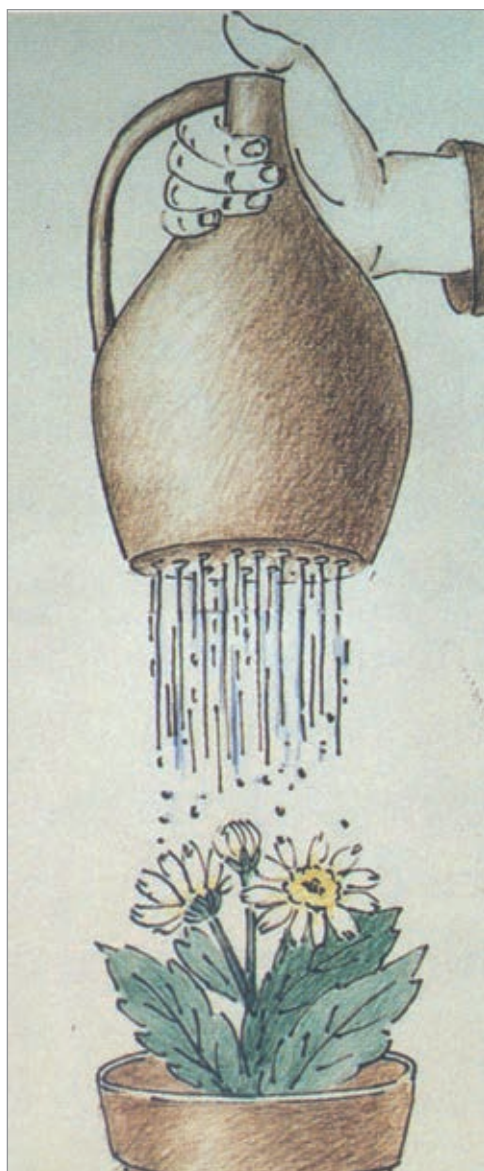
Literatuur

K. Kröll, Scheinbar wieder die
Schwerkraft, in: E. Ring (red.),
Denkmalpflege in Lüneburg 2002,
Lüneburg 2002, p. 50-51.

later toegevoegd aan de collectie van het Archeologisch Centrum. Via een vergelijkbaar exemplaar opgegraven in de Duitse stad Lüneburg, is onze gieter te dateren in de periode 1500-1700.

Huiselijk gebruik

De gieter had een vernuftig systeem. Voor het gebruik werd de bodem gedompeld in een bak water. De gieter vulde zich via de gaten in de bodem. Door de duim op de halsopening te houden, ontstond een onderdruk waardoor hij opgetild kon worden zonder leeg te

lopen. Zodra de duim werd weggehaald vond het vocht dankzij de zwaartekracht zijn weg naar de planten, die zo zorgvuldig werden besprenkeld.

Behalve in de tuin, werd de gieter vermoedelijk ook binnenshuis gebruikt. Was het in die tijd minder waarschijnlijk voor kamerplanten, dan wel voor het besproeien van de vloer om deze makkelijk schoon te maken. Of om het stui-ven tegen te gaan bij met zand bedekte vloeren.

Groene vingers in de warmoestuin

Over de aanwezigheid van achtertuinen in zesteinde- en zeventiende-eeuws Alkmaar is weinig bekend. Kloosters hadden wel zeker aanzienlijke kloosterhoven. Hier werden allerlei soorten groenten en kruiden gekweekt, onder meer medicinaal gebruik. Aan het eind van de veertiende en in de loop van de vijftiende eeuw vestigden zich verschillende kloosterlingen binnen de vesten van Alkmaar. Bekend zijn vier vrouwenkloosters: het Oude Hof (ten noorden van de Grote Kerk), het Jongehof (Doelenstraat), het Middelhof (Paternosterstaat) en het Witte Hof (Hof van Sonoy). Alkmaar had slechts één mannenklooster, namelijk het Minderbroedersklooster (op de Paardenmarkt). Alle hadden een grote kloostertuin waar dit soort gieters een uitkomst geweest zullen zijn.

In de zestiende eeuw kwam in de regio de groenteteelt op, wat de aanleg van eigen moestuintjes zal hebben bevorderd. Toen de ruimte binnen de stad door de bevolkingsgroei te beperkt werd, werden begin zeventiende eeuw moestuinen en siertuinen vlak buiten de stadspoorten aangelegd. Ook gewone burgers hadden hier zogeheten warmoestuintjes om te 'gardenieren'. En voor iemand met groene vingers kwam de Alkmaarse gieter dan zeker van pas!

De Alkmaarse Bloemenklok

Tijd kost letterlijk geld

Emmie Sijnders

De Alkmaarse Bloemenklok

Tijd kost letterlijk geld

Sinds 2 juli 2009 is de oude Bloemenklok terug als markant punt in de Alkmaarder Hout. Door de in 1931 opgerichte klok kon Alkmaar zich jarenlang meten met toeristische trekpleisters als Parijs en het Zwitserse Interlaken, de enige twee andere steden met dergelijke klokken. Het gaf de stad iets unieks, iets om trots op te zijn. Toch was de relatie tussen stad en klok vanaf het begin al moeizaam. Zowel de locatie als de hoge onderhoudskosten zorgden voor terugkerende discussies. De klok verdween uiteindelijk jarenlang uit het Alkmaarse straatbeeld. De levensloop van de klok verliep dus niet helemaal zoals de bedenkers het voor ogen hadden gehad.

Al in 1928 waren er vergevorderde plannen om een Bloemenklok in Alkmaar te realiseren om zo één van de weinig aantrekkelijke plantsoenen te verbeteren. De plantsoendienst had het al in de begroting opgenomen en beraadde zich

op een juiste locatie. De Bergerhout leek geschikt, maar een stuk grond aan de Kruislaan had de voorkeur omdat het een ideale plek leek om in het kader van werkverschaffing een tuin aan te leggen. In die aanleg zou dan een 'bloemenhorloge' kunnen worden opgenomen. Volgens de plantsoendienst zou het geheel een nieuwe attractie vormen die, wanneer het bij de Hout wordt gevoegd, dit gedeelte van het park noemenswaardig zou verbeteren.

Om de kosten zo laag mogelijk te houden wilde de plantsoendienst een liggende klok. Deze was in onderhoud goedkoper dan een klok op een hellend vlak omdat planten op schuine ondergronden sneller zouden uitdrogen. Hoewel er dus in 1928 al concrete plannen waren, duurde het maar liefst nog drie jaar voordat er ook daadwerkelijk een Bloemenklok kwam. De plotselinge crisis van 1929 kan hiervan de oorzaak

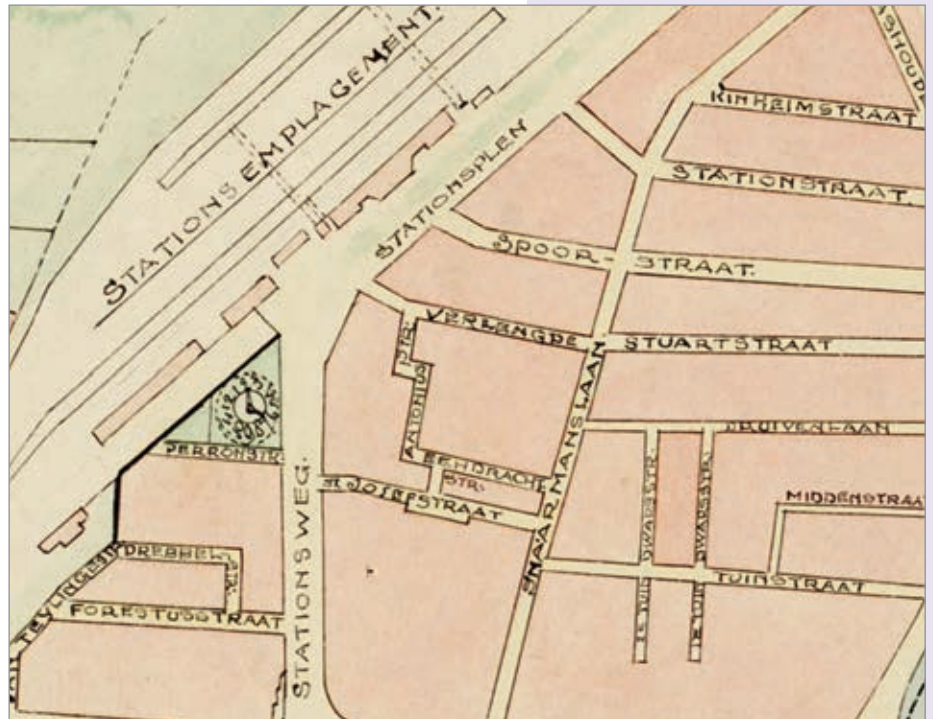
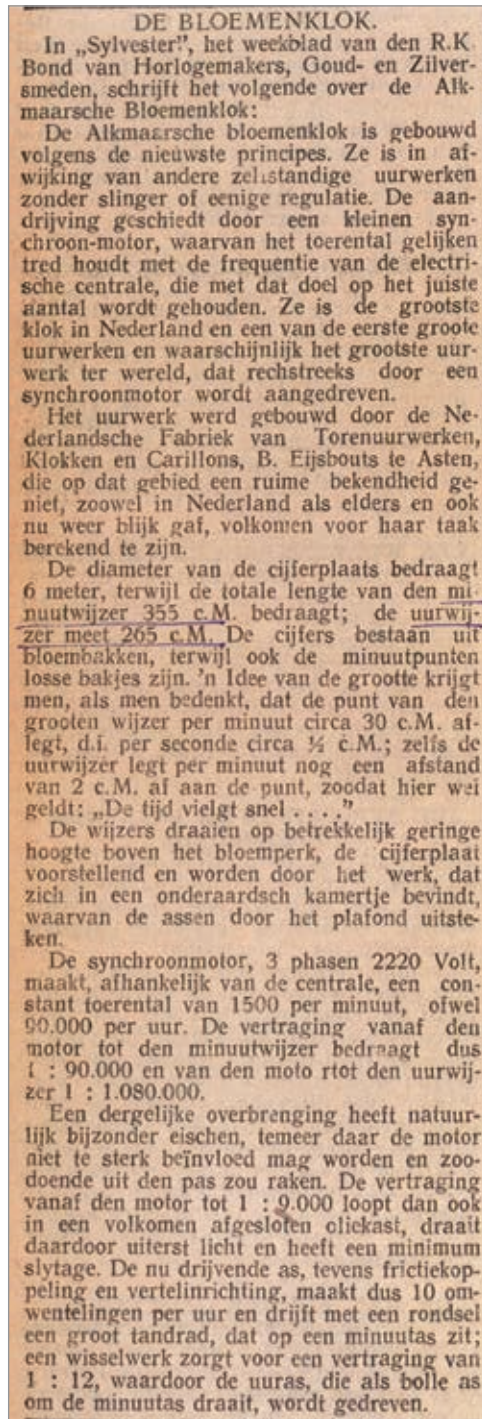

De Bloemenklok kort na de ingebruikname op 2 juli 2009.

zijn geweest. Toch werd de definitieve locatie uiteindelijk niet de beoogde plek op de Kruislaan.

De Stationsweg

Begin jaren dertig wilde de gemeenteraad de Stationsweg verbeteren. Hierin

Uitsnede van een plattegrond van Alkmaar uit 1936 waarop de Bloemenklok aan de Stationsweg was ingetekend.

Artikel uit de Alkmaarsche Courant van 2 mei 1931.

lag een nieuwe kans voor de nog steeds niet gerealiseerde Bloemenklok. Deze zou in de verbeteringen een belangrijke rol kunnen spelen. Tevens had het college van burgemeester en wethouders het idee dat de klok een ware toeristische trekpleister zou gaan worden. Deze gedachte gaf uiteindelijk de doorslag voor de daadwerkelijke oprichting.

Burgemeester W.C. Wendelaar, wethouders en een groot deel van de gemeenteraad werden al enthousiast bij het idee dat Alkmaar straks de enige Nederlandse stad met een Bloemenklok zou zijn en dat het zich internationaal kon meten met steden als Parijs en Interlaken. Protest van raadslid Bakker dat een dergelijke luxe-uitgave in tijden van crisis niet juist was vond daarom geen gehoor. De burgemeester en de meeste raadsleden waren ervan overtuigd dat de klok zou bijdragen aan meer vreemdelingenverkeer naar Alkmaar en op den duur dus geld zou opleveren. 'De cost gaet voor de baet uyt', zo stelde de burgemeester.

Prijsvraag

Om de aanleg van de Bloemenklok in 1931 extra onder de aandacht te brengen zette de plantsoenendienst een prijsvraag uit. Degenen die bij benadering het totaal aantal plantjes en het aantal gele plantjes wist te raden zouden een bloemenbed in hun tuin winnen. Mevrouw Stoutjesdijk van de Voordam schatte het totaalaantal plantjes op 4225 en lag daarmee het dichtst bij de werkelijke 4317. De heer Rodenburg van de K. van der Veerstraat zat met zijn schatting van 2930 gele plantjes het dichtst bij het werkelijke aantal van 2634. Dat raden een lastige opgave was bleek wel uit de sterk uiteenlopende schattingen van 590 plantjes tot maar liefst 110.900!

Anonieme foto van de Stationsweg ruim vóór de grote renovatie van 1931.

De opening van de elektrische treinverbinding tussen Alkmaar en Amsterdam in mei 1931 was een geschikt moment om de Bloemenklok aan de Stationsweg feestelijk in gebruik te nemen. De voorstanders zagen het al voor zich; een grote klok met een wijzer van wel drie meter lang die van ver te zien zou zijn. Gehaaste passanten konden daardoor aan het begin van de Stationsweg al zien hoeveel tijd ze nog hadden. Raadslid Sietsma vond die redenering maar onzin. Er was toch al een stationsklok? Hij zag de klok liever in de Bergerhout geplaatst of in 'de Hout bij de Vest'. Ook collega Govers vond de Stationsweg geen logische keuze. Mensen zouden er te dicht langs en te snel voorbij rijden. Het talud bij de

Molen van Piet leek hem een geschiktere locatie, gezien de hoeveelheid vreemdelingen die daar reeds een bezoek aan bracht. Ook raadslid Woldendorp kwam nog met een suggestie: de villa van Bosman, oftewel Huize Voorhout. Deze ideeën vonden geen weerklank. Op 1 maart 1931 werd met 12 tegen 5 stemmen de locatie aan de Stationsweg gekozen. Een latere petitie van 76 bewoners van de Spoorstraat om de klok bijvoorbeeld tegenover de ingang van de Spoorstraat of op de Geestersingel of bij de Helderseweg te plaatsen mocht ook niet baten. De raad kon niet weten dat het meningsverschil over de locaties een voorbode zou zijn voor een slepende discussie die zelfs tot in de eenentwintigste eeuw zou voortduren en waarbij de Molen van Piet altijd werd genoemd.

Eerste problemen

Om op tijd klaar te zijn voor de feestelijke opening van de elektrische spoorverbinding moest het plan in twee maanden worden gerealiseerd. Het bleek geen utopie. Op 13 mei, 2 dagen voor de ingebruikname van de elektrische treinen, kwam de klok gereed. Het was de kers op de taart van de verbeterde Stationsweg met nieuwe bestrating en trottoirs. Alkmaar bezat sindsdien (volgens de Alkmaarsche Courant) de grootste klok in Nederland en de grootste klok ter wereld met een synchronomotor. De stad kon met trots haar bezoekende vreemdelingen ontvangen. Het attractieve doel van

De Bloemenklok aan de Stationsweg in volle bloei. Fotograaf onbekend. Hiernaast: Buiten het bloeiseizoen was de Bloemenklok voorzien van gekleurde steentjes. Fotograaf onbekend.

de klok werd uiteindelijk wel gehaald. In augustus 1931 berichtte de Alkmaarsche Courant dat in het boek *Uitstapjes door Nederland* ook de Bloemenklok stond vermeld. Toch was een positief bericht als deze een zeldzame.

Na de oprichting kwam de klok namelijk meerdere keren in de krant omdat het uurwerk weer eens stilstond of omdat het geheel er niet mooi bij lag. Dat was ook het geval toen in 1937 een briefschrijver stelde dat het geheel beter 'steentjesklok' genoemd kon worden. Ook was hij het helemaal niet eens met de locatie. Opnieuw kwam een oude bekende langs: de Molen van Piet. Die plek leek hem logischer, zeker nadat de weg daar verbreed en geasfalteerd was. Uiteraard was er van verplaatsing zo kort na de aanleg geen sprake. Daarover zou pas na de Tweede Wereldoorlog serieus gesproken worden.

Vanaf 1943 had de klok stilgestaan vanwege bezuinigingen. Ook aan de aanplanting was niets meer gedaan. Nadat de oorlog teneinde was gekomen moest de attractie weer in ere worden hersteld, zo vond het college van burgemeester en wethouders in juli 1945. Zelfs verplaatsing werd als optie genoemd, waarbij opnieuw de zinnen werden gezet op het talud van de stadswal bij de Molen van Piet. Maar door te hoge kosten zag de gemeente af van zowel verplaatsing als volledig herstel. Toch moest het terrein bij het station onder handen worden

Anonieme foto van de Stationsweg na de verbeteringen van 1931. Rechts aan het eind van de straat ligt de Bloemenklok.

genomen omdat de gemeente volgens de huurovereenkomst met de NS verplicht was het behoorlijk te onderhouden. Het terrein van de niet werkende klok moest in ieder geval opgeknapt worden. Een goedkope oplossing was het geheel met gekleurde steentjes weer knap te maken. Zo wilde men voorkomen dat het terreintje er weer net zo armoedig uit zou komen te zien als in 1930. Het college zal uiteindelijk toch gedacht hebben dat een niet-werkende klok een vreemd aangezicht gaf; in januari 1946 besloot het alsnog de klok in werking te stellen met bijbehorende beplanting. Vanaf mei 1946 tikte het klokje dus weer boven een fleurige bloemendecken. Tot de herinrichting van het stationsplein in 1951.

*De nieuwste techniek
De Bloemenklok kreeg in 1931 een toen zeer moderne aandrijving in de vorm van een kleine en licht lopende synchronomotor, die continu zachtjes draaide. Via de tandwielen van het ondergrondse uurwerk werden de wijzers op juiste snelheid gehouden, zodat deze in precies een uur tijd een compleet rondje aflegden. Sinds 2009 wordt het uurwerk uit 1931 aangestuurd door -uiteraard- een computer. Deze schakelt elke minuut de motor even in, om de tandwielen een stukje in beweging te zetten. Hierdoor zie je de wijzers zichtbaar een stapje-verspringen. Dit heet een stap-penmotor. Uurwerkmaker Toine Daelmans heeft deze techniek aangebracht.*

Drie dames kijken naar de Bloemenklok met nieuwe wijzers kort na het herstel. Anonieme foto van 1946.

Verplaatsing naar de Harddraverslaan

In 1951 stelde de gemeenteraad vast dat door de herinrichting van het terrein bij het station de Bloemenklok op die plek niet gehandhaafd kon worden. Hoewel tijdens de oprichting en in 1945 zo vaak was gesproken over de Molen van Piet als goede plek, begon de hele discussie over de nieuwe juiste locatie weer van voor af aan.

De directeur van Openbare Werken gaf de eerste aanzet. Hij stelde voor de klok naar de Harddraverslaan (Wilhelmina-

laan) te verhuizen, op de plek van de Maclaine Pontvaas. Die vaas zou dan verplaatst moeten worden naar de Rippingbank. Deze plek was volgens hem het meest geschikt omdat de Hertenkamp in de zomer veel toeristen aantrok. Plaatsing bij de Molen van Piet zag de directeur niet zitten, vanwege het verkeer en om esthetische redenen. Burgemeester H.J. Wytéma nam het advies over en het voorstel ging naar de gemeenteraad.

Op 19 april stond de verplaatsing daar op de agenda. Er was direct al verontwaardiging over het feit dat er door gemeentewerken reeds een talud was gemaakt op de beoogde plek aan het eind van de Harddraverslaan. Naar het idee van enkele raadsleden leek het alsof de nieuwe locatie min of meer vast lag en dat de raad buitenspel was gezet. De burgemeester die de vergadering voorzat ontkende dat stellig.

De aanwezigheid van die heuvel had volgens hem te maken met overtollige grond van een bouwproject dat over heel Alkmaar werd verspreid. Hij verzekerde de raad dat zij nog alle inspraak zou hebben. Daarmee begon de discussie waarbij nog

De Maclaine Pontvaas (burgemeestersvaas) op haar eilandje voor de ingang van de rooms-katholieke begraafplaats St. Barbara. De vaas was in 1925 naar dit bloemenperk verplaatst, maar moest in 1951 ruimte maken voor de Bloemenklok. Anonieme foto uit circa 1930.

Raadslid Sietsma en enkele andere raadsleden zagen het talud onder de Molen van Piet bij de Heilooërbrug als de meest geschikte locatie voor herplaatsing van de Bloemenklok. Anonieme foto eind jaren dertig.

drie extra locaties werden voorgedragen. Raadslid Holzmüller-Teengs zag de locatie van het kruithuisje tegenover het Gerechtshof aan de Geestersingel als ideale plaats. Zij voelde zich hierin gesteund door een ingezonden brief in de Alkmaarsche Courant die deze locatie ook voorstelde. Die plek had als voordeel dat het goed te zien was voor passerende toeristen en dat automobilisten op afstand de klok konden bekijken. Het zou absoluut geen gevaar voor het verkeer opleveren. Holzmüller voelde misschien wat weerstand tegen haar voorstel, want ze meldde direct na haar betoog dat ze als tweede keus de Molen van Piet had. Na haar nam raadslid Wiese het woord en kwam met zijn suggestie voor plaatsing achter de muziektent in de Hout. Daar kwamen volgens hem ook toeristen en werden regelmatig sportevenementen georganiseerd. Ten slotte was het de beurt aan raadslid Sietsma. Hij pleitte al sinds 1931 voor plaatsing bij de molen. Hij gebruikte zijn spreektijd goed om de rest van de raad ervan te overtuigen dat zijn ideale plek ook de enige juiste plek was. Eerder geopperde bezwaren van verkeersonveiligheid vond hij niet

van toepassing en weerlegde die dan ook energiek. De Molen van Piet was net zo attractief als de klok en die molen leverde toch ook geen verkeersgevaar op? Na zijn betoog liet zijn gehele fractie van vijf personen weten de voorkeur te hebben voor herplaatsing op het talud van de stadswal ten zuidoosten van de Molen van Piet.

Sietsma kon voorzitter Wytema niet overtuigen. De burgemeester bleef bij zijn standpunt dat een klok bij de molen de verkeersveiligheid niet ten goede zou

Ansichtkaart van de Kennemersingel gezien vanaf de Bergerhout richting de Molen van Piet omstreeks 1920. Links het bolwerk met het kruithuisje. Voor raadslid Holzmüller-Teengs was dit de meest geschikt plek voor herplaatsing van de klok. Uitgever J.H. Schaefer.

Anonieme foto van de situatie op het plein voor de ingang van begraafplaats St. Barbara rond 1902. Vijftig jaar later zou hier de Bloemenklok komen te liggen.

komen. Om dat te illustreren vertelde hij over zijn ongeluk in Frankrijk waarbij hij was afgeleid door het kijken naar de bewegwijzering en daardoor een andere auto aanreed. De Kennemerstraatweg was op het besproken stuk niet recht maar bochtig, lag in de nabijheid van water en had veel kruispunten en geen afzonderlijk rijpad. Door de afleidingsfactor van een klok aan een dergelijke verkeersweg zag de burgemeester plaatsing bij de molen niet zitten. Tot slot droeg Wytéma een esthetisch bezwaar aan: een twintigste-eeuws object was niet gepast op een eeuwenoud bolwerk.

De beurt was weer aan de raad. Volgens raadslid Eriks ging het esthetische bezwaar niet op. De klok zag er meer uit als een bloemenperk en daarvan waren

er genoeg op de stadswal. Raadslid Van der Borden merkte op dat hij de zorgen omtrent het verkeer niet met Wytéma deelde, maar dat hij de Harddraverslaan het mooist vond. En hoewel Holzmüller toegaf de Molen van Piet de mooiste locatie te vinden, pleitte ze om verkeers-technische redenen toch voor de locatie van het kruithuisje.

De invloed van burgemeester Wytéma

Na alle voors en tegens te hebben gehoord wilde de voorzitter het voorstel van de fractie van Sietsma in stemming brengen. Het stevige aandeel van voorstanders van de Molen van Piet in de discussie doet vermoeden dat die locatie op veel steun kon rekenen. Toch werd het voorstel-Sietsma met 13 tegen 8 stemmen verworpen. Voorzitter Wytéma

De Hout met de Kruislaan (huidige Prinses Julianalaan) en de Wilhelminalaan (Harddraverslaan) midden onderin. Met het getal 11 wordt de locatie van de muziektent aangegeven. Nummer 12 staat voor het Centraal Ziekenhuis, het huidige MCA. Detail van de 'Plattegrond van Alkmaar'. A. Sietsma, ca. 1925.

stelde dat na deze stemming het voorstel voor de Harddraverslaan indirect met dezelfde stemverhouding was aangenomen. Een tweede stemming leek hem dus niet meer nodig. Protest van Sietsma hiertegen bleek zinloos.

Rekening houdend met het feit dat sommige raadsleden tegen het voorstel van Sietsma hadden gestemd omdat zij aan een andere locatie de voorkeur gaven, zonder dat dit per se de Harddraverslaan was, maakt Sietsma's protest enigszins terecht. Zoals gezegd hadden Holzmüller en Wiese nog andere locaties geopperd. Zij zullen misschien niet de enige raadsleden zijn geweest die voor het kruithuisje of de muziektent zouden hebben gestemd. Als zij met nog één ander raadslid hadden meegedaan aan de stemming over de Harddraverslaan, dan was ook dat voorstel met 10 tegen 11 stemmen verworpen. De actie van burgemeester Wytema is daarom een drastische geweest in de geschiedenis van de Bloemenklok.

Door als voorzitter tijdens de gemeenteraadsvergadering sterk te pleiten voor de Harddraverslaan (en tegen de molen)

én vanwege zijn beslissing geen tweede stemming te doen, heeft Wytema een belangrijke stempel gedrukt op de besluitvorming omtrent de Bloemenklok en is de huidige locatie definitief geworden. Het is daarom wel een saillant detail dat de voordelen die Wytema zag in de aanwezigheid van sportevenementen uit-

De Bloemenklok in aanleg in 2009.

Dankzij oude foto's konden de huidige wijzers weer naar het eerste model worden nagemaakt. De cijfers zijn ten behoeve van de zichtbaarheid en stevigheid groot en van polyester gemaakt, in een passende vormgeving.

eindelijk helemaal geen voordelen bleken te zijn. De latere aanwezigheid van het AZ-stadion had op den duur juist de verdwijning van de klok tot gevolg.

Nog één maal is geprobeerd de plaatsing bij de Harddraverslaan ongedaan te maken: het bureau voor vreemdelingenverkeer 'Alcmaria' schreef in 1953 een brief aan de gemeente waarin het stelde de keuze voor de rustieke Hout wel te begrijpen, maar toch te pleiten voor een betere en waardige plaats. Tevens vroeg het zich af of deze attractie niet zichtbaar kon worden gemaakt voor de honderdduizenden bezoekers die tijdens de grootse feesten vanwege 700-jaar stadsrechten naar Alkmaar zouden komen. Met verplaatsing zou ook het doel van tijdsaanduiding weer tot zijn recht komen. Uiteraard reageerde de gemeente afwijzend. Twee jaar na verplaatsing zou het niet weer met de klok gaan slepen. Zo lag de klok dus vanaf 1951 op een schuin talud aan het einde van de Harddraverslaan voor de ingang van de rooms-katholieke begraafplaats Sint Barbara. Jarenlang gaf het de tijd aan

voor recreanten in de Hout en menig persoon zal zich de klok uit die tijd wel herinneren.

Vandalisme

In de jaren '70 domineerde het voetbal in de Hout steeds meer. AZ, die in 1954 het stadion aan de Sportlaan als thuisbasis kreeg, werd een heuse profvoetbalclub. De eerste grote opstootjes tussen politie en hooligans waren een feit. En ook het daaraan gerelateerde voetbalvandalisme ontbrak niet. De Bloemenklok ontkwam door haar ongelukkige ligging niet aan vernielingen. Meermalen werden de wijzers verbogen of raakte het raderwerk beschadigd door het terugdraaien van de tijd. Dit had tot gevolg dat tussen 1982 en 1984 de klok stil stond. In 1984 probeerde de gemeente het opnieuw: met behulp van afrikaantjes, ijsbloemen en begonia's was het wapen van Alkmaar in bloemen te zien en ook de klok mocht weer lopen.

Maar weer ontkwam het niet aan vernieling. De klok telkens repareren kostte de gemeente uiteindelijk te veel geld en ze besloot het geheel niet meer te herstellen. De wijzers werden weggehaald, het uurwerk verwijderd en de toegang tot de onderruimte geblokkeerd door een laag aarde. Het talud was leeg, er groeiden enkel wat planten en onkruid. In de lege ruimte waar het raderwerk ooit huisde vonden daklozen een droog en windvrij onderkomen.

Mislukte pogingen en nieuw leven

Hoewel de Bloemenklok na de jaren tachtig jarenlang geen deel meer uitmaakte van de Hout, bleef dit stukje in de volksmond nog wel de Bloemenklok genoemd worden. In 1996 wilde men de klok toch opnieuw weer een kans geven. Door in ieder geval weer plantjes te plaatsen moest er een begin worden ge-

Bedacht op vandalisme

De huidige Bloemenklok is bedacht op vandalisme. De wijzers glijden namelijk over metalen ringen waar ze met een haak aan vast zitten. Zo kunnen ze niet naar beneden of omhoog worden omgebogen. Ze zijn evengoed makkelijk demontabel wanneer de beplanting wordt vervangen. De uurwerk-as heeft bovendien een slipkoppeling, waardoor bij moedwillig doordraaien of vasthouden van de wijzers, het uurwerk los komt te staan op zijn onderstel en gespaard blijft. De stadsuurwerkmaker, Boris Stiensma, onderhoudt het uurwerk en zorgt ervoor dat de klok na versterking door onverlaten weer op tijd loopt.

maakt aan herstel. Op den duur zouden dan eventueel de wijzers ook teruggeplaatst kunnen worden. De kosten van dit alles werden geschat op 25.000 gulden. De klok kwam er uiteindelijk niet. In 1998 stelde het bestuur van Stichting Cultuurpark voor om het ongebruikte talud weg te halen ten gunste van de zichtlaan over de Wilhelminalaan. Wanneer de verhoging zou worden weggehaald was er weer vrij uitzicht op het toegangshek en de kapel van begraafplaats Sint Barbara. De begraafplaats zou op die manier beter tot zijn recht komen. Het idee vond geen doorgang. Het verhoogde eilandje bleef liggen.

Naar aanleiding van het aanstaande 400-jarig bestaan van de Alkmaarder Hout in 2007 kwam aan het begin van de eenentwintigste eeuw uiteindelijk weer een oproep de klok in ere te herstellen. Initiatiefnemer was de Alkmaarder Carlo Tamis die contact zocht met de gemeente. De lokale partij OPA was enthousiast over het initiatief. Men hoefde toch geen rekening meer te houden met de aanwezigheid van het voetbalstadion: AZ verhuisde in 2006 naar het nieuwe stadion tegen de ringweg.

Op donderdag 2 juli 2009 werd de nieuwe klok om 14.30 uur op haar oude stek in de Hout in gebruik gesteld door voormalig hoofd Monumentenzorg van de gemeente Alkmaar, Piet Verhoeven. Het project kon gerealiseerd worden door giften van het Alkmaarse bedrijfsleven en het MCA. Sindsdien kunnen de bezoekers van de Hout en de fietsers richting de Zandersweg in één oog opslag zien hoeveel tijd ze nog hebben. Maar, zoals we gezien hebben, zullen we nooit precies weten hoeveel tijd de klok zelf heeft.

Boven: De ondergrondse uurwerkruimte zoals die werd aangetroffen in juni 2008. Onder: Signatuur van de fabrikant.

Kleurenfoto's
Boris Stiensma.

Speeltijd

Peter Bitter

Speeltijd

Door onderzoekers werd wel eens geopperd dat ouders zich vroeger minder hechtten aan pasgeboren baby's, als reactie op de enorm hoge kindersterfte. Tot in de 19de eeuw overleed namelijk zo'n 40% of meer van alle baby's, peuters en kleuters! In haar beroemde onderzoek naar kinderspeelgoed en mentaliteit toonde Annemarieke Willemsen echter aan, dat kinderen vanaf de Middeleeuwen al net zoveel speeltijd hadden en liefde ontvingen als tegenwoordig. Zij onderzocht daarvoor afbeeldingen, schriftelijke bronnen en talrijke archeologische vondsten.

Speelgoed wordt bij opgravingen veel gevonden. Er was een grote variatie aan spellen, wat ook is te zien op prenten en schilderijen zoals het beroemde werk *De kinderspelen* van Pieter Bruegel. Het opgegraven materiaal is zelfs maar een fractie van wat er ooit is gebruikt. Veel is immers niet bewaard gebleven als gevolg van de vergankelijkheid van hout en metaal, het re-cyclen van metaal en glas, het verstoken van hout in het haardvuur en dergelijke. In Alkmaar komen de meeste vondsten uit het huisafval in 16de- tot 18de-eeuwse beerputten. Uit eerdere perioden komen de vondsten vooral uit afvalkuilen, waterputten en ophogingslagen. Uit archiefbronnen en deze archeologische vondsten weten we dat door jong en oud veel buiten werd gespeeld.

Sommige bal- en kegelspellen werden door alle leeftijden gespeeld. Maar het grootste deel van het gevonden speeltuig is duidelijk bestemd voor kinderen. Veel van het speelgoed kennen we nog, veelal vervangen door een moderne versie. Zoals steengoed knikkers, houten draaitol-

Rechts: 17de-eeuwse kolfstok met bal.

Onder: Twee loden bikkels, een loden zoemer en een holle werpkoot.

len en -nu minder populair- drijftollen, die met een een zweepje werden aangedreven. Wat vroeger veel werd gedaan en nu uit het straatbeeld is verdwenen zijn de behendigheids- en werpspelletjes met van botjes gemaakte bikkels en koten. Jongleren deed men met zogeheten timpen; houten aangepunte stokjes. Zoemers klonken her en der op straat; door een touwtje rond te zwieren met speciaal gevormde loden plaatjes en snorreboten -een doorboord bot- eraan, ontstond een zoemend geluid. Vogelfluitjes van witbakkend aardewerk worden ook als kinderspeelgoed beschouwd. Er is een grappige spaarpot uit de 17de eeuw opgegraven in de vorm van een haan met in de staart een fluitje.

Kolfspel

Uit twee vindplaatsen zijn houten kinderkolfstokjes opgegraven, onder andere een compleet exemplaar van 52 cm lang. Het kolfspel was een door jong en oud veelvuldig bedreven buitenspel. Het ontstond rond de twaalfde eeuw in Frankrijk en werd ook in Nederland al in de Middeleeuwen gespeeld. De deelnemers moesten een bal met behulp van een stok met zo weinig mogelijk slagen in een doel slaan. Het spel werd in de open lucht gespeeld en het ging er soms wild aan toe. Rondvliegende ballen veroorzaakten regelmatig schade. In 1599 sloeg de schooljongen Jacob Cooren mis met zijn 'colfstok' en raakte in plaats van de bal de herbergier van het Gulden Vlies, Jan Jansz Snijer, met dodelijk gevolg.

Kolven werd bij voorkeur gedaan op open terreinen in de stad. De Hollandse steden waakten er streng voor dat de kolvers uit de buurt van de kerken bleven, vanwege de kans op schade aan de kerkramen en de verstoring van de kerkdienst door het geschreeuw en 'getier' waarmee het spel vaak gepaard ging.

Grote kinderen spelen binnen Uiteraard speelden ook volwassenen vaak spellen. Uit 17de- en 18de-eeuwse lijsten met zogenaamde 'boedelinventarissen', die vaak notarieel werden vastgelegd bij erfenissen, weten we dat in modale en rijke huishoudens regelmatig speelborden en speeltafels aanwezig waren. Bij opgravingen vinden we soms speelstukken, dobbelstenen, dominostenen en dergelijke die duidelijk bedoeld zijn voor volwassenen. Een van de vondsten is een veelhoekige benen draaitol met op de zijkant de letters SABNT. Deze werd gebruikt bij een kaartspel (Spelen, Allen trekken, Betalen, Dubbel, Niet trekken, Trekken). Net als dobbelstenen zijn deze gokspellen natuurlijk alleen voor de groten bedoeld.

Een benen lettertol met de letters SABDNT hoorde bij een kaartspel voor volwassenen.

Links: Twee drijftollen met er tussen een draaitol.

Poppenhuizen

Meisjes leerden met hun poppen en poppenhuizen huishoudelijke werkzaamheden en de verzorging van kinderen. In de rijkste huishoudens stonden dure poppenhuizen waar je in Alkmaar destijds een doorsnee ècht huis voor kon kopen. Vreemd genoeg is er heel weinig bekend van de goedkope poppenhuizen. In Alkmaar is een steekproef genomen van 451 boedelinventarissen uit de periode 1680 tot 1740 en hierin wordt slechts twee keer een poppenhuis vermeld. Mogelijk zijn ze door de lage waarde niet in de lijsten genoteerd.

De poppenhuizen werden ingericht met 'poppegoed' ofwel miniatuur huiraad. Dit werd ook wel zonder poppenhuis gebruikt en het is de vraag of dat niet het meest voorkwam. Zilveren poppegoed wordt vermeld in 59 van de inventarislijsten -het is onbekend of ze alleen voor de pronkkast waren of dat er ook mee gespeeld mocht worden. Poppegoed van koper wordt slechts heel zelden vermeld en eenmaal 'mandewerk'. Tin, aardewerk en glas wordt nergens vermeld. Maar uit de archeologische vondsten weten we dat ze destijds talrijk in de Alkmaarse huizen aanwezig zijn geweest.

Onder: Miniatuurservies uit circa 1675-1825: linksboven tinnen bokaal en bord, komfoor, kom, vuurschaal en theepot; rechtsboven een houten kom, een kopje van Engels of Delfts industrieel rood aardewerk, een kan van Westerwald steengoed, een vaas en fles van Chinees porselein; linksmidden een dekselpot, een pispot, een vergiet en een kopje van faience, linksonder een rood aardewerken kookpot en theepot met deksel; rechts een komfoor, een steelkom en een spuwpot van Fries bruinegevekt wit aardewerk, een theestoojfe met theepot met deksel van wit aardewerk met groene glazuur.

De oplossing was de aanleg van speciale kolfterreinen, die al spoedig in, of beter buiten, alle steden te vinden waren. Deze waren bestemd voor volwassenen. In Alkmaar werd rond 1600 een echt 'colfveld' aangelegd op de Rojaale of Kolverslaan, de huidige Harddraverslaan. In de loop van de achttiende eeuw werd een nieuwe variant van het kolven populair, die gespeeld werd op korte kolfbanen, meestal bij herbergen en soms waren de banen overdekt. De kolfbaan was een houten bak met lage opstaande rand. Op de kaart van de Alkmaarder Hout uit 1765 zien we bij de herbergen vaak een kolfbaan.

In de negentiende eeuw werd de kolf-sport in Alkmaar verdrongen door het kegelen en biljarten. Dat wil niet zeggen dat de sport uitgestorven zou zijn: in West-Friesland en ook elders in Nederland wordt het kolven ook vandaag de dag nog beoefend. Wat velen niet zullen weten is dat allerlei dagelijkse

uitdrukkingen stammen uit de kolf sport, bijvoorbeeld ‘de eerste klap is een daalder waard’, ‘het is een kolfje naar zijn hand’, ‘met de natte vinger’ en ‘paal en perk stellen’.

Harddraverij

De harddraverij te paard was in de negentiende eeuw zeer populair. Het was niet zozeer spel alswel sport. In Alkmaar vonden de wedstrijden plaats in de Alkmaarder Hout. Als wedstrijdparcours werd gebruik gemaakt van een van de grote wandellanen, de ‘Rojale of Kolverslaan’. In die tijd werd inmiddels op overdekte banen gekolfd. In de loop der tijd werd de laan vanwege de wedstrijden zelfs omgedoopt tot Harddraverslaan. De vroegste vermelding van een hard-

draverij in de Hout dateert van 1825. De draverij werd door de gemeente georganiseerd met als hoofdprijs een zilveren koffiekkan ter waarde van f 250,-. We krijgen de indruk dat de wedstrijden vanaf 1825 ieder jaar werden gehouden: in de kranten uit die tijd wordt steeds gesproken over de ‘jaarlijksche’ harddraverij.

Er is een prachtige prent bewaard gebleven van de harddraverij van 1834. Deze wedstrijd werd gehouden op 10 juli van dat jaar. De hoofdprijs was een zilveren vaas, opnieuw beschikbaar gesteld door de gemeente Alkmaar. De deelnemende paarden werden eerst gekeurd op het Doelenveld. Paarden die al twee of meer keren een prijs hadden gewonnen in Alkmaar, werden niet toegelaten.

Prent ‘Harddraverij in het bosch van Alkmaar’. J.B. Clermans, ca. 1830. De winnaar van de harddraverij in de Hout wordt toegejuicht. Op het podium rechts staat een heer klaar om de beker uit te reiken.

Hiernaast boven: Twee kegels uit de 18de eeuw en een fragment van een kinderkolfstok uit circa 1700.

Een 18de-eeuws paard (het houten onderstel ontbreekt) en vroeg-17de-eeuwse poppenwagen.

De harddraverij werd gewonnen door het paard 'de Reus' van een zekere Van der Hoop. Heel veel mensen waren komen kijken, ook van buiten Alkmaar.

Met dank aan

Jan Klinkert voor het beschikbaar stellen van zijn archiefonderzoeken naar boedelinventarissen.

Harry de Raad voor zijn aanvulling over het kolfspel en de harddraverij.

Literatuur

P. Bitter, *Toying with miniatures. Finds of 'doll's-house items' from Alkmaar*, in: H. Clevis (ed.), *Medieval Material Culture. Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle 2009, 47-65.

P. Bitter, P., *Young in old Alkmaar*, in: M. Gläser (red.), *Lübeker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, VIII: Childhood and adolescence*, Lübeck 2012.

J. Pijzel-Domisse, *Het Hollandse pronkpoppenhuis. Interieur en huishouden in de 17de en 18de eeuw*, Amsterdam/Zwolle 2000.

A. Willemsen, *Kinder delijt. Middeleeuws speelgoed in de Nederlanden* (Nijmeegse Kunst-historische Studies VI), Nijmegen 1998.

voor de wedstrijd was het parcours verbreed, zodat meer mensen de wedstrijd konden volgen. In 1850 stelt de gemeente als de prijs een met zilver gemonteerd compleet Tilbury-sportrijtuig beschikbaar. De aanmoedigingsprijs dat jaar was een met goud gemonteerde zweep. In 1864 vonden zelfs twee wedstrijden plaats. De eerste op 29 augustus in de 'Groote- of Kolvernierslaan'. Er deden zestien paarden aan mee. De prijs was een kristallen met zilver gemonteerde fruitschaal. Een tweede wedstrijd vond plaats op 14 september van hetzelfde jaar, dit keer in de Geesterhout. Het geld voor de harddraverij was verkregen door een geldinzameling bij de inwoners. Ook aan deze wedstrijd werd door zestien paarden deelgenomen. De hoofdprijs

was een zilveren olie- en azijnstel. Winnaar was het paard Susanna van de heer C. Paarlberg uit de Zijpe. Overigens reden de eigenaars niet zelf op hun paarden; er werden professionele pikeurs ingezet.

In 1869 werd ter gelegenheid van de Ontzetviering een harddraverij georganiseerd. Men herhaalde dit in 1873, tijdens de viering van 300 jaar Ontzet. De wedstrijd werd gehouden op 10 oktober. Er werd aan deelgenomen door maar liefst 28 paarden. De prijs was een pendule. De harddraverijen werden vrijwel jaarlijks gehouden tot en met 1934. Daarna verhuisden de wedstrijden naar het gemeentelijk Sportpark. Nog één keer lezen we van een harddraverij op de oude locatie in de Harddraverslaan en wel tijdens de Ontzetviering van 1949.

Bedrijvig groen
Van bleekvelden en lijnbanen

Nancy de Jong

Bedrijvig groen Van bleekvelden en lijnbanen

Wanneer je aandachtig kijkt naar de gedetailleerde oude stadskarten dan zie je vaak dat in en buiten de stad stukken groen speciaal zijn ingericht voor bedrijven. Zo zijn de blekerijen te herkennen aan de rechthoekig getekende lappen en neergelegde kledij op een veld of in een tuin. Ook de touwmakerijen maakten gebruik van begroeiing. Hier stonden lange rijen bomen, waar het touw langs werd gespannen.

Gras en zon als bleekmiddel

Deze bleekvelden, ook wel 'de bleek' genoemd, waren grote en kleine weides met kort gras waarop het linnen werd uitgespreid om te bleken in de zon. Hier werd het nieuw geweven linnen gebleekt en ook het linnen wasgoed. Nadat linnen uit de was kwam, zag het vaak nog groezelig en het rook nog onfris. Het bleken was hier een goed middel tegen.

Het linnen werd op het gras 'gehaagd' of wel vastgepind met houten pennen, tegen het opwaaien. Hierna moest het

Boven: De binnenplaats van het Wildemanshofje aan de Oudegracht, gezien naar de regentenkamer boven de ingang. Enige vrouwen bezig op het bleekveldje. Op de pomp een tuinvaas. Detail van Cornelis Pronk, 1729.

Onder: Uitsnede uit de kaart van Cornelis Drebbel 1597. Deze blekerij was gelegen aan het westelijk deel van de Nieuwlandersingel. Nu herinnert de naam van het kleine straatje, het Blekerslaantje, dat parallel aan dit deel van de Nieuwlandersingel loopt nog aan de blekerij die hier ooit gelegen was.

linnen voortdurend nat houden. De bleker gebruikte daarvoor een speciale lange waterschep met gebogen blad om het water ver uit te kunnen werpen vanaf de slootkant. Het linnen lag, een beetje afhankelijk van het weer, zo'n drie weken tot wel drie maanden op een bleekveld.

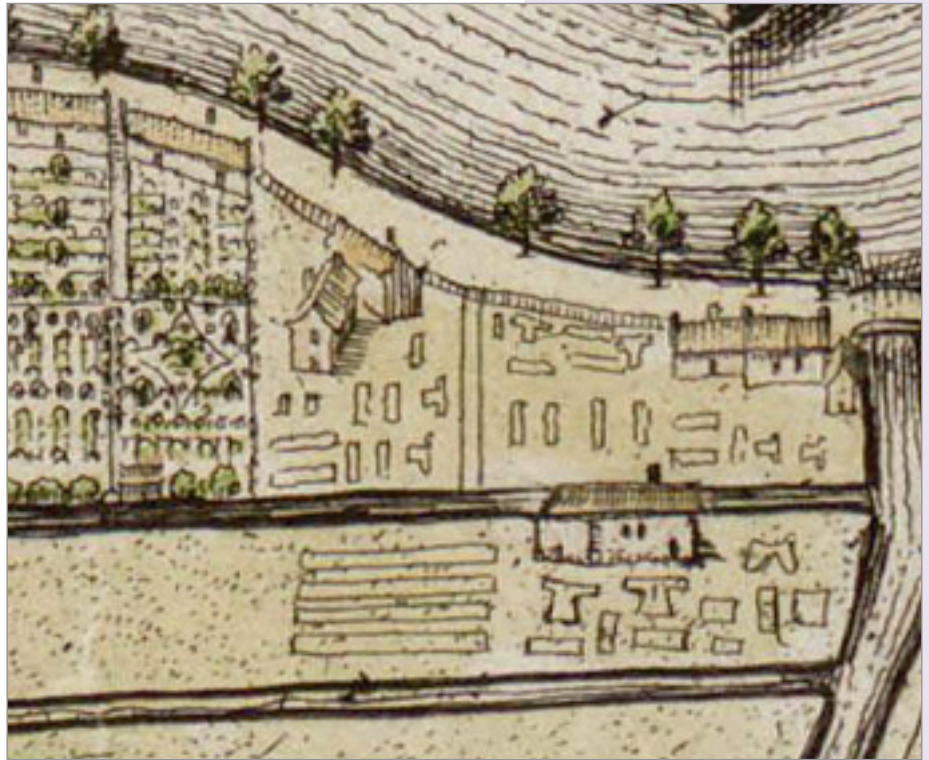
De zon bewees een blekende werking te hebben op het wasgoed. Dit komt omdat er onder invloed van zon vrije zuurstofatomen worden gevormd. Hierdoor ontstaat een proces dat hetzelfde effect geeft als bleken met waterstofperoxide. Het linnen werd weer mooi blank van kleur en rook lekker fris.

Op oude kaarten is soms het verschil getekend tussen het bleken van wasgoed of van nieuw weefsel. Wasgoed is getekend als hemdje in het gras (maar dan wel op de schaal van een reuzenmaat), nieuwe lappen zijn smalle langgestrekte banen. Linnen werd ook wel 'ruw' geïmporteerd, vooral uit oost-Nederland en Westfalen om dan op de Hollandse bleekvelden te worden afgewerkt.

Niet iedereen bracht de was naar de blekerij, sommigen hadden een bleek thuis, dit was vooral zo bij rijke huizen met een voldoende grote tuin. Want bleken neemt veel ruimte. Het bleken werd veel gedaan als bijverdienste, onder andere door begijnen. Op oude 18de-eeuwse prenten van het Wildemanshofje en het klooster het Jonge Hof aan de Doelenstraat is wasgoed op de bleek te zien. Buiten de vesting herinneren straatnamen als Blekerskade en Blekerslaantje nog aan de oude bleekvelden.

Merklappen

Wanneer de was werd weggebracht naar de bleek, bestond natuurlijk het gevaar dat het linnengoed werd verward met onbekend goed. Het linnen, in nieuwe lappen en kledij, werden daarom van

Uitsnede uit de kaart van Joan Blaeu uit ca. 1649, met wasgoed van enorme maat.

herkenbare en duidelijke merktekens voorzien. Men kon zijn initialen aanbrengen en met cijfers aangeven hoeveel stuks iemand van een bepaald soort lin-

Tekening van de binnenplaats van het Jonge Hof met wasgoed. 1789, Jacobus Andreas Cressant.

Uitsnede uit de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597, met de lijnbanen, tussen de Baanstraat en Baangracht.

nen had. Om deze merktekens te oefenen maakten jonge meisjes merklappen om de cijfers, symbolen, letters en motieven in de vingers te krijgen. Dergelijke merklappen komen al vanaf het eind van de 16de eeuw voor.

Opkomst chemisch bleken

De Franse Chemicus Claude Louis Berthollet toonde in 1790 de reactie tussen zonlicht en natte was op het gras aan. Het bleekproces duurde hem te lang en hij zocht naar een snellere oplossing. Hij ontdekte dat natriumhypochloriet hetzelfde effect had en veel sneller de was bleekte. Nu kennen we dit als bleekwater. De vinding van deze stof markeerde ook een omslag van de traditionele blekerijen naar de chemische blekerijen en hierdoor verdwenen de bleekvelden langzamerhand uit het stadsbeeld.

Bomen voor touw

In het zuidwesten van de Alkmaarse binnenstad zien we straatnamen zoals de Touwslagerssteeg, Baansloot, Baangracht

en Baansluis. Deze namen verwijzen naar de banen waar lijn, ofwel touw werd geslagen. De lijnbanen werden gevormd door lange rijen bomen die dienden voor het geleiden van de nieuwe touwen. In Alkmaar liepen ze aan de rand van de stad binnen de veste vanaf de Baanstraat tot aan de Baangracht en vanaf de Gedempte Baansloot tot aan het bolwerk. Op de uitsnede uit de kaart van Blaeu zijn deze lijnbanen goed te herkennen. Ook buiten de veste lagen lijnbanen, langs de Nieuwlandersingel. Deze waren meestal overdekt en voorzien van zogeten teerhuizen waar de lijnen werden geteerd.

Op de lijnbanen werd vlas of hennep tot touw gedraaid. De touwstrengen werden tussen de bomen uitgehangen. Bomen waren een langdurig alternatief voor palen, aangezien die na verloop van tijd gaan rotten. Wanneer de bomen te groot werden, werd het hout simpelweg verkocht en vervangen door jonge bomen. De lijnen vlas werden per groepje aan

één kant aan een wiel bevestigd, dat langdurig, meestal door kinderen, werd rondgedraaid. Elke wenteling heet een slag, vandaar de benaming touwslaan. Hoe meer lijnen aan het wiel, hoe dikker het touw of de kabel. Aan het uiteinde van de lijn werd tussen de strengen een klos geplaatst. Dit was een houten staaf met een dun uiteinde dat de lijnen tijdens het draaien aan zijn bolle kant uit elkaar hield en aan zijn puntige kant in de juiste strakheid in elkaar liet grijpen. De klos schoof voor de het de al gedraaide streng uit. En wie 'de klos' was, moest die dag elke keer de volle afstand - soms wel 300 meter- meelopen om het houtje op zijn plek te houden.

Uit het touwslagersambacht kennen we nog meer welbekende uitdrukkingen zoals 'in de knoop zitten' en 'de touwtjes in handen hebben'.

Brand

In de Kroniek van Fasel lezen we regelmatig 17de- en 18de-eeuwse nieuwtjes over de lotgevallen van de lijnbanen. Zo zijn in 1611 de baanhuizen van de (zes) lijnbanen buiten de Nieuwlanderpoort verbrand en gaan in 1621 de binnenbanen buiten de Nieuwlanderpoort 'snachts in vlammen op. Het gaat enkele jaren voortvarend, tot op 10 juli 1657 de Oosterbanen op het westeinde in de tijd

van een uur waren afgebrand.

De notitie over 9 oktober 1746 leert ons over de gevaren: in de vroege ochtend stond zijn buiten de Boompoort het baan en teerhuis, staande op het westeinde van de Oosterbanen, toebehorende aan Jan Wijmber te Amsterdam, door het overkoken van de teerketel met al wat er in was, tot de grond toe verbrand. De kroniek vermeld ook goed nieuws: deze volgende zomer zijn de afgebrande banen, met 3 woonhuizen aan het pad, weer opgebouwd en de eerste steen gelegd door Dirck Poppisz Joncker, oud 4 jaar, zoon van meesterknecht Poppe Joncker. En toen op 8 december 1749 buiten de Nieuwlanderpoort drie baanhuizen, staande op het westeinde van de buitenbanen, twee ervan behorende aan Aldert Florisz Lijnslaeger en de derde aan zijn broers zoon, met al wat er in was, tot de grond toe waren afgebrand, zijn de zomer daarna de afgebrande banen, met een woon en twee baanhuysen, weer herbouwd en de eerste steen gelegd door Jan en Aldert Lijnslaeger, oud 14 jaar. De vermelding sluit met de mededeling dat de oorzaak van de brand altijd onbekend is gebleven.

Met de opkomst van de industrie met allerlei handige machines, raakten in de loop van de negentiende eeuw ook de lijnbanen uit beeld.

Uitsnede uit de kaart van Joan Blaeu uit ca.1649, met de lijnbanen aan de Nieuwlandersingel ter hoogte van de Boompoortsbrug. Naast de Lijnbanen is een bleekveld te zien.

Binnenstebuiten

Een artistieke ommekeer in de Bergense buitenlucht

Evelien de Wilde

Binnenstebuiten

Een artistieke ommekeer in de Bergense buitenlucht

‘De zee, het duin, het groot verschiet,
Dat ruilt gij voor Uw polder niet.
Maar weet, dat hier het blanke duin
En golven soms met hoogen kruin,
Gaan met de weiden hand aan hand
En dat wij tusschien polderland,
EN duin EN zee EN bosschen leven,
Die menig inspiratie geven.’

Met deze woorden omschreef Bergense Schoolschilder Leo Gestel op een a-sichtkaart de omgeving van Bergen aan een vriend. Het afwisselende en veelzijdige natuurschoon rondom deze plaats

Boerderij met bomen, 1915. Leo Gestel.

intrigeerde Gestel en veel andere kunstenaars met hem: het Bergense buiten is binnen de moderne schilderijencollectie van Stedelijk Museum Alkmaar ruim vertegenwoordigd. Wat was de relatie van de Bergense Schoolschilders tot de natuur? Wat betekende de omgeving van Bergen voor hen en waarom schilderden zij zoveel landschappen en bloemstillevens?

Bekoord door Bergen

Rond 1915 bereikte Gestel een dood punt in zijn stijlontwikkeling. Het kubisme dat hem sinds een ontmoeting met internationale modernisten in Parijs in 1911 had gegrepen, heeft voor hem op dat moment het uiterste punt bereikt. Bij één stap verder zou het onderwerp zozeer geabstraheerd worden, dat het niet meer te herkennen zou zijn. Dit wilde Gestel niet. Het was daarom tijd voor een ommekeer, een nieuwe stijlontwikkeling met meer aandacht voor de oorspronkelijke natuurlijke vorm. ‘Zijn werk moet weer gevoeld worden door een nieuwe realiteit [...] vol kracht werpt hij zich weer op de natuur met behoud van eenmaal verworven waarden [...]’ schreef Gestels vriend, studiegenoot en biograaf Willem van der Pluym. Met deze drang naar een nieuwe ontwikkeling trok Gestel naar Bergen: een natuurrijk, begeistertend kustdorp waar hij in de zomermaanden bij aanvang van zijn kubistische periode al regelmatig inspiratie zocht. Het dorpje kwam langzamerhand in trek bij een aantal Nederlandse kunstenaars, die rond de jaren 1910 met de omgeving in aanraking kwamen. Gestel werd in 1911 toevallig uitgenodigd voor een bruiloft in Bergen. Ook Charley Toorop en haar man ston-

den op de gastenlijst voor dit huwelijk. Een jaar eerder begonnen Arnout Colnot en Dirk Filarski er samen een atelier, terwijl de schilders Henri ten Holt, Jaap Weyand en Mattheus Lau samen als klikje ook in het dorp verbleven. Later volgden er meer, zoals Gerrit van Blaadere in 1918, die daarvoor vooral de natuur bij Laren schilderde. Voor sommige schilders was het dorp een permanente woonplaats terwijl anderen het inspirerende gebied geregeld bezochten vanuit een naburig dorp of het nabije Amsterdam. Piet Wiegman koos bijvoorbeeld niet voor Bergen zoals zijn kunstenaarsbroer Matthieu, maar vestigde zich in het nabijgelegen Schoorl. Voor Else Berg en haar man Samuel 'Mommie' Schwarz was Bergen een tweede woonplaats, want zij bewogen zich vooral in de artistieke kringen van thuisstad Amsterdam.

De massale interesse voor Bergen kwam niet geheel toevallig tot stand. De drang naar een kentering die Gestel voelde, leefde ook bij andere schilders. Zij kwamen met elkaar in contact en hadden duidelijk behoefte om met elkaar in gesprek te gaan. Door zich in Bergen (al dan niet permanent) te vestigen, of het plaatsje vaak te bezoeken, ontstond er een groep van artistiek gelijkgestemden die allemaal op zoek waren naar stijlvernieuwing. In Bergen vonden de schilders dus niet alleen een bijzondere combinatie van wisselend landschapmetzowel bos- als duingebied in de buurt van kunstcentrum Amsterdam, maar ook een inspirerend intellectueel en cultureel klimaat. Het belang van dit klimaat wordt benadrukt door Gestels teleurstelling als de sfeer in Bergen begint te veranderen: 'Voor Bergen voel ik niets meer. 't Is een prachtstuk natuur maar het geestelijk peil is verwaterd tot een vriendenklikje. Trouwens de lui waar een beetje spirit in zit zijn er weg-

getrokken.' Ook het feit dat de plaats in het algemeen steeds populairder werd bij toeristen, maakte het voor hem een onaantrekkelijke werkplek. Vanaf 1920 kwam de kunstenaar er steeds minder en na 1929 bezocht hij de plaats helemaal niet meer. Rond 1925 was het met de oorspronkelijke 'Bergense School', die met het samenkomen van de kunstenaars in Bergen vanaf 1914 begon, dan ook gedaan.

Bloemstillevens, 1917. Leo Gestel.

Het was niet uitsluitend de Bergense natuur die de kunstenaars aansprak: Gestel trok net als andere schilders van de Bergense School af en toe naar het buitenland. Hij overwinterde in 1914 met onder anderen Else Berg en 'Mommie' Schwarz op Mallorca. Filarski was de meest reislustige van het stel. Zo nu en dan verdween hij om zich tijden in Parijs, Zwitserland of de Balkan op te houden.

In de buitenlandse natuur vonden de kunstenaars nieuwe structuren en ander licht, waardoor hun werk zichtbaar werd beïnvloed. De uitbraak van de Eerste Wereldoorlog beknotte de schilders in hun vrijheid: reizen naar het buitenland was plotsklaps veel ingewikkelder en niet zonder gevaar. Ook dit heeft waarschijnlijk voor sommigen meegespeeld om een aantal jaren in Bergen te blijven.

Bloeiende boom, 1921. Leo Gestel.

Een ommekeer

Ook een paar buitenlandse contacten van de Bergense schilders bleven bij het uitbreken de Eerste Wereldoorlog een aantal jaren steken in het dorp. Onder hen was de Franse schilder Henri Le Fauconnier en het waren zijn ideeën die de zoekende Nederlandse schilders een bepaalde richting boden. De re-

cente stijlontwikkelingen als het sterk abstraherende kubisme en futurisme voerden volgens Le Fauconnier te ver van het eigenlijke onderwerp. De natuur zou geen recht worden gedaan als haar vormen volledig verdwijnen bij pure abstractie van het onderwerp. Daarom pleitte hij voor een gematigder kubisme en meer behoud van natuurlijke vormen,

Bloemen in een vaas, ca. 1919.
Henri le Fauconnier.

Stilleven met rododendron, 1920-1922.
Piet Wijngaardt.

Met dank aan

Renée Smithuis en Lies Netel voor hun opmerkingen en aanwijzingen.

Literatuur

Arnold Ligthart, *Tent. cat. Henri le Fauconnier. Kubisme en expressionisme in Europa*, Bussum 1993.

Saskia de Bodt, Maartje de Haan e.a., *Tent. cat. Bloemstillevens uit Nederland en België 1780-1940*, Zwolle 1998.

Maarten van Noort (red.), *Tent. cat. Gestel in Bergen*, Zwolle 2002.

Lies Netel, *Moderne kunst 1900-1955 uit de collectie van het Stedelijk Museum Alkmaar*, Wormer 2006.

Petrus Theodorus van Wijngaendt, *Het signaal. Over de nieuwe strooming in de hedendaagsche schilderkunst*, Bussum 1916.

Maureen S. Trappeniers en Ester L. Wouthuysen, *Tent. cat. Leo Gestel als modernist. Werk uit de periode 1907-1922*, Haarlem 1983.

Marije E. Th. Estourgie-Beijer en Eveline Heuves, *Tent. cat. Leo Gestel. Schilder en tekenaar*, Zwolle 1993.

Sam Segal, *Flowers and Nature. Netherlandish Flower Painting of Four Centuries*, Amstelveen 1990.

vermengd met het gevoel dat dit bij de kunstenaar oproept.

Le Fauconnier verkondigde deze ideeën al in 1913 in 'La sensibilité moderne et le tableau', een publicatiedie de basis zou vormen voor een Bergense variant, die in 1916 door Piet Wijngaardt werd geschreven. Deze tekst, *Het Signaal*, was een uitgave van de gelijknamige vereniging van Le Fauconnier, Piet Wijngaardt, Arnout Colnot, Alma, Erich Wichman en Charley Toorop. Le Fauconniers pleidooi voor een schilderij met meer gevoel klinkt er duidelijk in door: 'Door in de schilderkunst een élément van grootere innerlijkheid, van méér inner-

lijk leven te brengen, haar méér diepte te geven door het spel der schaduwen, de versterking der kleuren, der lijnen, der waarden en der volumens zal zij in uitdrukking synthetischer en in karakter van eene bredere dieperemenschelijkheid worden.' Natuurlijke vormen moesten grotendeels worden behouden, maar de inhoud kwam te vervallen. Diepliggende symbolische betekenissen werden met opzet vermeden. 'De nieuwe schilderkunst heeft eene zuivere plastische richting. Het is daarbij van belang dat de schilderkunst zich door hare eigenen middelen uitsprekt, wil zij zich krachtig uitspreken. Het onderwerp is maar een

voorwendsel om te schilderen. Schilderen moet het doel zijn, het onderwerp is slechts middel.'

Het Signaal hield maar drie jaar stand, maar het ideaal van de groep had een verregaande invloed op de stijlontwikkeling van de kunstenaars in Bergen.

De aan Le Fauconnier ontsproten kubistisch-expressionistische stijl met donker kleurenpalet die door de groep werd verdedigd, is in het oeuvre van bijna alle Bergense Schoolschilders te herkennen.

Natuur in het fin de siècle

Wellicht waren het demoderne wetenschappelijke en industriële ontwikkelingen in het fin de siècle die de algehele drang om terug te gaan naar de natuur aanwakkerden. Want tegelijkertijd met wetenschap en industrie werd ook natuur geassocieerd met moderniteit. Er werden veel tuinen en kassen aangelegd, er werden bloemen en planten gekweekt en bestudeerd.

De nieuwe stijl 'art nouveau' die in deze periode voor toegepaste kunst werd ontwikkeld als reactie op de herhalende neo-stijlen, was gebaseerd op natuurlijke elementen als bloemen, bomen, stelen en bladeren. De grote interesse voor de natuur heeft ongetwijfeld de populariteit van de toch al veel beoefende landschappen en bloemstillevens aangewakkerd. Moderne landschappen en stillevens kregen in vergelijking met hun klassieke voorgangers een veel alledaagser karakter. Zo adviseerde Van Gogh Emile Bernard eens om geen Bijbelse Tuin van Gethsemane te schilderen (zoals een oude meester zou doen), maar een échte tuin en te trachten hierin dezelfde emoties op te roepen. Het moderne bloemstillevens was vaak een bosje uit eigen tuin, in tegenstelling tot de 16de en 17de-eeuwse varianten: met name gekunstelde potten met een bonte verzameling exotische

bloemen uit verre oorden en afwijkende bloeiperiodes. De moderne kunstenaar zocht het curieuze niet langer in de zeldzame en exotische natuur, maar in de nabije omgeving. Volgens Augusta Obreen waren ook voor Gestel de prikkels uit de natuur onophoudelijk: 'Hij is overtuigd dat hij nooit zal vervallen in een zekere manier van werken, omdat hij openstaat voor de indrukken der natuur en zij hem ook steeds zal ingeven hoe hij werken moet.' Toen de kunstenaar rond 1915 in de knoop zat was het de natuur die hem eruit hielp. Door met behulp van zijn gevoel de onderwerpen van buiten te vervormen, was Gestel in staat om zijn vroegere artistieke overtuiging binnenstebuiten te keren en terug te gaan naar de basis van de natuurlijke vorm.

Zwarte Schuur bij het Oude Hof te Bergen, ca. 1927. Gerrit van Blaaderen.

Ontwerp van huis en tuin als eenheid

Harold D.E. Bos

Nassauplein 23

*grote boom
b.v. berk.*

Ontwerp van huis en tuin als eenheid

Nassauplein 23

Aan het begin van de twintigste eeuw ontstaat in Alkmaar het Nassaukwartier een ruime en groene woonwijk. De wijk wordt door welgestelde particulieren stapsgewijs bebouwd en de wijk kent daardoor een grote verscheidenheid aan bouwstijlen, van 19e-eeuwse neostijlen tot moderne bouwkunst.

Vanuit de stad is de wijk lopend bereikbaar over een Kneppelbrug van de Vest over de Kennemersingel. Deze komt uit in de statige Nassaulaan: een dubbele rijweg met in het midden een langgerekt plantsoen met kastanjabomen. Aan het einde ligt het ruime driehoekige Nassauplein, dat aangelegd is als park met banken en een Rosarium. Het plein is rondom door royale woonhuizen omgeven.

Bouwheer en bouwmeester

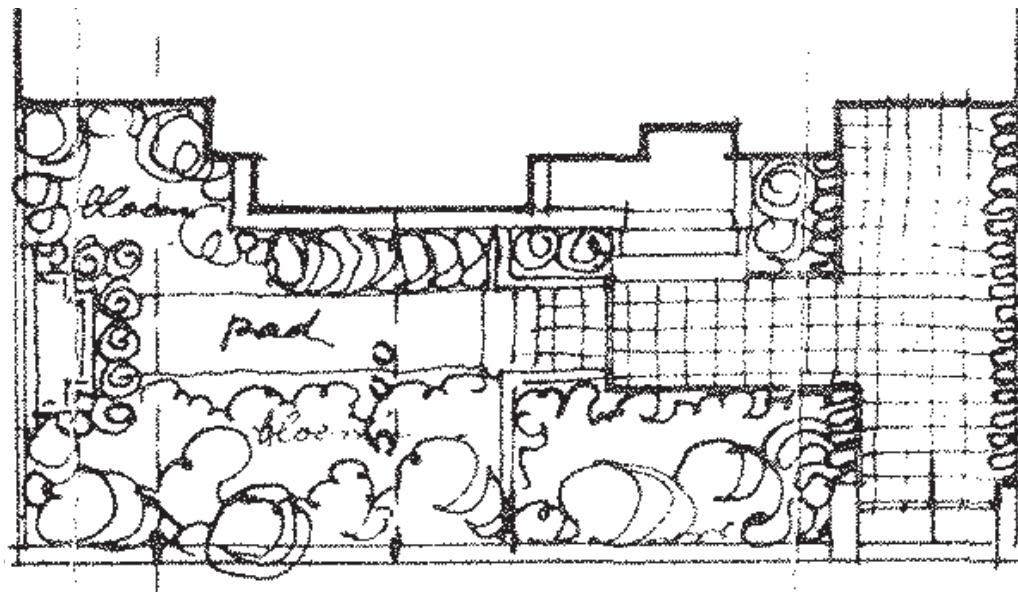
In 1926 komt aan het Nassauplein 23 een groot herenhuis met garage. Opvallend is dat de opdrachtgever ook de tuin mee laat ontwerpen, waardoor een samenhangend en eigentijds geheel is ontstaan.

De bouwheer en toekomstige bewoner is de heer S.W. Eyssen de bekende kaashandelaar te Alkmaar. Eyssen kiest voor een eigentijdse woning, aangezien hij de opdracht geeft aan de modern werkende Haagse bouwmeester Jacobus Johannes 'Co' Brandes (1884-1955).

Tuinen bij villa's en herenhuizen werden in die tijd ook al door tuinarchitecten aangelegd. Om deze gezamenlijk te ontwerpen in dezelfde 'bouwstijl' was bij de moderne bouwmeesters in gebruik gekomen omstreeks 1910-1930. Zo werden ook bijvoorbeeld geïntegreerde bloembakken een vast onderdeel van de woning. Niet iedere opdrachtgever wilde zo'n gezamenlijk ontwerp, maar ook niet iedere architect verstond dit.

De Stijl

Als Brandes de opdracht aanneemt, is Alkmaar hem niet onbekend. Samen met zijn Alkmaarse collega Jan Wils geeft hij namelijk in de periode 1919-1923 het tijdschrift 'Levende Kunst' uit. Jan Wils

Ontwerptekening voortuin.
Co Brandes, 1926.

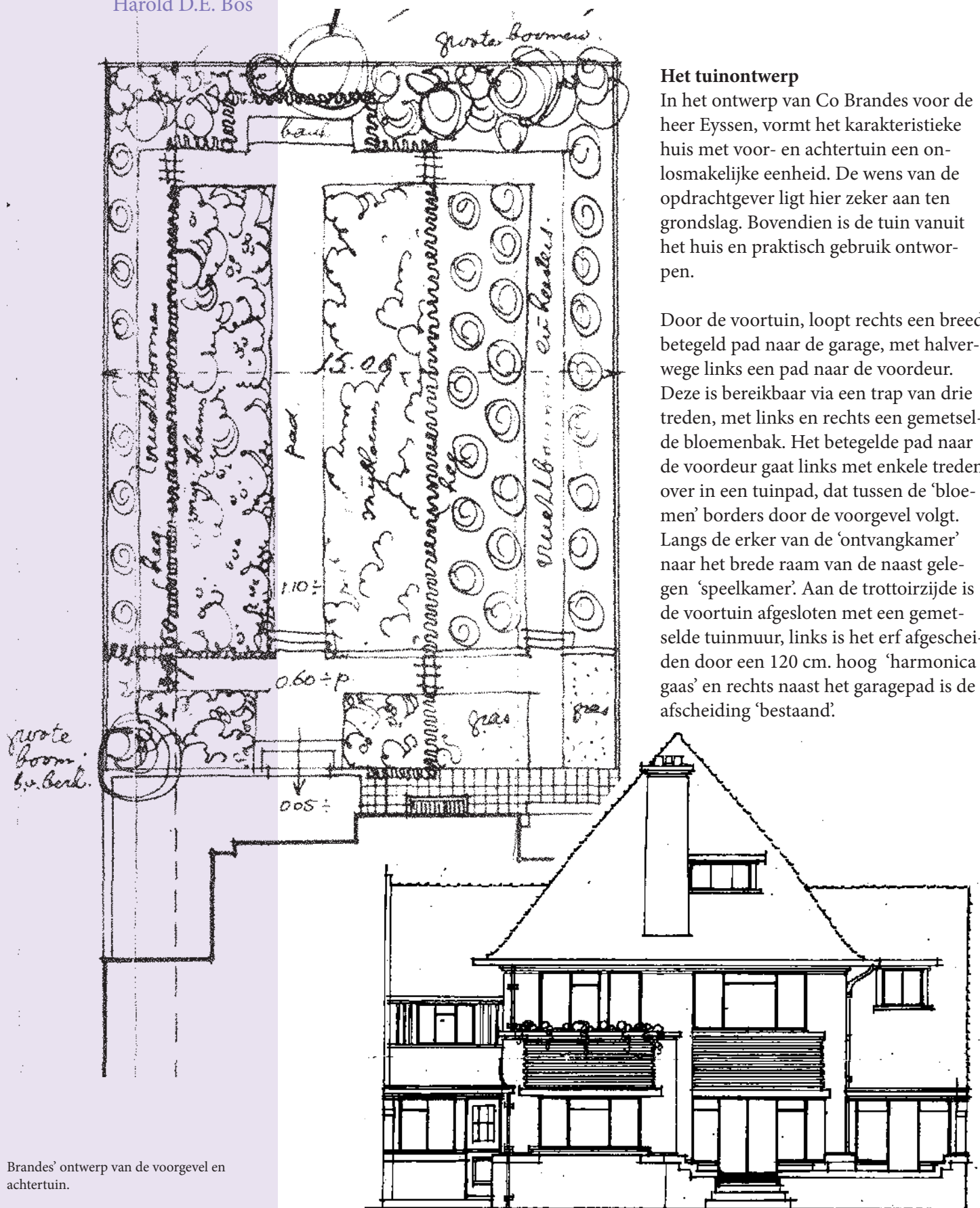
is de eerste redacteur en neemt het tijdschrift na 1923 over. Als Brandes aan het Nassauplein gaat bouwen staan er sinds 1920 van Wils' hand al twee moderne herenhuisen: de nummers 12 en 13. Bij deze geschakelde kubistische woningen heeft Wils bloembakken ontworpen, die deel uitmaken van de typerende blokkenvorm. Wils tekende eerder in 1916 de villa Wilhelminalaan 2 met eveneens geïntegreerde bloembakken naast de voordeur.

Wils en Brandes bouwen in de trant van 'De Stijl', een Nederlandse bouwwijze die in de periode 1917-1924 populair was en die sterk is beïnvloed door de ideeën van de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright. Wrights vele villa's en

landhuizen in de zogeheten 'Prairiestijl' en 'Engelse landhuisstijl' kenmerken zich door het gebruik van grote horizontale vlakken met overstekende daken. Wright zocht in zijn ontwerpen bovendien naar een fysieke verbinding tussen het bouwwerk en zijn natuurlijke omgeving.

Het werk van Frank Lloyd Wright werd persoonlijk gepromoot door de Nederlandse architect P.J. Berlage na diens bezoek aan Amerika in 1914. Berlage gaf blijk van zijn bewondering met lezingen, publicaties en tentoonstellingen. Evenals de toen jonge architecten Co Brandes en Jan Wils, werkte hij vanuit Den Haag. In 1914-1916 werkte Jan Wils op Berlages architectenbureau.

Huidig aanzicht van Nassauplein 23.
Foto Joop Elsinga.

Het tuinontwerp

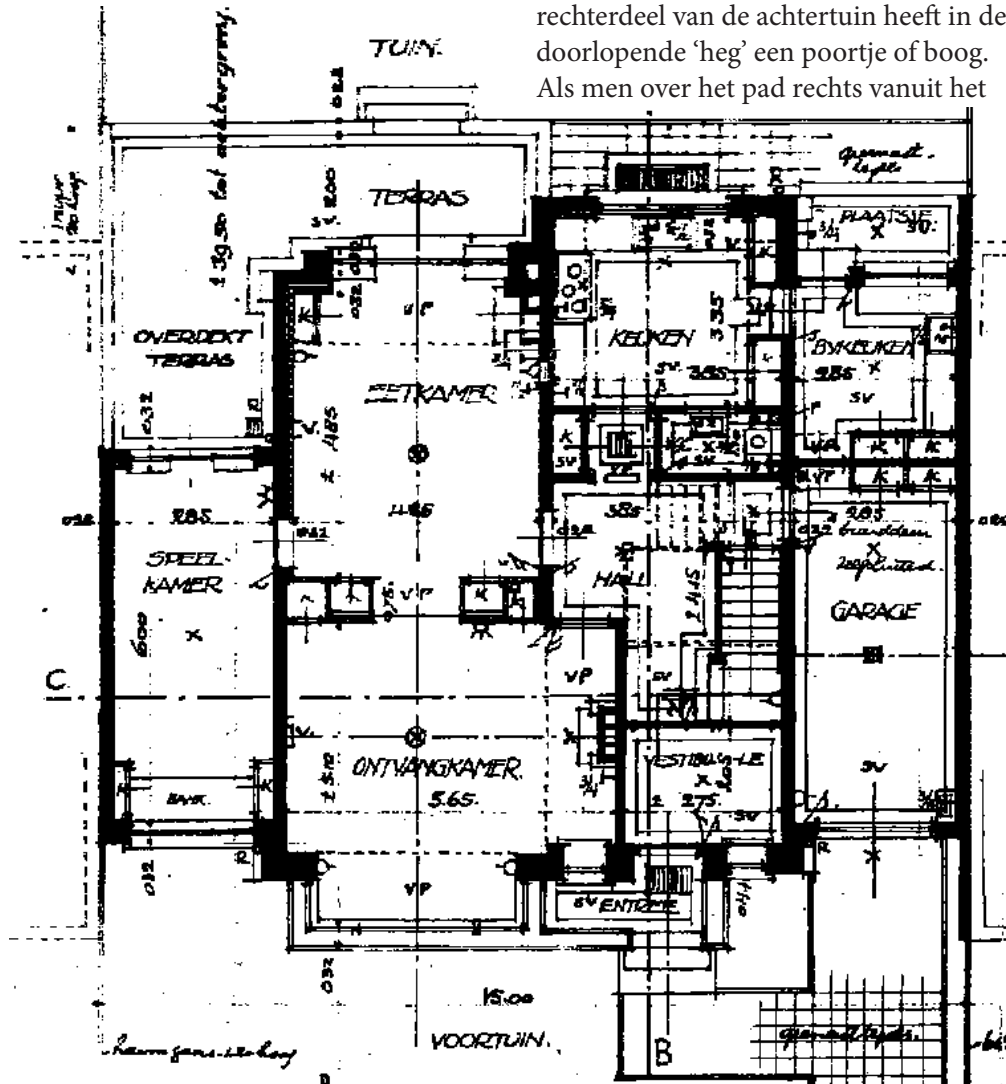
In het ontwerp van Co Brandes voor de heer Eyssen, vormt het karakteristieke huis met voor- en achtertuin een onlosmakelijke eenheid. De wens van de opdrachtgever ligt hier zeker aan ten grondslag. Bovendien is de tuin vanuit het huis en praktisch gebruik ontworpen.

Door de voortuin, loopt rechts een breed betegeld pad naar de garage, met halverwege links een pad naar de voordeur. Deze is bereikbaar via een trap van drie treden, met links en rechts een gemetselde bloemenbak. Het betegelde pad naar de voordeur gaat links met enkele treden over in een tuinpad, dat tussen de 'bloemen' borders door de voorgevel volgt. Langs de erker van de 'ontvangkamer' naar het brede raam van de naast gelegen 'speelkamer'. Aan de trottoirzijde is de voortuin afgesloten met een gemetselde tuinmuur, links is het erf afgescheiden door een 120 cm. hoog 'harmonica gaas' en rechts naast het garagepad is de afscheiding 'bestaand'.

Brandes' ontwerp van de voorgevel en achtertuin.

De ruim 15 meter brede achtertuint is zowel een sier- als nuttuin met; 'snijbloemen' en 'vruchtbomen'. Zo ligt links het deel met de snijbloemenborders bij het terras van de eet- en speelkamer en is rechts het deel met de meeste vruchtbomen dicht bij de keuken en bijkeuken. Het brede en deels overdekte terras is toegankelijk via de tuindeuren vanuit de 'eetkamer'. En komt via een brede trap van drie treden uit tussen twee plantenborders, links in de iets grotere border staat een 'grote boom b.v. Berk' getekend. Beneden, voor de terrastrap langs loopt een tuinpad dat in het midden met enkele treden op een recht tuinpad van 110 cm. breed uitkomt. Dit middenpad

komt uit bij een 'bank' achter in de tuin met uitzicht op de achtergevel met aan weerszijden de twee meter diepe borders met 'snijbloemen'. Deze borders zijn aan de achterzijde begrensd door een 'heg'. Achter de linkerborder, het smallere deel van de tuin, staat een heg met daarachter een tweede pad van ca. 80 cm. met links een rij van negen 'vruchtbomen', daar direct achter staat als erfafscheiding een schutting. De achterzijde van de tuin is op de tekening afgebakend door een groep 'grote bomen' met daarvoor, links iets uit het midden, de tuinbank. Deze bank is aan drie zijde omgeven met dezelfde heg die achter de twee snijbloemenborders staat. Het bredere rechterdeel van de achtertuint heeft in de doorlopende 'heg' een poortje of boog. Als men over het pad rechts vanuit het

*Deaaurach,
Lijman.*

3 GRAVENHAGE DEC '26
Staudis
BOUWMEESTER B.V.A.

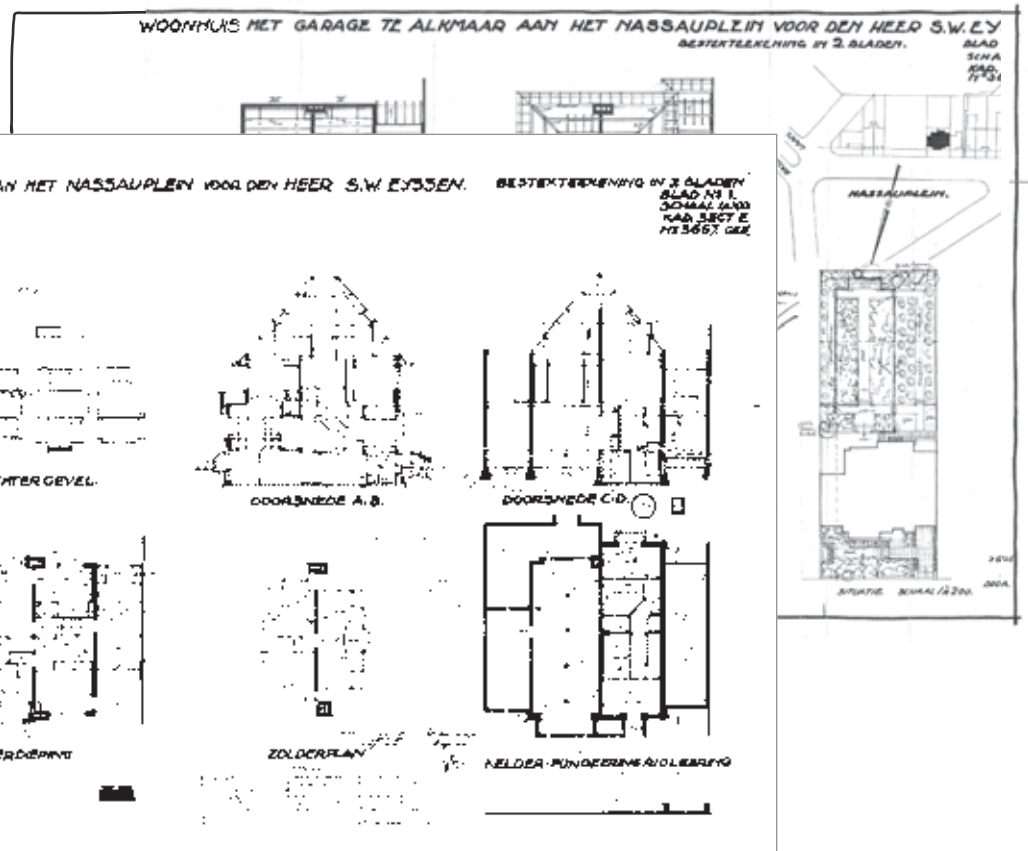
De handtekening van de aanvrager en architect op de ontwerptekening 'Woonhuis met garage te Alkmaar aan het Nassauplein voor de heer S.W. Eysen'.

Ontwerptekening van de plattegrond van de begane grond (met o.a. de eetkamer en speelkamer maar ook de keuken en bijkeuken die grenzen aan de achtertuint).

terras loopt, geeft dit poortje toegang tot het deel van het pad voor de 'keuken' en komt uit bij twee stukjes 'gras'. Deze grasveldjes grenzen aan een betegeld 'plaatsje van keramische tegels' bij de 'bijkeuken' achter de garage.

de muurtjes. De huidige bewoner, zijn zoon, heeft de tuin recentelijk veranderd. De gevels van het woonhuis zijn in originele staat bewaard gebleven en samen met de ontwerptekening is een goed beeld van de oorspronkelijke situatie bewaard.

In de jaren 1970 heeft de toenmalige eigenaar tandarts Switser delen van de tuinaanleg laten restaureren, waaronder

De twee tekeningen van 'Woonhuis met garage te Alkmaar aan het Nassauplein voor de heer S.W. Eyssen', dec. 1926, C. Brandes Bouwmeester B.N.A.

Bloem en blad in de stad

Carolien Roozendaal

Rob Roedema

Carolien Roozendaal
Rob Roedema

Bloem en blad in de stad

Ieder monument heeft zo zijn eigen verhaal door dingen die er gebeurd zijn of mensen die er hebben gewoond. Maar als je goed naar de gevels kijkt en de manier waarop de monumenten gebouwd zijn kun je nog een ander verhaal lezen. De vormgeving van monumenten en de decoraties die op de gevel voorkomen zijn niet toevallig. Het zijn uitingen van stromingen in de architectuur en natuurlijk van smaak. Voor de decoraties geldt dit ook en hier is vaak symboliek aanwezig. De levensboom is een bekend symbool dat veelal in het bovenlicht boven de voordeur te zien is, veelal bij boerderijen en ook bij grachtenpanden.

Het meest beroemde Alkmaarse voorbeeld hiervan is toch wel de Leeuwenburg aan de Mient. Hier zijn twee leeuwen te zien met hun achterwerk gekeerd naar het Alkmaarse stadswapen. De leeuwen zijn een verwijzing naar de toenmalige eigenaar, de schatrijke Jacob Leeuwenburg, die de dieren deze ongewone stand gaf uit irritatie over de bemoeienis van het stadsbestuur en de stadstimmerman met zijn bouwplan. Leeuwenburg liet de gevel overigens versieren met uitbundig krullende bladeren in de top, op de kroonlijst en op de consoles.

Natuur in vele vormen

De natuur is al een inspiratiebron voor vorm en decoratie zolang als er gebouwen worden ontworpen en gebouwd. Een gebouw moet zich meten met de natuurwetten en de schoonheid die de natuur biedt. Daarom zijn er in ons gebouw erfgoed door de eeuwen heen vele vormen van verwijzingen naar de natuur te vinden. Ook in Alkmaars

hebben bouwheren, architecten en ambachtslieden zich door de natuur laten inspireren. Er is een grote variatie aan flora en fruit. Er zijn festoenen en guirlandes te zien; slingers van bladeren, bloemen of fruit soms in combinatie met elkaar. Er zijn eenvoudige ranken of bloemen en uitbundig omkrullend acanthusblad. De motieven vinden we hoog en laag op gevels, in hout gesneden, gegraveerd of geschilderd en zelfs in de gietijzeren sierankers in het metselwerk en in hekwerk op voordeuren. Ook binnenshuis kwamen op plafonds, wanden en plinten versieringen in stucwerk, schilderwerk en tegels.

Iedere periode kenmerkt zich door bouwstijlen waarin men zich door andere invloeden liet inspireren. Binnen die bouwstijlen zijn weer andere architectuur- en decoratievormen te zien. Op die manier kun je aan de stijl zien hoe oud het pand kan zijn of wanneer men het pand aangepast heeft aan de stijl van dat moment. Zo vormt Alkmaar een fraaie staalkaart van verschillende stijlperiodes.

Gotisch blad

De belangrijkste gebouwen in de snel groeiende middeleeuwse stad zijn het stadhuis (1509-1510) en de Grote Sint Laurenskerk (1470-1520). Beide gebouwen sieren nog steeds onze stad met hun kenmerkende gotische vormen. De belangrijkste eigenschappen van de gotische vormen zijn het streven naar verticaliteit en naar licht. De hoge vensters en grote roosvensters zorgen voor veel lichtinval. Men bouwde steeds hogere en ogenschijnlijk smallere gebouwen en ook werden er veel gotische ornamenten toegepast.

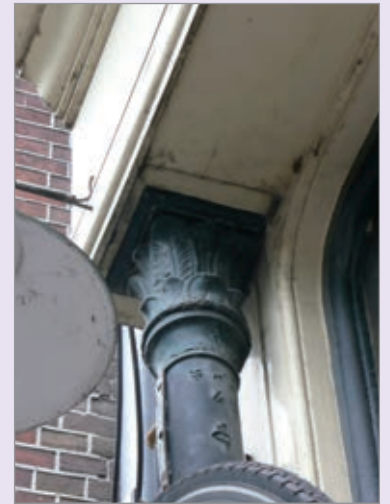
De Sint Laurenskerk is geen heel rijk gedecoreerde kerk, maar als je goed kijkt kun je meerdere op planten geïnspireerde typisch gotische ornamenten ontdekken.

De grote zuilen die in het schip en het koor staan en de middenbeuk dragen zijn wel de meest in het oog springende delen van het interieur van de kerk. De kerk heeft een rijke geschiedenis en veel van de oorspronkelijke documenten uit de tijd van de bouw zijn bewaard gebleven. Zo is een rekening bekend van de aankoop van deze zuilen vanuit een Belgische groeve en weten we dat ze kant en klaar, compleet met de eerste aanzet van de bogen, op de bouwplaats werden aangeleverd. Waarschijnlijk is dit mede de reden waarom de Grote Kerk in de ongekend korte periode van slechts 50

Acanthus

Kapitelen met bladwerk komen al in de klassieke oudheid voor. Het blad van de acanthus wordt meestal gebruikt. De acanthus is een snelgroeiende mediterrane plant met sierlijk krullende bladeren en nare stekels. Het staat symbool voor het leven met zijn beproevingen die overwonnen moeten worden.

Een gietijzeren zuil op Mient 14-16.

Links: Bloemversieringen in en op de Grote Kerk. Van boven naar beneden: Zuil met bladwerkkapiteel in de Grote Kerk. Bloemen op de vensters en hogels op dakranden. Pinakel met kruisbloem en dakrand met hogels.

Hiernaast:
Rechtsboven: De 'leeuwenburg' Mient 23.
Rechtsomder: Ornamentiek op Doelenstraat 25.
Links: Versieringen in diverse stijlen en technieken. Van boven naar beneden: Neogotisch roosvenster op de St. Laurentiuskerk, Verdronkenoord 68. Een kleurige boom op Mient 8. Een neorenaissance deurhek op Kennerstraatweg 15.

Deze pagina: Bloemversieringen op het stadhuis.

jaar gebouwd kon worden. In een aantal bogen is nog de knik te zien, waar de steenhouwer in Alkmaar de boog voortzette.

Bovenaan deze indrukwekkende zuilen zitten rijk gedecoreerde kapitelen, de versierde bekroningen van de zuilen. De kapitelen van de zuilen in de kerk zijn zogenaamde bladwerkkapitelen, ook wel koolbladkapitelen genoemd.

Waarschijnlijk niet omdat het blad geïnspireerd is op koolblad...want welke kool zou dit dan zijn? Maar meer op de plaatsing van het blad in meerdere verspringende rijen boven elkaar.

De bladeren verschillen iets per kapiteel, dit komt waarschijnlijk omdat er meerdere stenhouwers in de groeve werkzaam waren. Uit archeologisch onderzoek in 2000 is gebleken dat de kerk op dezelfde plek als zijn romaanse voorganger is gebouwd en dat de fundamenteen deels zijn hergebruikt. De maatvoering van de kerk is dus gebaseerd op de oude kerk. Nader bouwhistorisch onderzoek kan nog vaststellen in hoeverre de oude kerk bepalend is geweest voor de bouw, maat en plaatsing van de kerk.

Zowel de kerk als het stadhuis wordt bekroond door prachtige gotische op bloemen geïnspireerde decoraties; kruisbloemen, pinakels en hogels. In de kruisbloem komen de bladeren bij elkaar, ze bekroont het hoogste punt, vaak op de pinakels (torenachtige bekroning met uitsteeksels) en ook deze worden versierd met bladmotieven. Langs de randen van de pinakels en daken zijn kleine omkrullende bladeren te zien, dit zijn zogeheten hogels. Andere plaatsen met gotische decoraties zijn de vensters, de verdiepte nissen en de balustrades. Vaak zie je hier een decoratietechniek die maaswerk wordt genoemd. Het maaswerk is de (stenen) versiering in geometrische patronen in het boogveld van gotische vensters en nissen.

Een van de fraaiste voorbeelden van maaswerk heeft het koorhek in de Grote Kerk. Waarschijnlijk is het koorhek kort voor de inwijding van de kerk in 1521 aangebracht samen met de koorbanken. Het bevindt zich qua stijl op het grensvlak tussen gotiek en renaissance. Dit is te zien doordat enkele renaissance

elementen zich tussen de laatgotische ornamentiek hebben genesteld. Opvallend aan het hek is dat de deuren niet symmetrisch geplaatst zijn. Staand in de viering zijn rechts 1 vak en links 2 vakken opgebouwd met stijl- en regelwerk. Voor de stijlen staan prachtige vrijstaande colonetten (kleine dunne zuilen) met pinakels. De geometrische vormen op de colonetten verschillen per stuk. Aan de onderzijde binnen dit raamwerk zijn panelen geplaatst met daarboven houten spijlen, die bovenaan overgaan in prachtig opengewerkte gotische patronen. De vakken worden afgesloten met een kroonlijst; de eerste tekenen van de renaissance. Hier bovenop staan de pinakels een kamlijst ertussen met nog meer prachtige gotische vormen. In de kamversiering zijn duidelijk bladvormen herkenbaar.

Uit onderzoek is gebleken dat het middelste puntje van de kamversiering bekrond moet zijn geweest met gotische kruisbloemen, maar dat deze door de eeuwen heen al verloren zijn gegaan. De puntjes van de kamversiering aan weerszijden hiervan zijn wel bewaard

Het houten koorhek in de Grote Kerk met gesneden maaswerk.

gebleven. Deze hebben de vorm van een granaatappel, een echte renaissance vorm. De granaatappel staat symbool voor zowel eenheid ondanks diversiteit als voor de wedergeboorte van Christus.

De bloemen van de granaatappel zijn ook terug te zien in de kamversiering van de schildering van het houten gewelf van het noordertransept. Deze decoratieve schilderingen zijn de afgelopen jaren samen met de prachtige schildering van het Laatste Oordeel in de koorsluiting gerestaureerd. Nadat ze ruim een eeuw niet in de kerk waren, werden de planken met beschildering in 1999 aangetroffen in de kelders van het Rijksmuseum. Daar lagen ze 115 jaar opgeslagen. De herkomst was onbekend, maar na speurwerk van de restaurateurs bleken ze uit de Grote Kerk te komen en zijn ze op hun oorspronkelijke plek teruggeplaatst. Dertien van de veertien vakken waren nog aanwezig. Het laatste vak hebben de restaurateurs compleet nieuw geschilderd.

Links: Reconstructie van de kamversiering op het houten gewelf in het noordtransept van de Grote Kerk.

Het grootste sieranker in Alkmaar zit op Mient 31.

Links: Renaissance topgevel van Mient 31.
Rechts: Een opgerold accanthusblad op Mient 33.

Zuilenorden

In Nederland was met name het traktaat van de Italiaan Vincenzo Scamozzi uit 1615 populair. In 1640 komt de eerste Nederlandse publicatie uit en in de loop van de 17de eeuw zijn volgen er nog twintig. De belangrijkste was die van Symon Bosboom, die er een handzaam boek voor de ambachtsman van maakte.

Er zijn 5 verschillende zuilenorden; composiet, corintisch, ionisch, dorisch en Toscaans. Elke zuil had z'n eigen karakter. Zo werden Toscaans en Dorisch toegepast op verdedigingswerken of eenvoudige woonhuizen. Composiet en Corintisch werden gezien als edel en gereserveerd voor voorname gebouwen zoals kerken. Ionisch is de gulden middenweg. Als de ordes samen gebruikt worden zal de voornaamste orde het hoogst worden toegepast.

Rijk versierde toppen

De stad groeide explosief en vele woonhuizen verrezen langs de Alkmaarse grachten, de een nog uitbundiger dan de ander. Zo is een grote diversiteit ontstaan van stijlen. Na de gotiek volgden de renaissance, het maniërisme en het classicisme. Deze architectuurstromingen hadden hun wortels in de klassieke bouwkunst uit Italië en Griekenland. In Italië werd vanaf de vroege 15de eeuw de klassieke architectuur opnieuw bestudeerd en vormde de basis voor een nieuwe vormentaal. Er werden traktaten geschreven waarin de klassieke zuilenordes en de uitgangspunten voor het bouwen en architectuur werden vastgelegd. Door de uitvinding van de boekdrukkunst konden deze ideeën door heel Europa worden verspreid. In de Hollandse renaissance werd in eerste instantie de klassieke oudheid gebruikt als inspiratie voor versiering van de gevel. In het maniërisme (ook wel late-renaissance genoemd) is een vorm gevonden voor de combinatie van de plaatselijke bouwmethode met de klassieke zuilenordes. Deze werden iets opgerekt en zo passend ge-

maakt voor de hoogopgaande bakstenen gevels. Kenmerkend zijn de horizontale banden met lagen natuursteen. De verticale pilasters (muurzuilen) zijn slechts ter decoratie. De invloedrijkste publicatie uit deze periode is het werk van Hans Vredeman de Vries. In het classicisme ging men over naar de meer letterlijke toepassing van de klassieke zuilenordes met hun specifieke maatsysteem in de architectuur.

Een op en top renaissance gevel is Mient 31. Het is rond 1546 gebouwd in opdracht van Jacob Coren, die van oorsprong uit Hoorn kwam. Vandaar dat in het fries zowel het wapen van Hoorn als Alkmaar te zien is. Opvallend voor het renaissance gevelontwerp met 3 grote trappen zijn de gemetselde pilasters (platte zuilen op de gevel) met zeer fijn gedecoreerde kapitelen. Dit soort kapitelen wijzen op een vroege datering door hun fijne en exclusieve beeldhouwwerk. In latere periodes volgen de beeldhouwers de Italiaanse voorbeeldboeken met zuilenordes en zijn de verschillen tussen de orden duidelijker zichtbaar.

De pilasters worden ondersteund door bladvormige consoles (steunen). De klauwstukken, vleugel- of zijstukken aan beide zijden van het middendeel van een gevel van een gebouw, met het overvloedige fruit en de vrouwfiguren werden in de 17de eeuw toegevoegd.

In dezelfde periode krijgt ook het buurpand Mient 33 een nieuwe gevel. Dit pand heeft soberder klauwstukken met plat rolwerk in een krul. In plaats van rijke guirlandes met fruit ontspruit hier een eenvoudig opgerold acanthusblad.

Een ander sprekend gedecoreerd grachtenpand is de Vigilantie aan het Verdonkenoord 45. Deze heeft klauwstukken rijk gedecoreerd vele soorten fruit en bloemen. Bovendien verschillen links en rechts van elkaar. De opbouw van de gevel laat zien dat dit pand ruim een eeuw later is gebouwd dan Mient 33. De klassieke zuilenorden (de laagste zuilen Dorisch, de hoogste Ionisch) worden ge-projecteerd op de topgevel van het pakhuis. De klassieke zuilenorden komen overigens het best tot hun recht op brede gevels, in Hollandse steden was dat geen haalbare kaart. De Hollandse bouwtraditie gecombineerd met het ruimtegebrek vulden de steden met smalle hoge panden met steile kappen. Philip Vingboons (1607-1678) had deze architectonische oplossing in Amsterdam ontwikkeld, daarom wordt een dergelijke Hollands classicistische halsgevel ook wel een Vingboons-gevel genoemd. Naast bloemen en fruit bestaan de klauwstukken uit omkrullend blad. Ook het festoen (slinger) rondom het bovenste venster is bomvol fruit en bloemen, verwijzingen naar de overvloed (en niet direct naar de waren die werden opgeslagen in dit pakhuis). De gevel wordt bekroond door een gebroken halfrond fronton met een siervaas. Op de hoeken naast de grote klauwstukken staat een vrucht of groente

Oudste huis

Een klokgevel met iets sobere decoratie ligt net om de hoek op Huigbrouwerstraat 24. Achter deze 18de-eeuwse gevel is recent het 'oudste' huis van Alkmaar aangetroffen. Niet eerder kon in Alkmaar een pand door middel van een dendrochronologisch onderzoek (jaarringen onderzoek van het gebruikte hout) in de 15de eeuw worden gedateerd. Deze datering was ook interessant omdat hierdoor ook de Huigbrouwerstraat ouder bleek dan gedacht. Op basis van archiefstukken werd de aanleg van de straat gedateerd op 1486, maar deze zal dus voor de bouw van het pand in 1472 (+/- 6 jaar) er al moeten zijn geweest.

Van boven naar beneden: Het oudste pand gaat schuil achter de gevel van Huigbrouwerstraat 24. Traditionele volgorde van zuilenorden, in spiegelbeeld afgedrukt in de Scamozzi-uitgave van 1640. De overdaad aan fruit staat voor overvloed op Verdonkenoord 45.

Van Links naar rechts:
Rijk gekrulde klauwstukken op Verdronkenoord 101.
Asymtrische rococo-krullingen op Verdronkenoord 141.
Trapgevels met klauwstukken van het Huis van Achten uit 1648 op de gevel aan Gedempte Nieuwesloot.

met omkrullende bladeren. Deze is niet direct te herleiden zijn de echte natuur. Waarschijnlijk werden er steeds kopieën van kopieën gemaakt waardoor vervorming ontstond en is het in onze tijd niet meer te herkennen.

Na de verhoogde halsgevel ontstaat in de 17de eeuw de klokgevel. Hierbij worden de ingezwenkte zijden niet gevormd

door klauwstukken maar door metselwerk, waardoor de belvorm van een klok ontstaat. De ornamentiek is iets soberder dan van de halsgevel, maar meer onderdeel van de architectuur. Aan de bovenzijde wordt de gevel afgesloten met een fronton of een kuif, afhankelijk van de periode waarin het pand is gebouwd. Op de hoeken worden vaak kleine krullen geplaatst.

Links: Doorbroken lijst met bladversiering, Langestraat 45.
Rechts: De fraaie lijst van Voordam 6.

Een een rijk geornamenteerde klokgevel is Verdronkenoord 141. Deze gevel uit de eerste helft van de 18de eeuw heeft prachtige ornamenten in rococo-stijl. De rococo, ook wel Lodewijk XV genoemd, is geïnspireerd op de stijl die midden 18de eeuw gangbaar was aan het Franse hof. De stijl wordt gekenmerkt door elegante, speelse asymmetrische decoraties, die lijken op omkrullend blad. De gevel

wordt bekroond door een kuif in schelpvorm met hieronder kleine bloemen.

Strakke lijsten

Onder invloed van het classicisme krijgen in de loop van de 17de eeuw steeds meer woonhuizen panden een lijstgevel in plaats van een topgevel. Deze lijst wordt vaak ondersteund door fraaie gootklossen of consoles. Soms werd een verhoging op de kroonlijst gezet, een attiek, dat het pand extra 'hoogte' en allure geeft. Deze werd uiteraard van ornamenten voorzien.

Het huis met de dolfijnen, Oudegracht 218 is een breed pand met een lijstgevel en heeft een natuurstenen basement. Het is gebouwd als patricierswoning en later gebruikt als Kostschool. De lijst van het pand is rijk gedecoreerd. De zijkanten zijn voorzien van iets naar voren springende stroken met blokpleister. Het middendeel met voordeur springt over de hele hoogte naar voren. De entree is

Linksboven: Oudegracht 218, het Huis met de dolfijnen.
 Rechtsboven: Lijstgevel met guirlandes van Langestraat 16.
 Midden: Rozetten op Paardenmarkt 1.
 Linksonder: Boven de entrees van Langestraat 55.

Deze pagina: Het kleurige jugendstil 'kasteeltje' aan de Zilverstraat 3 met enkele details.

ruim voorzien van houtsnijwerk. Het bovenlicht is gevuld met uitbundig krullende bladeren en bladkransen. Het raam op de verdieping is omlijst met een leeuwenkop, festoenen en twee dolfijnen - vandaar de bijnaam: Huis met de dolfijnen.

Natuurlijke stijl

Eeuwenlang vonden de bouwstijlen hun inspiratie in het verleden. Zo rond 1900 veranderde dit en ontstonden er twee stijlen, Jugendstil en Art Nouveau, die zich inspireerden op plantaardige motieven zoals bloemen, bladeren en stengels. Heel typerend is de zogenaamde zweepslagdecoratie, een uitbundige en sierlijke lijnendecoratie. Ook zie je veel cirkel-, parabool- en hoefijzervormige decoraties. Populair waren architectonische elementen als torentjes, erkers en kleine balkons.

Jugendstil panden zijn over het algemeen duidelijk te herkennen. Een uitgesproken voorbeeld hiervan is Zilverstraat 3. Het is een kleurig winkelwoonhuis op de hoek van de Zilverstraat en Gedempte Baansloot is niet te missen. Het is in 1901 gebouwd naar ontwerp van de Alkmaarse architect Klaas Bakker Dz in opdracht van sigarenwinkelier P. Blaauw. Door zijn markante torentje wordt het in de volksmond ook wel 'het Kasteeltje' genoemd.

De gepleisterde witte gevels geven een heldere uitstraling en laat de groene en oranjegele elementen goed tot hun recht komen. De gekleurde dorpels bij de ramen en de bogen boven de vensters zijn uitgevoerd in (deels) geglazuurde baksteen in verschillende kleuren. De sierbanden zijn opgebouwd uit een laag van afwisselend blauwe en groene baksteen tussen twee lagen van bruingele baksteen. De vensterbogen zijn gemetseld in lichtgele, bruingele en blauwe

Boven links en rechts : Jugendstilpand Het Huyken, Kennemerstraatweg 113.

geglazuurde baksteen.

Op het dak liggen speciale rode geglazuurde dakpannen, zogenaamde tuile du Nordpannen. Het torentje is gedekt met rode schubvormige leipannen. Net onder de dakrand van het torentje is heel mooi siermetselwerk te zien, gemaakt van gekleurde baksteen en geschilderde decoraties. De afgeplatte hoek en de groene pilasters benadrukken nog eens extra het torenelement. De natuurstenen

plint en de grote consoles onder de erker zijn versierd met zwierige op planten geïnspireerde decoraties.

Een ander kasteelachtig Jugendstilpand is Kennemerstraatweg 113 genaamd 'Hyken'. Het is een royaal herenhuis van twee bouwlagen onder een kap, gebouwd in 1901/1902 in opdracht van Lourens Zuidberg (1857-1944). De naam van het huis houdt de herinnering levend aan het Drentse Hyken (thans: gemeente Beilen), de geboorteplaats van de opdrachtgever. De letters zijn omlijst door bladranken.

Het is niet bekend wie het pand ontworpen heeft maar gezien de stijl wordt gedacht aan de Alkmaarse architect C.J. Ooms. De gevel heeft de oorspronkelijke kleuren, die enkele jaren geleden bij bouwhistorisch kleuronderzoek aan het licht kwamen.

De voordeur en zelfs het raampje daarin, zijn sierlijk in jugendstil vormgegeven met vloeiende lijnen gebaseerd op de natuurlijke vormtaal.

Aan Doelenstraat 21-23 kwam in dezelfde periode de Christelijke lagere Wilhelminaschool met onderwijzerswo-

Tegeltableau met lisdodden op het Grafisch Atelier, Doelenstraat 23.

Deze pigna van boven naar beneden:
Het beschilderde plafond uit 1621 van een
van de woningen in het Hofje van Bijlvelt,
hoek Koningsweg/Doelenstraat. Foto: R.
Hertman.

Een vogel tussen bloemranken op het
plafond uit 1634 in de Nieropkamer in het
stadhuis.

In Verdronkenoord 102 zit een restaurant,
waar gasten onder dit plafond kunnen
eten.

ning. Het is ontworpen door de bekende
Alkmaarse architect C.J. Ooms in 1903.
Het heeft een aantal hele mooie decora-
ties. Het meest in het oog springend is
het tegeltableau met lisdodden.

Bloeiende ranken

Naast verwijzingen naar de natuur in de
gevelarchitectuur wordt ook geprobeerd
de natuur in huis te halen. Opvallende
voorbeelden zijn hiervan de prachtige
rankenschilderingen die op balken en
plafond kunnen worden aangetroffen.
In Alkmaar is een klein aantal van dit
soort mooie plafondschilderingen te
zien.

Onder andere in een van de woningen
van het Hofje van Bijlvelt. De woonka-
mer herbergt een zeldzame plafondschild-
ering met ranken, druiventrossen en
vogels. Bijzonder is een naakt figuurtje
dat boven op een paard staat, zij houden
samen een banier vast met de tekst 'Godt
is mijn toevlugt, anno 1621. De kamer
moet hebben toebehoord aan een rijk
woonhuisinterieur, dat naderhand is
verbouwd voor het hofje.

Ook het stadhuis is gedeeltelijk opge-
bouwd uit bestaande woningen. Het
beschilderde plafond van een van die
woonkamers is daarbij bewaard geble-
ven. Het is de huidige Nieropkamer dat
in 1634 een compleet beschilderd pla-
fond kreeg met rankenbeschildering met
vogels in renaissancestijl.

Een oudere schildering bleef bewaard in
Verdronkenoord 102. Ook hier werd het
plafond in de zestiende eeuw volledig
gevuld met natuurmotieven.

Stucwerk

Verskillende technieken werden ingezet
om het huis te verfraaien. Zo werden
plafonds en wanden voorzien van
stucwerk. Deze boetseertechniek was
al in de Oudheid bekend en leefde in de

renaissance in Italië weer op. Het kwam via Frankrijk aan in Nederland in de 17de eeuw. Met name Daniel Marot, een gevluchte hugenoot wiens vader architect was aan het Franse Hof, is verantwoordelijk voor de introductie van deze nieuwe wijze van decoreren. Nadat hij eind 17de eeuw Frankrijk ontvluchtte kwam hij in dienst bij stadhouder Willem III en was hij o.a. verantwoordelijk voor het ontwerp van het interieur van de uitbreiding van Paleis 't Loo in 1691-1694.

In eerste instantie werd het stucwerk uitgevoerd door ambachtsheden uit Italië, de zogenaamde stuccatore. Hier toe schetsten zij eerst de opzet op het plafond, trokken de lijsten en boetseerden daarna met de hand de bloemen en bladeren op plafond of wand.

Een mooi voorbeeld van een rijk versierd interieur met stucwerk is Oudegracht 198. In 1754 was de woning voor f 2025,- gekocht door mr. Anthonie Westhoven-Gerrits, die veel heeft gevaren en in Oost Indië kwam. Waarschijnlijk heeft hij rond 1755 het gehele interieur laten voorzien van de fraaie decoraties in stucwerk. Niet alleen de plafonds, maar ook de wanden. De wanden van de vestibule zijn opgedeeld in vakken met levendige Lodewijk de XV (ook wel rococo genoemd) decoraties. Er zijn diverse thema's te zien, omlijst met guirlandes. De kamers op de begane grond hebben stucwerk in dezelfde stijl. Alleen in de achtergang is een geheel andere stijl te zien. De uitvoering is hier strakker en in de wandvakken hangen aan elegant krullende linten medaillons met gezichten en profiel omringd door guirlandes in Lodewijk XVI stijl. Waarschijnlijk een halve eeuw later gemaakt, dan het overige stucwerk.

In de loop van de 19de eeuw nam de bouwproductie en de industrialisatie een

Boven: Stucwerk in Oudegracht 198 in de achterkamer.

Rechts van boven naar beneden: Voorstelling van de oogst in Oudegracht 198.

Een pauw is te vinden in diverse woningen aan de Nieuwlandersingel. In de villa Hofdijkstraat 2 is een schouw met bloemen te zien.

Ook decoraties met fruit komen voor. Deze tegel met fruitschaal is gevonden tijdens een archeologisch onderzoek in 1993 aan de Langestraat.

grote vlucht en ontwikkelde zich een goeude middenklasse. Ook zij wilden graag hun interieurs verfraaien met stucwerk. Om de kosten te drukken en hogere productie mogelijk te maken werden mallen gemaakt. De losse ornamenten werden in de werkplaats gegoten en ter plaatse op het plafond geplakt. Dit werd daarom ook wel, laagdunkend, plakwerk genoemd. De ornamenten in verschillende stijlen werden door de producent afgedrukt in catalogi. Een van de bekendste is de Silberling collectie. Ornamenten uit deze catalogi uit 1885 en 1912 hebben we al op meerdere plaatsen in de stad gevonden. Met name in de vroege stadsuitbreidingen ten zuiden

Stukje van een tegeltableau met tegels met daarop afgebeeld bloemvazen in blauw-wit. Deze tegels zijn gevonden tijdens een opgraving in 2003 aan de Koningsweg.

van de binnenstad.

De panden langs Nieuwlandersingel 42 t/m 45 uit 1906 hebben alle vier dezelfde decoratie. In de hal hangen wand-medailleurs met een pauw en een papagaai en een klein plafondornament met bloemen. In de kamer-en-suite zijn centraal grote langwerpige plafondornamenten geplaatst in Lodewijk-stijl en op de hoeken van de schouwboezem ondersteunen kolommetjes omwikkeld met klimop de kroonlijst langs het plafond. Deze kolommen zijn alleen bij nr. 43 bewaard gebleven. Alle ornamenten zijn teruggevonden in de Silberling catalogi.

Bij de panden gelegen verderop aan de Nieuwlandersingel van architect Kalverboer heeft elk pand zijn eigen karakter en heeft de bewoner waarschijnlijk zelf invloed gehad op de keuze van de ornamenten. Zo kon het voorkomen dat verschillende stijlen gebroederlijk naast elkaar werden geplaatst; het was per slot van rekening de tijd van het eclecticisme. Hofdijkstraat 2 heeft op de schouw in de voorkamer een prachtig ornament van een vrouwengezicht met fijne madeliefjes in jugendstil, terwijl het plafond in veel strakkere art-decostijl met kastanjebladeren.

Tegels

Een populaire interieurdecoratie waren tegels. Deze waren functioneel op wanden en plinten in 'natte' ruimten zoals keukens en kelders, maar ook in de haard. Er zijn huizen bekend waar vrijwel alle muren waren bedekt met tegeltjes. Ze boden gelegenheid tot het afbeelden van uiteenlopende thema's. Ook op deze tegels was de natuur een geliefd onderwerp. Bij archeologisch- en bouwhistorisch onderzoek worden dit soort tegels regelmatig gevonden. Tegels werden veelvuldig in de woningen toegepast o.a. in de schouwen, gangen,

Reconstructie van een tegeltabelau gevonden tijdens een opgraving aan de Koningsweg 2003 waarbij zeer veel tegels gevonden zijn. Te zien is de afbeelding van een druk en kleurig renaissance motief met ranken, bloemen en slakjes.

trapportalen, keukens en als plinttegels. Naast de decoratieve functie is het duidelijk dat het gebruik van de tegel ook zeker uit hygiënisch oogpunt een enorme verbetering betekende. Gepleisterde muren of houtwerk lieten zich moeilijker schoonmaken dan het glad geglazuurde tegelwerk.

De haardtegels waren handig bij het verwijderen van roet, en gelijk een mooie blikvanger. Eenvoudige huizen hadden eenvoudige haarden met vaak 'witjes' (volledig witte tegels) met hier en daar een gekleurd detail. De duurder en grotere huizen konden zijn uitgevoerd met indrukwekkende haardpartijen, beeldhouwwerk, tegeltabelaus en alles wat in die tijd voorhanden was!

Hoewel behang al in de 16de eeuw werd toegepast kwam het gebruik op grote schaal van dit product echt op gang in de eerste helft van de 19de eeuw, toen men goedkoop rollen papier kon maken. Deze ontwikkeling luidde een kentering in wat betreft de tegel als decoratief ornament in de Nederlandse woning. Alleen de toepassing van de tegel in de keuken bleef tot in onze eeuw nog bestaan.

De eerste tegels in Holland tot in de tweede helft van de 16de eeuw werden geïmporteerd uit o.a. de Zuidelijke Nederlanden. De vele oorlogshandelingen met Spanje leidde ertoe dat veel ambachtslieden verhuisden naar Holland. Aan het eind van de 16de en vroege

Stukje van een tegeltafel gevonden tijdens een opgraving aan de Oudegracht in 2000. Te zien is een kleurig geheel van zogenaamde Bloemvazen.

Bloem en blad in de stad
Carolien Roozendaal

Tegels
Rob Roedema

Foto's
*Auteur, tenzij anders vermeld.
Foto's van zuil Grote Kerk,
Kennemerstraatweg 113, stucwerk
Oudegracht 198 zijn uit de collec-
tie Regionaal Archief Alkmaar.*

17de eeuw vertonen in Holland vervaardigde tegels veel overeenkomsten met die uit de Zuidelijke Nederlanden. In deze periode vertonen de tegels Spaans/Moorse invloeden en vormen met de felle gebruikte kleuren een bont geheel. Na enige tijd, circa 1600, krijgen tegels een meer eigen Nederlands karakter al dan niet beïnvloed door dan gangbare stijlen en of andere buitenlandse invloe-

den. Vooral de Chinese invloed is er een die in het begin van de 17de eeuw sterk opkomt. Omdat het Chinese porselein in enorme hoeveelheden werd geïmporteerd, probeerden de Nederlandse pottenbakkers het product zo goed mogelijk na te maken. Hoewel het tot in de 18de eeuw een echt Nederlands product bleef bereikte men met dit streven een zeer hoog niveau. De Chinese blauw witte kleurstelling zien we dan ook terug in de tegelfabricage. Het ornamentele en bonte patroon verdwijnt langzamerhand naar de achtergrond. Iedere tegel krijgt een hoofdmotief, zoals een portret, een soldaat, Bijbels of naturalistische voorstellingen zoals dieren of bloemen, al dan niet vrijstaand, in een cirkel of in een kwadraat.

Zo zijn de huizen in vele stijlen en met verschillende technieken gevuld geraakt met versieringen geïnspireerd op de natuur. Al dat bloem en blad geeft Alkmaar een rijk en fleurig aanzien.

De Rekerhout

Een park voor beweging en beleving

J.D. ten Hoonte

De Rekerhout

Een park voor beweging en beleving

De Rekerhout is het jongste grote park in Alkmaar en viert dit jaar zijn 35ste verjaardag. De aanleg heeft in drie fasen plaatsgevonden in de periode 1977-1984. Het totale park is opgebouwd uit meerdere delen met ieder een eigen functie: het midden is ingericht als natuurgebied met rondom waterlopen. De randen dicht bij de woningen en parkingangen zijn bestemd voor recreatie en sport. In het zuidelijke deel werd plek gereserveerd voor educatief recreëren met een kruidentuin en kinderboerderij. Bij het ontwerp van het park is veel aandacht besteed aan beweging en natuurbeleving. Ongeveer tien jaar geleden is het park vernieuwd met natuurvriendelijke oevers, een nieuwe waterloop en nieuw meubilair. De wandelpaden zijn verbeterd en voor de jeugd werd onder meer de speelheuvel opgeknapt. Daarnaast is de kruidentuin in oude glorie hersteld. In 35 jaar tijd heeft De Rekerhout zich ontwikkeld tot een volwassen park, waar

vele bewoners uit de omliggende wijken gebruik van maken.

Filosofie van de aanleg

Wat was de gedachte achter De Rekerhout? Waarom is het op deze wijze aangelegd? Deze vragen stelde archivaris Harry de Raad aan de ontwerper, de heer J.D. ten Hoonte, op een vrijdagmiddag in het voorjaar van 2012 in het Regionaal Archief Alkmaar. De heer Ten Hoonte -nu ruim tien jaar met pensioen- was hoofd tekenkamer bij Plantsoenen van de gemeente Alkmaar. Hij begon als enig tekenaar Plantsoenen en is opgeklimmen tot hoofdontwerper van zeven man. Bij het team rolden uiteenlopende plannen voor de openbare ruimte van de tekentafels: van parkeervakken en pleinen tot de invulling van het nieuwe stadspark.

Bladerend in het dossier, dat bewaard wordt in het Regionaal Archief, komt ik de werktitel 'Central Park' tegen. Kunt u dat uitleggen?

“Ja, inderdaad, het verwijst qua ligging naar het park in hartje New York. Voor Alkmaarse begrippen is een park van die afmetingen natuurlijk onvergelijkbaar, maar de ambitie was er niet minder om. Al snel verdween de werktitel van tafel en werd deze verruild voor ‘Rekerhout’. Een naam die refereert aan de eigen historie: de rivier de Rekere stroomde vroeger door het deel waar het park was gepland en ‘hout’ werd al eeuwen gebruikt. We kennen het ook van de Alkmaarder Hout. Daarnaast spreekt het voor zich dat omwonenden zich makkelijker zouden thuis voelen in een park met een traditionele naam.”

Hiernaast: Luchtfoto uit 2011 met zicht op de Rekerhout. Collectie gemeente Alkmaar.

Een stil wandelpad in het midden van de Rekerhout.

Eerste ontwerp van de Rekerhout. In tweede instantie werd het park verkleind met 12 hectare. Foto J.D. ten Hoonte.

Kwamen alle ontwerpen in die tijd van de gemeentelijke tekentafels?

“De supervisie van grotere plannen werd uitbesteed, maar de hoofdlijnen kwamen altijd uit onze tekenkamer. Na 1980 werd het groenontwerp minder en kwamen de woonerven op tafel. Vanaf die tijd heb ik de meeste herinrichtingen gedaan in de stad.”

Het dossier toont een andere tekening dan het uiteindelijke ontwerp. In de beginfase waren de plannen voor het park dus anders dan is uitgevoerd?

“De planvorming heeft bij elkaar een jaar geduurd voordat de eerste schop de grond in ging op nationale boomplantdag in 1977. Tijdens de planvorming is een omslag geweest in de gedachte over de functie van het park. Er was uitgegaan van een centraal gelegen park met een afmeting van 42 hectare. Maar het bleek dat het met die afmeting een scheidend element zou zijn tussen de wijken. En de Rekerhout was juist bedoeld om de wijken door middel van het park aan elkaar te verbinden. Om die reden is het park verkleind tot 30 hectare en is 12 hectare naar het noorden verschoven. Uit die 12 hectare is het park De Groene Voet ontstaan, aan de zuidkant van de Daalmeer.”

De normen van Maas

Dus de aanleg van de Rekerhout was modern, vernieuwend voor zijn tijd?

“Ja, de Rekerhout werd een ander park, het werd in de eerste plaats een speelgebied. Er was een duidelijk idee over met welk doel en hoe het moest worden ingericht. Voor de Rekerhout waren de zogeheten ‘normen van Maas’ van groot belang. Prof. dr. ir. Maas uit Delft had standaard normen geformuleerd voor groen bij bewoning en deze werden gebruikt als een soort voorschriften. Het uitgangspunt van Maas was de behoefte

van de burger. Maas berekende per inwoner een x-aantal hectare recreatief groengebied. En zo kwamen we voor de Rekerhout in eerste instantie uit op een totale afmeting van 42 hectare. Maas berekende ook de grootte van waterelementen, speelplaatsen en wandelgebied. En zelfs de afstand tussen de woningen en een speelplaats of sportveld. Ook de kosten per m² groen, water of verharding berekende hij. De Rekerhout was daardoor goed vooraf te begroten, compleet met infrastructuur, groenplan en speelplaatsen. Het voordeel bij de uitvoering was dat er budget was gereserveerd voor het gehele plan en er op die manier ruimte bleef voor keuzes. Zoals

Maquette van het doolhof in het midden-deel. Foto J.D. ten Hoonte.

In 1977 werd gestart met het zuidelijk deel. In het ontwerp zijn educatieve voorzieningen opgenomen zoals een kinderboerderij met theeschenkerij en een kruidentuin. Collectie gemeente Alkmaar.

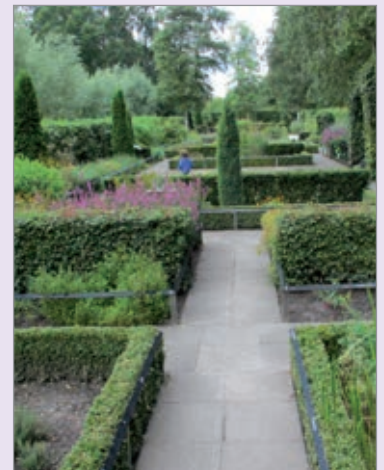

de inrichting van de later toegevoegde kruidentuin.”

Het park ligt niet helemaal in het midden, wat destijds toch het idee was van destijds burgemeester de Wit. Hoe is de keus tot stand gekomen voor de precieze locatie? “Voor de situering heeft de ligging van de Daalmaar ten opzichte van Bergen meegespeeld. Die bewoners konden ook richting Bergen terecht voor groen. Bovendien lag het Geestmerambacht al op de tekentafel. Voor de huidige locatie van de Rekerhout waren opnieuw de normen van Maas sturend. Daarom ligt het park nu waar het ligt. Daardoor is vanzelf een buitenring ontstaan met speel- en sportvoorzieningen en een binnenring met natuur. De binnenring ligt helemaal afgesloten met een sloot met bruggetjes, de toegangswegen liggen als een bajonet net even versprongen ten opzichte van de hoofdpaden, zodat je niet direct vanuit de wijk het middengebied in kon lopen. Zo wordt gelijktijdig voorkomen dat het midden-

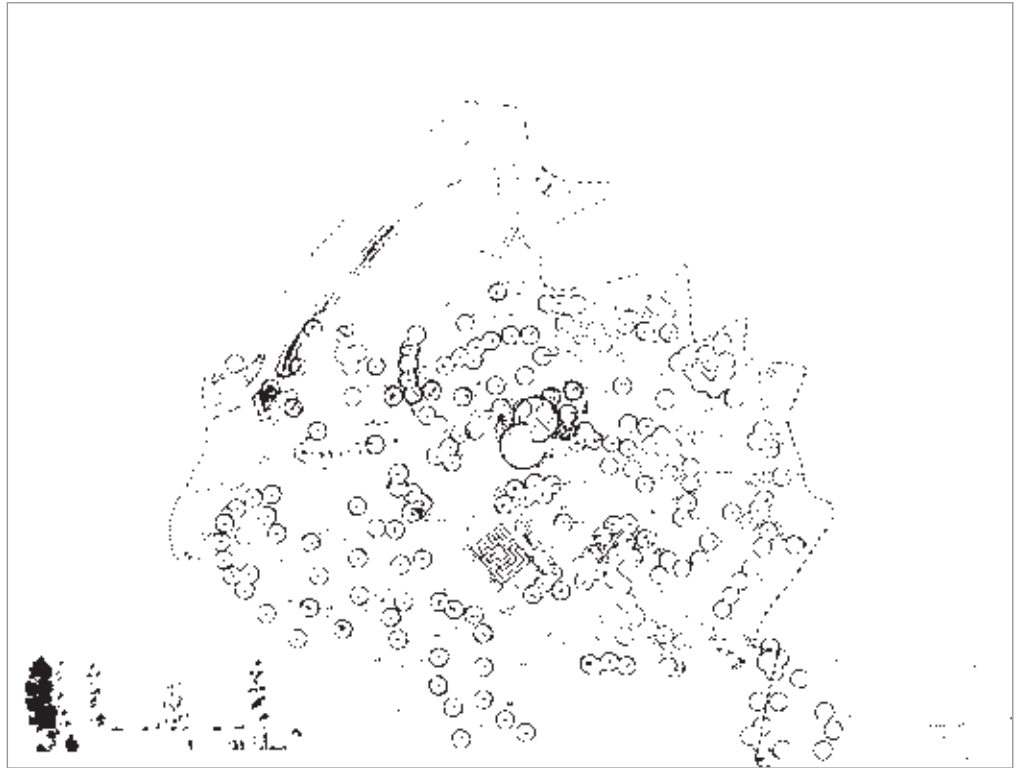

gebied een sluiproute werd voor fietsers. Dat effect is versterkt door een fietspad

Rechts: De kinderboerderij en de theeschenkerij en boven: De kruidentuin in 2012.

Ontwerp van het middendeel met doolhof, moeras en speelheuvel. Collectie gemeente Alkmaar.

rondom met verlichting en juist het middengebied bleef met opzet onverlicht. Zo ontstond een gebied waar overdag natuurliefhebbers konden genieten en waar later op de dag hangjeugd 'ongezien bezig kon zijn'. De speelplaatsen voor de

aller kleinsten moesten de wijk 'inprijken' zodat de loopafstand kort bleef. En voor de lagere schoolleeftijd kwamen de toestellen buiten de fietspadenring zodat zij geen drukke paden over hoeven te steken."

Huidig zicht op het moeras.

Natuur beleven en bewegen

Wat is er nog meer speciaal voor de Rekerhout bedacht?

"Er is nagedacht over gebruiksgenot en veiligheid. Dat was al gedeeltelijk geregeld met de normen voor de speelplaatslocaties. De speelplekken waren volgens de 'regels' voorzien van een groen kader, om een besloten plek te creëren.

Verder is het aantal normerende sportvelden losgelaten: in dit gebied kwamen twee gras- of sportvelden. Er is op een van die velden ook voorzien in ijspret, dus een deel kan onder water worden gezet voor een schaatsbaan. Er kwamen diverse groepen tennisbanen, enkele tennisbanen zijn later omgezet in een

basketbalveld. Verder is er speelwater en zijn er diverse klassieke parkelementen, zoals een doolhof. Voor publiek doet het park misschien sport-industrieachtig aan. Dat klopt, omdat het vanuit de voorgeschreven eenheden is opgezet. Er zit geen overbodigheid in.”

In de Alkmaarder Hout was vroeger al horeca. Er was een sociëteit, en een hertenkamp waar later de kinderboerderij bij kwam. En er zijn nu nog diverse cafés en restaurants aan de rand van de Hout. Voor de Rekerhout is het concept dus anders. Daar is meer de combinatie recreatie, spel, sport en natuur. Wat was daarvan de achterliggende gedachte?

“Het ontwerp en het gebruik van het park was afgestemd op het gezin. Op de gezinsleden apart en gezamenlijk. En horeca heeft consequenties voor het autoverkeer en parkeren. Het brengt meer verlichting in het gebied en een uitbater wil ook 's avonds open zijn voor feesten en partijen. Op die plek zou dan te veel aandacht en beweging ontstaan. En voor die functie was dit park niet bedoeld: het moest niet een regionale faciliteit

De speelheuvel met klimwand wordt veelvuldig gebruikt.

zijn, maar juist een park voor de omwonenden. Er is een theeschenkerij naast de kinderboerderij. Dit was samen met onder meer de scouting bedoeld om het park ‘ogen’ te geven, voor een gevoel van toezicht.”

De theeschenkerij heb ik persoonlijk nog niet gezien.

“Dat maakt het park nou juist zo leuk. Dat er steeds iets blijft te ontdekken. Zo zal ook lang niet iedereen het doolhof kennen.”

Tuin met vaste planten in 2012.

Het Kneppelpad bij het moeras omstreeks 1983. Foto J.D. ten Hoonte.

Wat voor natuurgedachte zit er achter het concept?

“De hoofdgedachte was het recreatieve effect van de natuur en per gebied moest een vorm van recreatie komen. Dat is gevonden in het kneppelpad in het moeras en voor het middendeel in het doolhof. Het park zou geen nabootsing van de natuur worden, maar moest wel fijn zijn om in te verblijven. Zo loopt het middengebied op vanuit het lage moeras naar het hoge conifereneiland (ook in de winter prettig met groenblijvers). Het concept was een aanleg van hoog naar laag en bij die plekken passen bepaalde plantensoorten. Een uitheemse soort is de Oostenrijkse den, die in de duinen veel voorkomt. Deze boom was destijds ongewoon in het plantsoen. Hij stond wel langs de inrijroutes vanuit de Duinen en later ook in de Oosterhout. Naast het conifereneiland is alles verder inheems materiaal, dat is bewust gekozen. Dus er stonden geen bijzondere rozensoorten in het park, of het moest een kunstmatig element als een rosarium zijn, daar paste het wel. De rest moest een weerslag van Nederland zijn.”

Het lijkt me geen park dat bedoeld is als een mooi park met bijzondere boomsoorten. Welke keuzes zijn er gemaakt?

“Inderdaad, het was in de eerste plaats een groenvoorziening speciaal voor de recreatie van de buurtbewoners. Het was bedoeld als groene tegenhanger van het steen van de huizen en bestrating. Een kenner kan er heus wel bijzondere soorten vinden maar ons klimaat is ongeschikt voor bijzondere bomen zoals je in buitenlandse parken ziet. Met name de zeewind speelt parten, die een zoutafscheiding op het blad legt. Het worden daardoor nooit reuzen.”

Is vooruitlopend op de aanleg begon nog iets met de grond gedaan ten behoeve van de beplanting?

“Het is alleen gemodelleerd, er is niets aan de mix van de grond gebeurd. De inheemse flora moest daar namelijk goed kunnen gedijen.”

Het moest dus ogen als een stukje Nederland. Het doolhof is een klassiek element uit de traditionele parkarchitectuur. Zo is kruidentuin is een barok element en

Als laatste werd het noordelijke gedeelte aangelegd, met veel speelmogelijkheden. Collectie gemeente Alkmaar.

wordt de Engelse landschapstijl op het mooie ontworpen. De Rekerhout vind ik meer vertoefbaar voor natuurbeleving. Een 'echt' park heeft toch een andere uitstraling?

“Bij het Jan Arentzcollege ligt een kleine ‘Engelse Landschapsheuvel’ tussen het voetbalveld en de tennisbanen. En naast de paddestoel (kunstwerk) en ook aan de noordkant komen interessante Engelse Landschapszichtlijnen voor. Het is minimaal ingevoerd, want als het aangelegd zou zijn als een klassiek park, dan zou de rest niet aan bod zijn gekomen. Dan was er geen plek voor sportvelden met spelgeluiden. Dat is niet de keuze geweest voor de Rekerhout. Het gebruik was leidend. Zo lag vroeger een basketbalveld juist in de wijk. Het bijkomende ‘lawaaï’ heeft ze naar dit park gebracht en daarom liggen ze ver van de bewoning en ver van het stille middengebied. En daar hebben wij ruimte voor vrijgemaakt.”

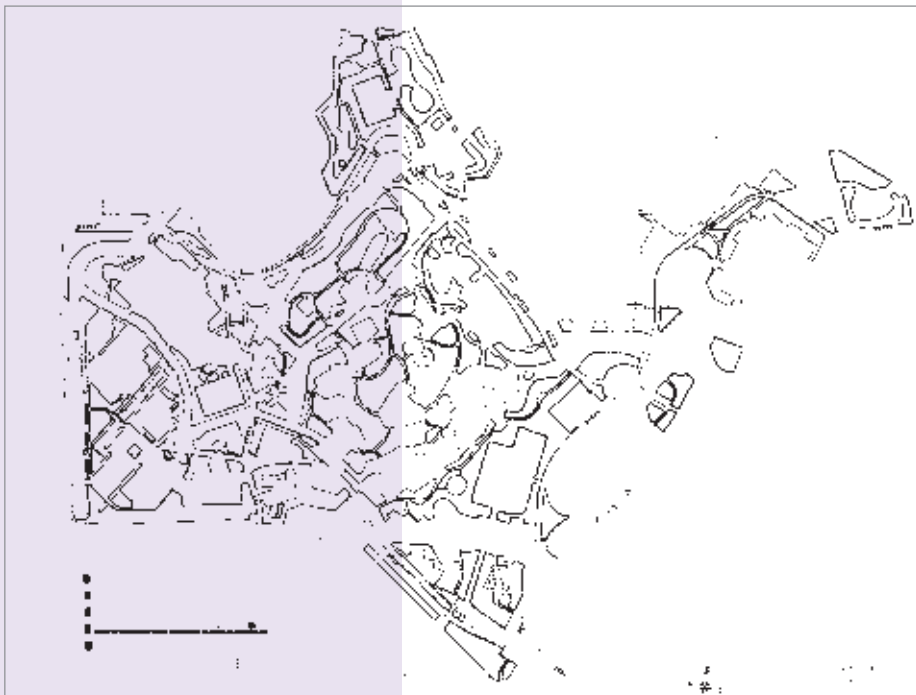
Onderhoud

Was dat concept een Nederlandse leer van die tijd?

“De onderhoudsmensen hadden voorkeur voor een ouderwets park vanwege het onderhoudsgemak. Maar dat was destijds al achterhaald. In de periode

Een deel van de oude waterlopen.

Overzichtsfoto van de Rekerhout uit 1983.
Collectie gemeente Alkmaar.

1968-69 was schoffelen al uitgebannen. Leroi, een leraar in Heerenveen, preekte dat onderhoud te duur was en dat de natuur het zelf wel zou regelen. We zijn daar toen gaan kijken. Lerois theorie bleek voor een paar jaar waar, want toen we na een jaar of vier terugkwamen zat daar twintig man op de knietjes onkruid

Speeltoestellen op de speelheuvel.

te wieden, want het was niet te red- den! Tegenwoordig heet dat ecologie en het effect is een park vol fluitekruid en brandnetels.”

Werd er aan ecologie gedaan in de Rekerhout?

“Dat aspect zat wel in het beheerplan. Er moest balans zijn tussen ‘de natuur zijn gang laten gaan’ en strikt onderhoud. Voor ecologisch beheer is het zaak om de gewassen erop af te stemmen. Als je bijvoorbeeld geen grasrandjes wil knippen, dan moet je struiken langs de rand zetten die ertegen kunnen als je er met een maaimachine half onderdoor maait. Als de balans weg is, dan gebeuren er dingen die niet de bedoeling zijn geweest. Zo wordt in mijn ogen de grasstrook langs het water te hoog. Het moest een strook blijven voor hangjeugd die daar nu niet meer terecht kan. Het gevolg is dat zij hun heil elders in het park zoeken, vaak met vandalisme als gevolg. Tegenwoordig wordt het onderhouds-beheersplan uitbesteed en door de interpretatie van de aannemer herken je (ik) het niet meer als goed onderhoud. Wat meespeelt is het onderhoudsgemak en mogelijk de lage kosten. Zo worden de rozen tegenwoordig gekweekt met het oog op maaibalken, zodat de maaier makkelijk over alles heen kan en er geen handsnoeiwerk aan te pas hoeft te komen. Door eenvormige snoei krijg je eenvormigheid in soort, want diverse soorten rozen hebben diverse snoeiwijzen. Zo is de rozeraanleg niet bedoeld en hierdoor verarmt het hoveniersvak.”

Tijden veranderen en ideeën veranderen, wat vindt u daarvan?

“Dat ideeën veranderden is prima, al klopt het uitgangspunt niet meer. Zo is ook de Alkmaarder Hout ook niet meer het nette wandelpark van toen. Als daar een boom is omgevallen dan blijft die

liggen. Zo is op de vest met de bolwerken het onderhoud juist wel intensief, omdat het dicht bij de bebouwing ligt en een visitekaartje is voor bezoekers.”

Vroeger was een verandering vaak een geldkwestie. Zo is in het Regionaal Archief het boomregister bewaard gebleven uit de 1705-1770. Er staat in op welke locatie, wanneer en welke boomsoort is geplant, inclusief de inkomsten. Het doel destijds was om in de Hout statige wandelpaden te maken, met als bijkomend financieel voordeel dat de bomen geld opbrachten na de kap. Herkent u dat?

“Dat kun je vergelijken met de keuze van de speelwerktuigen. Die waren in de jaren 1960 eerst van aluminium en later van rondhout van de restpartijen van de firma Bruynzeel. Het verhaal naar buiten was, dat het educatiever was om hout te gebruiken. Maar het was een goedkoper concept. Net als bij de kwekerij: men dacht dat zelf stekken kweken goedkoop flora leverde, maar dat bleek anders te

zijn. Bovendien werd het assortiment voor de plantsoenen en parken erdoor beperkt.”

Bij de aanleg van de Rekerhout was, zoals u zegt, een onderhoudsplan. Was daarin rekening gehouden met de toekomst, zoals vervanging van bomen?

“Het beplantingsplan was gebaseerd op zogeheten ‘blijvers en wijkers’. Zo voorzag het voor 50% in bosgoed dat voorlopig moest blijven staan, en voor 50 % snel groeiende elzen. De elzen zijn na een aantal jaren gekapt, toen de blijvers hoog genoeg waren. Met deze gedachte werden ook de populieren op de windkant geplant. Daarachter lag het eigenlijke bomenplan. Een probleem ontstond toen de blijvende beplanting op deze plek niet snel genoeg groeide en de populieren te lang stonden en te groot waren geworden. Toen -volgens plangerooid ging worden (dat is na circa 10 jaar) kwam de buurt in opstand (lachend), want die vond het weer ‘zonde’

Speeltoestel op de speelheuvel.

van die oude bomen. Tegen de filosofie van het beplantingsplan in is om die redden een aantal populieren blijven staan.”

Ontwerp en de praktijk

Zijn er verschillende ontwerpers bij de planvorming betrokken geweest? Is het in stukjes ontworpen?

“Ja, er is een totaalontwerp gemaakt van een samenspel van Plantsoenen en tuin-architectenbureau Snelders uit Limburg. Het bureau leverde verder de mankracht voor de civiele werktekeningen (bruggen en infrastructuur). De tekenkamer leverde ontwerpers met elk zijn eigen voorkeur voor beplanting en boomsoorten. Het moest in onze ogen een natuurlijk decor zijn met herkenbare beplanting uit de eigen streek, niet te aangeplant en zeker niet te ontworpen.”

Welke elementen in het park waren onvoorzien?

“Op vandalisme was niet gerekend. Aanvankelijk stonden door het hele park rondom het middengebied trimtoestellen. Die zijn door het herhaaldelijke vandalisme uiteindelijk weggehaald. En op de peuterspeelplaatsen werden de houten onderdelen steeds in brand gestoken. Uiteindelijk zijn ook die toestellen weggehaald, waardoor de kleinste

jeugd nu minder is voorzien.

De meeste speelplaatsen zijn bestemd voor de klauterende jeugd, met mooie futuristische toestellen met staalkabels. In een wijk is leeftijdverloop, daar kan een speeltuin meegroeien met de gemiddelde kinderleeftijd. Maar in een park gaat dat niet op. Daar zul je alle leeftijden continu moeten voorzien.”

Vandalisme is toch van alle tijden?

“Mee eens, maar er heerst wel een andere tijdgeest. En het park heeft eronder te lijden, zoals ik al eerder aangaf. Nu is het vandalisme vooral in de kruidentuin en de rozentuin. Er is nog één ingekrompen rozentuin over.”

Wat was succesvol in de Rekerhout?

“Een leuk en succesvol item vind ik de kruidentuin. Deze ontstond door een schenking van mijnheer Schwabe en een stuk ongebruikte grond dat nog niet ingevuld was.

Het idee om hier een kruidentuin te maken kwam door persoonlijk toeval, doordat ik stamboomonderzoek deed naar de voorouders van mijn vrouw en daarbij stuitte op apothekers die hun kruiden oogsten uit een stadshortus aan

Spelen in en bij het water.

de Nieuwlandersingel [op welke hoogte vertellen de bronnen niet]. De hortus was lesmateriaal voor de apothekersopleiding. Met deze educatieve gedachte was het stuk grond snel bestemd. Verder zijn de kunstwerken, zoals de paddenstoel en de wit-bauwe ijsberg in de vijver bij het winkelcentrum in mijn ogen geslaagd. Kunstwerken waren overigens niet opgenomen in de norm van Maas.”

Kunt u zeggen dat de Rekerhout zijn doel heeft bereikt? In gezinsleeftijd zit verloop, is dat gemeten, is er bijvoorbeeld rekening gehouden met vergrijzing?

“Er is een aantal keer een meting gedaan. Ik ben niet op de hoogte van de recente uitkomsten, maar ik kan me voorstellen dat in deze minder rooskleurige financiële tijd vakantie naar het buitenland minder lukt en er meer gebruik wordt gemaakt van het park. En ervaring leert dat de variatie in leeftijd ruim voldoende blijft, het intensieve gebruik is daarvan een bewijs. Er wordt intensief gefietst, gesport en gespeeld. Ook de kinderboerderij trekt aardig bezoek. De doelgroep ‘natuurminnaars’ is natuurlijk moeilijk meetbaar, want deze

doelgroep geniet in stilte.”

Hoe kijkt u terug op het resultaat?

“Ik ben er trots op en vind het best bijzonder dat ik dit heb gemaakt. Maar dat moet je naar mijn mening niet overdrijven. Als je het ontworpen hebt, dan kun je er beter niet meer op terugkijken. De verantwoordelijkheid is er af en in de loop van de tijd is een andere kijk op het onderhoud gekomen. Dat moet je laten gaan. Het is een unieke kans geweest om een groot park te ontwerpen van begin tot eind.”

Komt u zelf nog wel eens in de Rekerhout?

“Ja, ik woon er namelijk dichtbij en fiets vrijwel dagelijks door het park. Ook probeer ik als vrijwilliger een bijdrage te leveren aan het onderhoud van de kruidentuin. Ik heb zelfs 5 of 6 jaar geleden het ontwerp opnieuw gemaakt, omdat de tuin te erg was overwoekerd. Nog steeds krijg ik af en toe een ontwerpvraag en (lachend) daar volgt meestal wel tekenwerk uit. En wat ik erg leuk vind, is dat ik nog altijd wordt begroet door mensen die ik als scholier heb rondgeleid in de destijds nieuwe Rekerhout.”

Verslaglegging
Gonna de Reus.

Met dank aan
*Gerard Laan, Cuneke Mertens,
Ferry Pit.*

Foto's
*Rob Roedema tenzij anders
vermeld.*

Bomen met een verhaal

Emmie Snijders

Emmie Snijders

Bomen met een verhaal

Emmie Snijders

Alkmaar is een stad met veel groen. Het is door de jaren heen geplant om een mooie en natuurlijke leefplek te maken. Individuele bomen hebben vaak een eigen verhaal, als ze bijvoorbeeld zijn geplant om iets te vieren of om iemand te herdenken. Andere bomen zijn van een bijzondere soort of van hoge ouderdom, zij zijn stille getuigen van de verhalen die zich om hen heen afspeelen.

Herdenkingsbomen

Bomen hebben symbolische waarde. Ze groeien, stralen kracht uit en kunnen aanzienlijk langer bestaan dan een mensenleven. Dat geeft ons een gevoel van onsterfelijkheid. Het is niet voor niets dat al eeuwenlang bomen worden geplant ter herinnering aan een feestelijke gebeurtenis. Geboortebomen zijn nog altijd zeer geliefd, omdat ze meegroeien met het kind. De eerste beroemde herdenkingsboom is de Vrijheidsboom, die in de Franse tijd in veel steden werd neergezet.

Een legendarisch boompje

Zoals elke stad, heeft ook Alkmaar haar eigen monumentale gedenkbomen. Er zijn oude voorbeelden en meer recente. Bekende bomen werden door het stadsbestuur of verenigingen geplant, andere door particulieren en die bleven doorgaans minder bekend. Maar zo verging het niet met het boompje dat op 15 oktober 1940 de Alkmaarse Courant krant haalde: *Tijdens het Beleg van Alkmaar ontsnapte freuletje van Suyden, het zesjarige dochtertje van jonkheer en mevrouw Van Suyden tot Bolwerck, aan het oplettend oog van de kinderjuffrouw en verliet stiekem het patriciërshuis. Het was een bijdehand*

kind dat al vrij vlot haar Frans sprak, iets dat gangbaar was voor notabelen in die tijd. Maar ondanks haar strenge opvoeding bezigde ze ook wel eens het Westfries, dit tot grote ergernis van haar moeder die dat taaltje maar ordinair vond.

Freuletje Joanna Margaretha Hildegonda was via de paardenstallen en het koetshuis haar woning ontglipt, rende langs het water (de huidige Gedempte Nieuwesloot) en verschool zich kort onder het poortje van de Sint Laurentius [de Grote Kerk] toen een van de bedienden van vader in de buurt was. Daarna vervolgde ze haar weg langs de Koorstraat naar de Heilooërpoort waar wachters stonden en twee kanonnen waren gericht op de weg richting Haarlem. De wallen waren bezet met Alkmaarse burgers die hun stad tegen de Spaanse aanvallers verdedigden. Joanna werd bang van het wapengekletter en durfde de poort niet dichtert te naderen. Ze sloeg links af, rende onderlangs het bolwerk en bleef buiten adem stilstaan bij een verbreding. Met groot gejuich werd ze daar begroet door haar vriendjes en vriendinnetjes die allemaal tot de notabele families van de stad behoorden. Waren ze soms iets van plan?

Het bleek onschuldig vermaak. De vorige dag hadden de kinderen gezien hoe hun vaders achter het oostelijk bolwerk met veel plechtigheid een vrijheidsboompje hadden geplant en ze hadden gehoord hoe dat boompje zou groeien en in latere jaren zou getuigen van het Beleg van Alkmaar. Kort daarna kreeg het freuletje van de tuinman een loot van een zware iep. Hij had haar verteld hoe dat twijgje zou kunnen uitgroeien tot een grote boom en wel honderd- tot tweehonderd jaar oud kon worden. Dat twijgje moest natuurlijk in de grond gestopt worden en dat was

de jeugd die middag van plan. Ze hadden besloten dat hun boom ook op het bolwerk moest komen te staan, maar bij de Friese poort durfden ze niet te komen. Gelukkig was het aan de andere kant van de stad betrekkelijk rustig. Zo werd dus met kinderlijke plechtigheid en ernst een twijgje geplant door freule Van Suyden. Jaren verlieden en het twijgje groeide uit tot een boompje, vervolgens tot een boom en ten slotte tot een grote boom, met een allesoverheersend bladerdak in de zomer. Ontelbare generaties rustten aan zijn voeten en lagen op het gras in zijn schaduw. Op een zomerse middag passeerde dezelfde freule Van Suyden, inmiddels douairière Van Nigtevelen, samen met haar achttienjarige kleindochter de boom. Ze vertelde haar kleinkind hoe zij als kind het twijgje had geplant dat nu was uitgegroeid tot een zeventigjarige iep. Ook vertelde ze hoe zij in het nog dunne stammetje haar naam gesneden had met die van grootvader. Diezelfde avond sneed een jongeman weer enkele letters in de stam en het kleinkind van de douairière stond er blozend bij. Een uur later pas verliet het tweetal deze plaats, die bijna als een heilige plek werd beschouwd. Weer gingen generaties voorbij. De boom werd groter en forser en het was alsof hij de stad aan deze zijde beschermde. Nieuwe letters werden in zijn stam gesneden, letters, die combinaties vormden die stonden voor levenslange, maar soms ook voor tijdelijke verbintenissen. Vanaf 1795 kwamen er Fransen in ons land waardoor ook Alkmaar zijn Franse soldaten kreeg. Nu werden er Franse namen in de stam gekrast. Uiteindelijk verdwenen de militairen in 1813 weer, maar de letters in de boom bleven getuigenis afleggen van de periode van de Franse overheersing.

Opnieuw gingen er generaties voorbij. Totdat het stadsbestuur eind negentiende eeuw besloot om aan de voet van de iep,

die groter was dan al zijn naamgenoten, een bank te plaatsen.

De bank werd goed gebruikt.

's Morgens en 's middags kwamen de ouden van dagen er op uitrusten en zij haalden daar verhalen op van vroeger. Ze vertelden elkaar geheimen uit hun jeugd en wezen dan met hun wandelstok naar de ontelbare namen in de stam van de iep.

Rechts: Een aantal kinderen bij een boom op het Clarissenbolwerk. Onderschrift bij foto "De storm van 20 juni j.l. deed de mooie boom bij het kruithuisje te Alkmaar vallen. Verleden jaar, 30 september, sloeg van dezen boom een tak af en in 't voorjaar van 1912 werd hij door kwaadwilligen in brand gestoken, zoodat er van binnen plaats was voor twee jongens, zooals op de foto duidelijk zichtbaar is." Knipsel uit Geïllustreerd Zondagsblad van Het Nieuws, 1912.

Ook hun namen stonden er in gesneden, ook zij hadden hier zachte, lieve woorden gesproken en -verscholen achter de stam-hun lippen gedrukt op de mond van een blozend Alkmaars meisje. 's Avonds werd de bank bezocht door vrijende paartjes, die ineengestregeld hier zoete uurtjes doorbrachten en veel voordeel hadden van de dikke stam die hen beschermde tegen het licht van de stadslantaarn. Ook hun namen werden in de stam gegrift.

Aan het begin van de twintigste eeuw werd de bank vervangen door een nieuwe met leuning. De boom bleef staan en groeide almaar groter. Het had inmiddels een diameter van 1,25 en zijn kroon stak ver boven de huizen uit. Ook in die dikke stam werden nog altijd namen gekrast en weer klonken er zoete woorden aan de voet van de iep. Die zoete woorden werden in de Eerste Wereldoorlog ook uitgesproken door de soldaten die tijdens de mobilisatie in 1914 in Alkmaar verbleven. Toen herinnerde de iep zich, hoe hij meer dan een eeuw geleden soldaten aan zijn voet had zien liggen, gekleed in veroverende uniformen. Die uniformen hadden hun aantrekkingskracht nog steeds niet verloren en Alkmaarse letters werden gecombineerd met Brabantse, Zeeuwse, Groningse en Friese.

In de volgende oorlog, de Tweede Wereldoorlog, kwamen soldaten met vreemde uniformen in de stad. Het duurde niet lang, of ook de nieuwe namen werden gesneden in de schors van de iep, nieuwe combinaties van Alkmaarse meisjes en jonge soldaten. Wéér was een nieuwe tijd aangebroken. Maar de boom, die zo veel evoluties had meegemaakt, die zoveel geschiedenis had gemaakt, dat geen mens ter wereld met hem kon wedijveren, was oud geworden. Een nieuwe evolutie ging boven zijn kracht. Vandaag is er een einde aan zijn leven gekomen. De stam, nu met een middellijn van ongeveer anderhalve meter, is bezweken onder de krachtige sla-

gen van een bijl. Nu ligt hij neergeveld op het groene stukje gras. Hij, die ontelbare gelukkige uurtjes had geschonken, onder wiens schaduw zo velen hadden gerust, aan wiens voet zo velen hadden gespeeld. En vandaag trokken velen voorbij de oude, ontzielde iep en fluisterden: 'Vaarwel, geliefde!'.

Een ietwat vreemde naam: Van Suyden tot Bolwerck. Ook de naam Van Nigtevelen doet geen belletje rinkelen. En een vrijheidsboom tijdens het Spaans beleg? Daar is niets over bekend in de bronnen. Bij nadere bestudering blijkt het verhaal een sterk fictief karakter te hebben. Dat er op 15 oktober 1940 een grote oude boom is omgehakt is duidelijk, maar de schrijver heeft die boom een monumentale status toegeschreven. Voor hem was het 'de boom die alles zag'. Ook omschrijft hij de sentimentele waarde die de boom voor veel mensen zal moeten hebben gehad. En die waarde is allerminst fictief.

Arbre de la liberté - Vrijheidsboom

In 1795 maakte een Franse inval een einde aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en het bewind van stadhouder Willem V. Een nieuw staatsbestel werd in samenwerking met de zogenoemde Nederlandse patriotten opgebouwd naar voorbeeld van de Franse principes van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'. De patriotten vierden de nieuw verworven vrijheden en de verlossing van de oude oranjegezinde regenten door het gehele land. Bijna overal, ook in de meest kleine dorpjes, werden vrijheidsbomen opgericht om dit heugelijke feit te memoreren.

Feest van de Vrijheid

Ook Alkmaar kreeg zijn boom. Het was een volgroeide spar van ruim twaalf meter hoog die op 7 maart voor het

stadhuis was opgericht. Het stond op een wit gemarmerd voetstuk en ook de koker om de stam was van dat materiaal gemaakt. Boven de boom uit stak een speer met daarop een met linten versierde vrijheidshoed.

Tijdens het Alkmaarse Feest van de Vrijheid, op 22 maart, kreeg de boom een belangrijke rol toebedeeld. Op die dag werd de installatie gevierd van het nieuwe, 'democratisch' gekozen stadbestuur met jonkheer Cornelis van Foreest als president. Een paar dagen eerder waren mannelijke -niet bedeelde- burgers namelijk voor het eerst in de geschiedenis naar de stembus geweest.

Het feestprogramma bestond uit een ceremonie van eedaflegging in de Grote Kerk en een rondwandeling door de stad met in maagdelijk wit geklede 'ongetrouwde personen van vrouwelyke kunne', de schutterij, een muziekkorps

en weeskinderen die schilden droegen met allegorieën op de 'Vernietiging der Heerschzugt' en 'De Rechten van den Mensch en Burger'. Na de tocht over de Koorstraat, Oude Gracht, Verdronkenoord en Langestraat was het de taak van de weeskinderen om de verschillende schilden te bevestigen aan de stam van de vrijheidsboom. De bevestiging werd omlijst door toespraken, declamaties en zang van 'Alkmaarse jonge dochteren'. Nadat Van Foreest zijn dankwoord had uitgesproken kon het echte het feest beginnen. Onder vrolijke noten van muziek dansten de meisjes rondom de vrijheidsboom en klonken vrijheidsliederen. Daarna dansten de meisjes het stadhuis binnen waar het feest werd voortgezet.

Omgehakt

De Alkmaarse democratie hield uiteindelijk niet lang stand. Door een

De Vrijheidsboom voor het stadhuis tijdens het Feest van de Vrijheid. De schilden zijn al op de koker bevestigd. In het midden zien we Cornelis van Foreest (met uitgestrekte arm) Willem C. Hofdijk (op de verhoging) toespreken. Links en rechts van hem staan de in wit gehulde 'jonge dochteren'. Ets uit 1795 door W. Kok.

Op 3 oktober 1799 wordt de Vrijheidsboom omgehakt bij het binnentrekken van de Engelsen in de stad (rechts op de achtergrond). Op de Grote Kerk wappert de Oranjevlag.
Schilderij door A. Stroo uit 1804.

staatsgreep van H.W. Daendels was het in 1798 al gedaan met het lokale democratische experiment. Daendels en zijn aanhangers wilden af van de logge bestuursvorm vanwege het stelsel van 40.000 kiesmannen en de lange debatten tussen de gewesten. Door de staatsgreep kregen departementen en gemeenten veel minder autonomie.

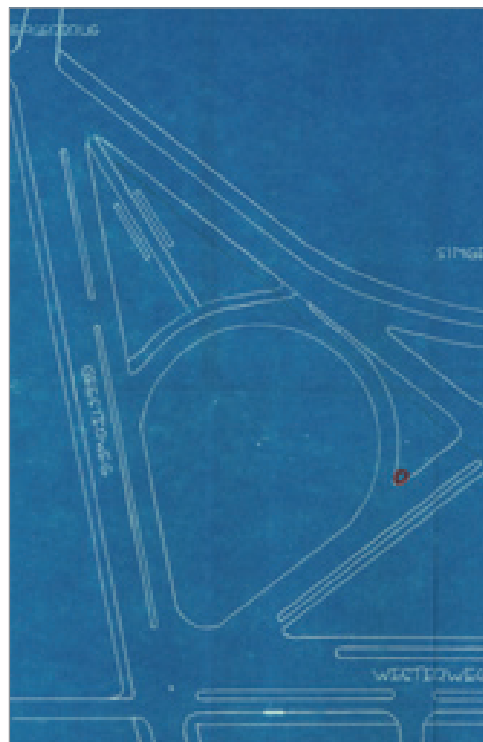
Uiteindelijk verdween ook de boom uit beeld. Deze werd in 1799 omgehakt toen de Engelsen op 3 oktober hun intocht in Alkmaar deden. Samen met de Russen hadden zij op 27 augustus een invasie in Noord-Holland gedaan met het doel het stadhoudelijk gezag van de Oranjes te herstellen. De alliantie slaagde er uiteindelijk niet in de Fransen definitief te verslaan. Na het tekenen van de Conventie van Alkmaar in november verlieten zij Noord-Holland. De boom was echter al verdwenen en zou niet meer terugkeren.

De ANWB-herinneringsboom van 1934

In 1933 bestond de ANWB vijftig jaar. Als kado ontving de bond vijftig bomen van de Vereniging voor School- en Werktuinen en Boomplantdagen in Nederland. Hierop benaderde de ANWB

de gemeente Alkmaar met de vraag of één van die bomen in Alkmaar kon worden geplant. Wellicht in het kader van een boomplantdag en samen met de schooljeugd? De burgemeester en de plantsoenendienst waren enthousiast over het plan. Maar ze stelden wel eisen: ze wilden geen lindeloot met een dikte van 16 centimeter en 4 meter hoog. Een dergelijke 'bezemstok' zou geen effect teweeg brengen. In plaats daarvan vroegen ze om een flinke boom. Alles ging in goed overleg. De plantsoenendienst maakte de grond voor planting gereed en zou een hekwerk om de boom plaatsen. De ANWB zou dan zorgen voor een metalen prullenbak.

Alle openbare en bijzondere scholen in Alkmaar mochten drie kinderen aanwijzen die bij de planting zouden helpen. De ANWB en de Vereniging voor School- en Werktuinen hadden veel belang gehecht aan de aanwezigheid van schooljeugd. Boomplantdagen waren namelijk uitermate geschikt om de jeugd dichter tot de natuur te brengen en

Rechts: Detail van de plattegrond van de Bergerhout. Met rood is de locatie aangegeven van de ANWB-boom.

hen te leren 'het mooie en het goede te respecteren en lief te hebben'. Bovendien kon worden uiteengezet welk belangrijk werk de ANWB deed voor de 'geestelijke en lichamelijke gezondheid van ons volk'. Op woensdag 28 maart 1934 werd de boom geplaatst in de Bergerhout, door burgemeester Van Kinschot en ongeveer zestig leerlingen. Hierbij aanwezig waren de consul van de ANWB, de heer Schefel, en de directeurs van de gemeentelijke plantsoendienst en de Vereniging voor School- en Werktuinen. Na afloop kregen de circa zestig kinderen in de muziektuin een reep chocolade, limonade en een herinneringsmedaille als verrassing.

De levensloop van de ANWB-boom was markant: op de dag van de planting kon de directeur van de jarige ANWB niet aanwezig zijn. Een autodeflect dwong hem zijn reis te beëindigen... En het einde was minstens zo treffend: de boom moest uiteindelijk wijken voor de uitbreiding van de huidige verkeersrotonde. What's in a name?

Herinneringsboom bij de kroning van Juliana in 1948

Op 12 mei 1948 maakte koningin Wilhelmina bekend dat zij na de feestelijkheden rondom haar gouden regeringsjubileum troonsafstand zou doen. In de zomer vatte het Subcomité voor Straat en Gevelversiering het idee op om een herinneringsboom te planten ter gelegenheid van de aanstaande kroning van Juliana. Vijftig jaar eerder al waren dergelijke bomen geplant ter gelegenheid van de inauguratie van Wilhelmina als koningin. Bomenplanten bij heugelijke feiten rondom het koningshuis begon hiermee een traditie te worden, zoals we later zullen zien. Op 6 september werd de Julianaboom door de vrouw van burgemeester Wytéma in de Bergerhout

geplant, op een grasveld in de Bergerhout nabij het Murmelliusgymnasium. De boom staat er nog steeds, hij staat bij de parkeerplaats van het appartementencomplex de Geesterhout.

Ter gelegenheid van de troonsbestijging van Koningin Juliana plant mevrouw Wytéma de Julianaboom in de Bergerhout op 6 september 1948.

Kastanjeboom wordt robuuste bank

In augustus 2007 werd op de hoek van de Helderseweg en de Stationsweg een grote kastanje gekapt in verband met de aanleg van de bus- on-line route langs de Spoorbuurt. Omdat de buurtbewoners erg gehecht zijn aan deze boom is van het kastanjehout een prachtige zitbank gemaakt, deze staat op de plek van de

Deze boom op het bolwerk naast de Molenbuurt is geplant ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van koningin Beatrix.
Foto: Ritske Velstra.

oude kastanje.

Sierkers ter gelegenheid van afscheid wethouder Binnendijk

Op 20 april 2010 heeft Wijkbeheer wethouder 'groen' Simon Binnendijk ter gelegenheid van zijn afscheid een sierkers aangeboden. Hij heeft deze boom sierkers (Prunus avium Landscape Bloom) zelf geplant in de Alkmaarderhout vlakbij de Rippingbank,

Beatrixboom voor de koninklijke Sarah

Een boomplanting voor een lid van het Koninklijk Huis was niet ongevoel. Beatrix kreeg geen boom bij haar inauguratie als koningin, maar bij de viering van haar vijftigste geboortedag op 31 januari 1988. Burgemeester C.M.L. Roozmond plantte op 4 februari van dat jaar op de Vest nabij de school aan de Molenbuurt een zes jaar oude linde. Met Koninginnedag zou de Beatrixboom compleet worden gemaakt door het aanbrengen van een herdenkingsplaat aan het hek rond de boom. Alkmaar was niet de enige stad in Nederland met een Beatrixboom. Nog 500 andere steden maakten kenbaar er één te zullen planten.

Vrijmetselaarsloge

In het Kennemerpark staan vlak bij elkaar drie Japanse notenbomen in een driehoek geplant. Zij zijn in 1980 geschonken door de Alkmaarse vrijmetselaarsloge. Tussen de bomen is verharding aangebracht om de driehoek (symbool voor het alziend oog) te accentueren.

Meidoorn voorjarige genealogische vereniging

Hoe toepasselijk is het om als jubilerende Nederlandse Genealogische Vereniging een boom te planten om het 25-jarige bestaan te vieren? De vertak-

kingen van een boom hebben immers altijd symbool gestaan voor de vertakkingen in een familie. Niet voor niets wordt een schema van voorvaders dan ook een stamboom genoemd. De afdeling Hollands Noorderkwartier besloot om op 2 april 1990 een rode meidoorn te planten aan het Boendalehof in Overdie. Het was een geschenk van de vereniging aan de Alkmaarse gemeenschap. J. Kaldenbach en mevrouw A. Stierp-Impink, bestuursleden van de vereniging, hadden de eer de boom in de grond te mogen plaatsen. De vereniging had ten tijde van het jubileum 8000 leden en zet zich ook nu nog in voor familieonderzoek in binnen- en buitenland.

Wilhelminaboom

Ter gelegenheid van de kroning van Koningin Wilhelmina is een kronings-eik geplant. Sinds de verlegging van de gemeentegrens in 1998 staat deze eik in Heiloo, in de voortuin van Kennemerstraatweg 134. Om de boom kwam een sierlijk hek met daar op de naam van de Koningin en de datum van de kroning, 6 september 1898. Toen de oude eik na ruim 100 jaar omwaide na hij een deel van het hek mee in zijn val. De gemeente Heiloo zorgde voor de reparatie en plantte er een jonge eik.

Gillisboom

In februari 2007 plant Gillis Bongers een koningslinde op het Oudorperdijkje, de "Gillisboom". Wethouder Eggermont had hem deze boom beloofd, omdat bij de renovatie van het Schermereiland het huis van Gillis gesloopt wordt en ook zijn ruim 70 jarige oude kastanjeboom ruimte moest maken voor de nieuwbouw. Gillis plantte de kastanje in de tuin van zijn ouderlijk huis toen hij zeven was. Hij had daarvoor kastanjes meegenomen uit het Victoriepark .

Boven: Het planten van de Gillesboom werd vereeuwigd in de Alkmaarse Courant van 14 februari 2007.

Binnen het hek van 1898 prijkt een jonge Wilhelminaboom. Foto: Ritske Velstra.

Monumentaal groen
Cuneke Mertens

Cuneke Mertens

Monumentaal groen

Cuneke Mertens

Alkmaar is een stad met veel hoogwaardig groen en hecht daar hoge waarde aan. Het belang van groen in de stad is niet alleen iets van deze tijd. Ook vroeger investeerde men hier flink in. Dit is nog terug te zien in de prachtige oude parken die Alkmaar heeft en de oude bomen die daarin aanwezig zijn. Een monumentale boom levert een bijzondere bijdrage aan de kwaliteit van de woonomgeving of het milieu en is het daarom waard gekoesterd en beschermd te worden.

Een boom is monumentaal wanneer hij een bepaalde leeftijd heeft bereikt. In Alkmaar gaan we uit van 50 jaar. Daarnaast heeft een monumentale boom minstens twee specifieke waarden, die hem onderscheiden van andere

oude bomen. Dat kan bijvoorbeeld een belangrijke waarde voor de omgeving zijn, omdat hij beeldbepalend is of een cultuurhistorische waarde heeft als onderdeel van een beschermd stadsgezicht of wanneer het een herdenkingsboom is. Deze bomen vormen een uitzondering en hebben ook als jonge boom al de status van monumentale boom.

Ook kan een boom bijzondere waarde hebben voor de natuur, wanneer hij huisvesting biedt aan bijzondere dieren of planten. Of een boom krijgt de monumentale status, omdat hij de dikste, de oudste of hoogste in de gemeente is, of omdat het een zeldzame soort is. Monumentaal noemen we ook die bomen met een extra belevingswaarde: 'een boom met een verhaal'.

De iepen bij de Grote Kerk in het centrum van Alkmaar, zijn circa 100-120 jaar oud.

Monumentaal en waardevol

In Alkmaar staan onder andere monumentale bomen in het Bolwerkpark langs de Singelgracht. Bij de Scheteldoekshaven staat bijvoorbeeld een treurlinde van 80 jaar (op 1.50 meter hoogte kun je zien dat hij op een onderstam is geënt), een ruim honderdjarige Hollandse linde en plataan op het Clarissenbolwerk en een even oude pluimiep op het Munnikenbolwerk.

Opvallend zijn ook de zilverbonte iepen -de enige van die dikte in Noord-Holland- bij de Baansluis, de oude iep bij de ingang van de ijskelder, en de drie dikke, dicht bij elkaar staande populieren op het Kwerenbolwerk.

Alkmaar heeft meer van zulke bijzondere monumentale bomen die extra aandacht verdienen en die velen zullen herkennen.

Heel wat bruidsparen zijn op de foto verenigd onder de grote plataan in de

Dat vroeger monumentale bomen ook werden gewaardeerd blijkt zo af en toe uit historische bronnen. Een letterlijk citaat uit het memorieboek van de fabriekmeesters (stadsarchief Alkmaar voor 1816, inv.nr. 1837), opgetekend door Eikelenberg in 1705: 'in de stad verkogt men ook enige linden en ypen, en onder dezelve een zeer zware yp op de Bierkaij, doe oud zijnde zoo men meende 90 jaren: deze zware yp was onder dik 3 1/2 voet middelijns, en de stam lang tot aan de onderste tak 27 1/2 voet, tot aan zijn mik daar de kroon begon 37 1/2 voeten.' De boom werd uiteindelijk verkocht voor 48 gulden.

Links: van boven naar beneden:
Een Hollandse iep op het Munnikenbolwerk langs de Molenbuurt.
Langs het Kwerenpad staat eenbonte iep.
Een groep van drie populieren in het park langs het Kwerenpad.

Rechtsonder: Langs de Harddraverslaan in de Alkmaarder Hout staat sinds 1902 deze drie dubbele rij beuken.

Alkmaarderhout (zie blz. 11). Je kunt de boom vanaf de Wilhelminalaan zien staan op een open grasveld links voor de Bloemenklok: een stam van meer dan 5 meter omtrek en enorm brede armen, die tot bijna 30 meter hoogte groeien. Hoe lang hij daar al staat is niet precies bekend, maar het is in ieder geval 140 en misschien wel 160 jaar. Zijn kruin begint wat doorschijnend te worden. Zo gaat dat vaker met oudjes.

Monumentale beuken langs de Harddraverslaan

De (drie)dubbele rij beuken langs de Harddraverslaan is in zijn geheel opgenomen op de landelijke lijst met monumentale bomen. In 1902 zijn de eerste beuken geplant, toen de Alkmaarderhout onder handen werd genomen van de tuinarchitect Leonard Springer. De afgelopen jaren zijn een aantal oude beuken vervangen door nieuwe, omdat zij waren aangetast door de reuzenzwam en valgevaarlijk werden.

Bijzondere iep op het Munnikenbolwerk

Op het Munnikenbolwerk staat ook zo'n bijzondere boom. In eerste instantie

Deze pagina van boven naar beneden:
Een serie treurwilgen in het Victoriepark
boven het Noordhollands Kanaal .
Een dikke rode beuk in de Alkmaarder
Hout, naast de muziektuin.
Treurwilgen boven het water ter hoogte
van de Geestersingel.

valt deze misschien minder op dan de plataan in de Alkmaarderhout. Maar wanneer je onder de enorme iep naast Theater De Vest gaat staan en naar boven kijkt, kun je de 25 meter brede kroon zien. Met zijn stamomtrek van ruim 5 meter is hij de dikste Hollandse iep van Nederland. Deze iep is zeker 140 jaar oud. Het bijzondere van deze boom is dat het een tot nu toe onbekende variëteit van de iep is. Daarom zijn er stekken van deze boom afgehaald, die nu worden opgekweekt tot nieuwe bomen.

Dikke rode beuk Alkmaarder Hout

In de Alkmaarder Hout valt de dikke rode beuk op met een stamomtrek van circa 650 cm. Hij staat vlak naast de monumentale plataan. Hij lijkt ouder dan hij is. Als je dichterbij komt, kun je namelijk zien dat er oorspronkelijk in het plantgat niet één, maar drie bomen zijn geplant, die met elkaar vergroeid zijn. In de 19de eeuw plantten de tuinarchitecten vaker van dit soort 'bomenboeketten'. Een aantal jaren geleden is er een grote arm uit deze boom gebroken en daardoor konden de jaarringen worden geteld; het waren er 110.

Particuliere monumentale bomen

Naast bomen in het openbaar groen, zijn er vele bijzondere bomen op particuliere grond.

Ze zijn mogelijk geplant voor een gelegenheid en mogelijk gewoon voor schaduw. Sommige van hen staan er al heel wat jaren.

Dat de grote treurwilgen langs het kanaal in het Victoriepark monumentale bomen zijn, staan zal niemand echt verbazen. Treurwilgen staan overigens op diverse zichtplekken langs de waterkant van de singel.

Verstopte monumentale taxus

Wist u dat er ook een monumentale boom in een winkel staat? Achter Langestraat 115-117 staat een meer dan 100-jarige taxus die je vanaf de straat niet kunt zien, maar die op de luchtfoto's boven de daken uitsteekt en natuurlijk ook in de winkel te bewonderen valt. Er staan meer monumentale bomen in particuliere tuinen in Alkmaar. Een van de bekendste is ongetwijfeld de bruine beuk in de voortuin van Kennemerstraatweg 128. Deze beuk is zo'n 130-140 jaar oud en heeft een stamomtrek van wel 3.20 m.

In Oudorp staat achter de Sint-Laurentiuskerk een dubbele rij met geknotte leilindes van circa 100 jaar oud. In de pastorietuin telt een grote beuk ongeveer 120 lentes.

Bomenregister

De Bomenstichting is een onafhankelijke stichting, die zijn sporen heeft verdiend op het gebied van boombescherming en positieve aandacht voor bomen. De stichting houdt een landelijk register bij en daarop staan 139 Alkmaarse bomen. Het zijn 125 monumentale beuken langs de Harddraverslaan, oude iepen op het Bolwerk, de oude plataan in de Alkmaarderhout, de taxus in de Langestraat en de monumentale rode beuk in een voortuin aan de Kennemerstraatweg. Een werkgroep van bewoners, de Bomenstichting en de gemeente hebben opnieuw de monumentale en waardevolle bomen bij particulieren en in de openbare ruimte geïnventariseerd. Deze lijst wordt in 2012 en daarna elke vier jaar herzien en door de gemeenteraad officieel vastgesteld. Zo wordt het Bomenregister blijvend voorzien van nieuwe bomen die deel uitmaken van de groene historie van Alkmaar.

Een taxus in de winkel van Langestraat 115-117.

Rechts van boven naar beneden:
In de voortuin van Kennemerstraatweg 128 in Alkmaar, staat deze opvallende rode beuk.
De Herenweg in Oudorp is opgesierd met deze zilveren esdoorn.
Een enorme beuk in de pastorietuin van de St. Laurentiuskerk in Oudorp .

Met dank aan
Cees Bas voor de aanvullende informatie.

Foto's
Cees Bas en Ritske Velstra.

Wm. J. Smith
1848